

ISSN 1818-5754 (Print)

ISSN 2415-3672 (Online)

Науковий журнал

Тернопільського національного економічного університету

СВІТ ФІНАНСІВ

www.sf.tneu.edu.ua

У НОМЕРІ:

ПОДАТКИ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

ДАЙДЖЕСТ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ
ТА НАУКОВИХ ПОДІЙ

ВИПУСК 4(61)

2019 рік

Світ фінансів

Випуск 4 (61)

2019 рік

DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2019.04>

Науковий журнал включено Міжнародним
Центром періодичних видань
(*ISSN International Centre, м. Париж*)
до міжнародного реєстру періодичних засобів
масової інформації із числовим кодом
міжнародної ідентифікації:
ISSN 1818-5754 (Print) / ISSN 2415-3672 (Online).

Науковий журнал внесено до Переліку
фахових видань України з економічних наук
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 515 від 16 травня 2016 р.

Науковий журнал індексується в міжнародних
каталогах та наукометричних базах:
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar,
Library of Congress (Washington DC 20540
United States) Online Catalog,
Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет

Журнал перереєстровано Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
КВ № 12264–1148 ПР від 1 лютого 2007 р.

Головний редактор

КРИСОВАТИЙ Андрій Ігорович

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України, Тернопільський національний
економічний університет

Заступники головного редактора

КИРИЛЕНКО Ольга Павлівна

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

ДЕСЯТНЮК Оксана Миронівна

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

КРАВЧУК Наталія Ярославівна

доктор економічних наук, доцент, Тернопільський
національний економічний університет

Редакційна колегія

АДАМИК Богдан Петрович

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський
національний економічний університет

АЛЕКСЕЄНКО Людмила Михайлівна

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

ВОЗЬНИЙ Казимир Зіновійович

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський
національний економічний університет

ДЕМ'ЯНИШИН Василь Григорович

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

ДЕМБІЦЬКА Ольга

доктор ад'юнкт, Гданський університет (Польща)

ДЗЮБЛЮК Олександр Валерійович

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

КВАСОВСЬКИЙ Олександр Романович

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський
національний економічний університет

КІЗИМА Тетяна Олексіївна

доктор економічних наук, професор, Тернопільський
національний економічний університет

КНЕЙСЛЕР Ольга Володимирівна	доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет
КОЗЮК Віктор Валерійович	доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет
ЛУЦІВ Богдан Любомирович	доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет
ЛИСЯК Любов Валентинівна	доктор економічних наук, професор, Університет митної справи та фінансів, Дніпро
ЛУЦИШИН Олег Орестович	кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
ЛИСА Наталія Степанівна	кандидат філологічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
МАРТИНЮК Олеся Миронівна	кандидат фізико-математичних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
ОВСЯК Станіслав	доктор габілітований, професор економіки і фінансів, Краківський університет економіки (Польща)
ОНИЩУК-ОСТРОМБЕК Анета	доктор габілітований, професор, Гданський університет (Польща)
ТУЛАЙ Оксана Іванівна	доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет
СИДОРОВИЧ Олена Юріївна	доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет
СТАЦУК Олена Володимирівна	доктор економічних наук, доцент, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк
ФЕДОСОВ Віктор Михайлович	доктор економічних наук, професор, ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

Журнал рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет рішенням Вченої ради ТНЕУ (Протокол № 5 від “27” грудня 2019 р.)

Відповідальна за випуск Наталія Кравчук
Літературний редактор Наталія Гавришко
Комп’ютерна верстка Надії Демчук
Дизайн обкладинки Марії Юрків

Поштова адреса редакції: 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11 (кабінет 1411)
Тел. (0352) 47-50-50*11-328
E-mail: svitfin@tneu.edu.ua
<http://www.sf.tneu.edu.ua>

Передплатний індекс – 99827

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет
46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди авторів та редакції. Редакція не завжди поділяє думку авторів. Відповідальність за точність наведених даних і цитат покладається на авторів.

© Тернопільський національний економічний університет, 2019

Журнал віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі “Економічна думка ТНЕУ” 46004, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 2, тел. (0352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

Підписано до друку 14.01.2020 р. Формат 70x100/16.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 13,06. Обл. вид. арк. 13,5.
Зам. № P006-04-19. Тираж 150 прим.

Scientific journal

Founded in 2004

Published: 4 times a year.

World of Finance

Issue 4 (61)
2019 year

DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2019.04>

The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 515 from May 16, 2016 added the journal to the List of scientific professional periodicals of Ukraine in the field of economic sciences

ISSN International Centre (Paris)
included the scientific journal World of Finance to the international register of periodical mass media, giving it an international standard serial number: ISSN 1818-5754 (Print) / ISSN 2415-3672 (Online).

Scientific journal indexed in international catalogs and science-based databases
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Library of Congress (Washington DC 20540 United States) Online Catalog, National library of Ukraine Vernadsky

Founder and publisher: Ternopil National Economic University
Conducted state re-registration of the scientific journal World of Finance (certificate of state registration of mass media KV No 12264-1148 PR, February 1, 2007).

Editor-in-chief

Andriy KRYSOVATYY

Dr. Sc. (Economics), Prof. Emeritus of Science and Technology of Ukraine, Ternopil National Economic University

Deputy editorial-in-chief

Oksana DESYATNYUK

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Olga KYRYLENKO

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Nataliya KRAVCHUK

Dr. Sc. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University

Editorial board

Bogdan ADAMYK

Ph. D. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University

Lyudmila ALEKSEYENKO

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Kazymyr VOZNYI

Ph. D. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University

Vasyl DEMIANYSHYN

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Olga DEBICKA

Ph. D., Assistant Professor, Gdansk University (Poland)

Oleksandr DZYUBLYUK

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Oleksandr KVASOVSKYI

Ph. D. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University

Tetiana KIZYMA

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University

Olga KNEYSLER	Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University
Viktor KOZIUK	Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University
Bohdan LUTSIV	Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University
Lyubov LISYAK	Dr. Sc. (Economics), Prof., University of Customs and Finance
Oleh LUTSYSHYN	Ph. D. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University
Nataliya LYSA	Ph. D. (Philological), Assos. Prof., Ternopil National Economic University
Olesya MARTYNIUK	Ph. D. (Physics and Mathematics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University
Stanislav OWSIAK	Dr. hab. Full Prof. (Economics), Craciv University of Economics (Poland)
Aneta ONISHCHUK-JASTRABEK	Dr. hab. Assotiate Prof., Gdansk University (Poland)
Oksana TULAI	Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University
Olena SYDOROVYCH	Dr. Sc. (Economics), Assos. Prof., Ternopil National Economic University
Olena STASHCHUK	Dr. Sc. (Economics), Assos. Prof., Lesya Ukrainka Eastern European National University
Victor FEDOSOV	Dr. Sc. (Economics), Prof., Emeritus of Science and Technology of Ukraine, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

The magazine is recommended for printing and distribution through the Internet by the decision of the Scientific Council of TNEU (Protocol N 5, 27.12.2019)

Responsible for the issue Nataliya Kravchuk
Literary editor Nataliia Havrishko
Computer layers Nadiia Demchuk
Cover design Mariia Yurkiv

Office: 46009, Ternopil,
Lvivska str., 11
Tel. (0352) 47-50-50*11-328
E-mail: svitfin@tneu.edu.ua
<http://www.sf.tneu.edu.ua>

Subscription index in the Catalogue of Publications of Ukraine – 99827

The magazine was published at the publishing and printing center "Economic Thought TNEU" 46004, Ternopil, Berezhanska str., 2, tel. (0352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

*Certificate of state registration of print media series
ДК № 3467 issued 23.04.2009*

Founder and publisher: Ternopil National Economic University
46009, Ternopil, Lvivska str., 11

All rights reserved. Reprints and translations are permitted only with the consent of the authors and the editor. The editorial board does not always share the opinion of the authors. The authors are responsible for the accuracy of the data and citations provided.

© Ternopil National Economic University, 2019

Signed for printing 14.01.2020 y.
Format 70x100/16.
Order № P006-04-19.
Circulation 150 copies.

Світ фінансів

Випуск 4 (61)
2019 рік

Реальна сфера поширення податку відіграє вирішальну роль при визначенні пріоритетів у фінансовій політиці. В сучасному світі вона не збігається ні з формальною сферою поширення податку, ні з тією, яку змальовують політики виборцям. Невирішеність питання про реальну сферу поширення породжує податкові ілюзії, що своєю чергою викривлює політичні рішення.

Шарль БЛАНКАРТ

ЗМІСТ

ПОДАТКИ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Віктор КОЗЮК, Оксана ШИМАНСЬКА, Казимир ВОЗЬНИЙ Тенденції екологічного оподаткування в Європі	8
Наталія СИНЮТКА, Катерина КРИСОВАТА Фіскальна дисфункція електронного адміністрування ПДВ в Україні	23
Ольга ЗАМАСЛО, Олег ПІДХОМНИЙ, Марта ПЕТИК Ідентифікація загроз митній безпеці держави	37
Олеся МИКУЛЯК, Роксолана СТЕФАНІШИН Впровадження інформаційних технологій у митну практику України	53

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

Алла ХОМУТЕНКО, Віра ХОМУТЕНКО Ефективність управління державними фінансами: теоретико-методологічні підходи до оцінювання	67
Михайло КРУПКА, Мирослав КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Олександра КОВАЛЕНКО Зростання ролі фінансів у розвитку трудового потенціалу України	83
Вікторія БУЛАВИНЕЦЬ, Наталія КАРПИШИН Фінансовий потенціал територіальних громад: сучасний стан та перспективи	96
Надія КУЛЬЧИЦЬКА, Людмила ДЕРМАНСЬКА, Тетяна ЯКОВЕЦЬ Аналіз та оцінка ефективності фінансових потоків під впливом децентралізації на прикладі окремих ОТГ Тернопільської області	111

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Наталія ТКАЧЕНКО, Людмила СЕЛІВЕРСТОВА Система продажу страхових продуктів як фактор, що визначає вартість страхової компанії	125
Олександр ЛУЦКЕВИЧ Роль державного регулювання у розвитку ринку цінних паперів	135

ДАЙДЖЕСТ ОСВІТНІХ ПРОЕКТІВ ТА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Аналітична записка за підсумками III Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір"	144
---	-----

World of Finance

Edition 4 (61)
2019 year

The real sphere of tax spread plays a decisive role in determining financial policy priorities. In today's world it does not coincide with the formal scope of the tax or the one portrayed by politicians. The unresolved issue of the real sphere of distribution gives rise to tax illusions, which in turn distorts political decisions.

Charles BLANKART

CONTENTS

TAXES AND FISCAL POLICY

- Viktor KOZIUK, Oksana SHYMANSKA, Kazymyr VOZNYI**
Environmental taxation trends in Europe 8
-
- Nataliya SYNYUTKA, Kateryna KRYSOVATA**
Fiscal dysfunction of vat electronic invoicing in Ukraine 23
-
- Olga ZAMASLO, Oleg PIDKHOMNYI, Marta PETYK**
Identification of threats to the customs security of the state 37
-
- Olesia MYKULIAK, Roksolana STEFANYSHYN**
Introduction of information technologies in the customs practice of Ukraine 53
-

FINANCIAL MECHANISM

- Alla KHOMUTENKO, Vira KHOMUTENKO**
Efficiency of state finance management: theoretical and methodological approaches to evaluation 67
-
- Myhaylo KRUPKA, Myroslav KULCHYTSKYJ, Oleksandra KOVALENKO**
Growing the role of finances in development of labor potential of Ukraine 83
-
- Victoria BULAVINETS, Natalia KARPYSHYN**
Financial potential of territorial communities: modern state and prospects 96
-
- Nadiia KULCHYTSKA, Liudmyla DERMANSKA, Tetiana YAKOVETS**
Analysis and evaluation of the efficiency of financial flows under the influence of decentralization on the example of individual UTC of Ternopil region 111
-

FINANCIAL SERVICES MARKET

- Nataliia TKACHENKO, Liudmyla SELIVERSTOVA**
The impact of the insurance products sales on the insurance company value 125
-
- Oleksandr LUTSKEVYCH**
The role of state regulation in the development of the securities market 135
-

DIGEST OF EDUCATIONAL PROJECTS AND SCIENTIFIC EVENTS

- Analytical note on the results of the Third International scientific and practical conference
"Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension" 144
-

Віктор КОЗЮК

доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України,
Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна,
viktorkozyuk@tneu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5715-2983

Оксана ШИМАНСЬКА

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний
університет, Тернопіль, Україна, oksanapetrivna70@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0084-3799

Казимир ВОЗЬНИЙ

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний
університет, Тернопіль, Україна, kasio@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0539-6836

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ЄВРОПІ

Вступ. Країни ЄС демонструють дедалі очевиднішу тенденцію до пріоритету суспільного блага “чиста екологія”. Екологічне оподаткування виконує не тільки фіскальний, а й коректуючий вплив на поведінку економічних агентів. Попри це, фіскальний дизайн екологічних податків та їх композиція як джерел бюджетних надходжень залишається питанням, що потребує подальшого вивчення.

Мета – відстежити сучасні тенденції екологічного оподаткування в Європі, еволюцію фіскальних інструментів екологічної політики в країнах ЄС, проаналізувати їх економічний та соціальний вплив, виявити проблеми існуючої системи екологічного оподаткування в Україні.

Методи. При дослідженні сучасних тенденцій екологічного оподаткування в Європі, виявленні етапів еволюції інструментів екологічної політики, аналізі їх впливу на економіку та соціальну сферу, обґрунтуванні проблем існуючої системи екологічного оподаткування в Україні використана низка загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, статистичний, графічний, табличний.

Результати. На основі проведеного аналізу динаміки різних екологічних податків у країнах ЄС-28 за період 1995–2017 рр. (валових, енергетичних, транспортних, податків на забруднення, ресурси) виявлено загальну тенденцію щодо їх зростання. У процесі порівняльного аналізу динаміки темпів зростання валових екологічних податків (ТЕТ) і податків на СО₂ та парникові гази у тій самій вибірці країн за досліджуваний період виявлено тенденцію щодо перевищення темпів зростання ТЕТ над темпами скорочення обсягів шкідливих викидів, що підтверджує виконання екологічними податками радше фіскальної,

аніж коректуючої функції. Констатовано, що, попри послідовність і системність політики європейських країн в частині екологічного оподаткування, компенсація “екологічних втрат” у непрямий спосіб підвищує її чутливість до ефективності публічного сектору та руйнує зв’язок між екологічним оподаткуванням і суспільним благом “чиста екологія”. Виявлено низку проблем у сфері екологічного оподаткування в Україні, пов’язаних, зокрема, з відсутністю прийнятної його моделі, внаслідок неузгодженості механізму надходжень і пропорцій розподілу екологічних податків між бюджетами різних рівнів.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на оцінці рівня ефективності системи екологічного оподаткування в європейських країнах, що створить підґрунтя для вдосконалення останньої в Україні.

Ключові слова: екологічна політика, екологічні податки, екологічні реформи, податки на енергію, транспортні податки, податки на забруднення, податки на ресурси, екологічний портфель.

Рис.: 4, табл.: 2, бібл.: 25.

Виктор КОЗЮК

доктор економічних наук, професор, академик Академії економічних наук України, Тернопільський національний економічний університет, Тернополь, Україна

Оксана ШИМАНСКАЯ

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Тернополь, Україна

Казимир ВОЗЬНИЙ

кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Тернополь, Україна

ТЕНДЕНЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В ЕВРОПЕ

Введение. Страны ЕС демонстрируют тенденцию возрастающей приоритетности общественного блага “чистая экология”. Экологическое налогообложения выполняет не только фискальное, а, прежде всего, корректирующее влияние на поведение экономических агентов. Несмотря на это, фискальный дизайн экологических налогов, а также их композиция в качестве источников бюджетных поступлений, остаются вопросом, требующим дальнейшего изучения.

Цель – исследовать современные тенденции экологического налогообложения в Европе, эволюцию инструментов экологической политики в странах ЕС, проанализировать их экономическое и социальное влияние, выявить проблемы существующей системы экологического налогообложения в Украине.

Методы. При исследовании современных тенденций экологического налогообложения в Европе, выявлении этапов эволюции инструментов экологической политики, анализе их влияния на экономику и социальную сферу, обосновании проблем существующей системы экологического налогообложения в Украине использован ряд общенаучных и специальных методов исследования, в частности: анализ, синтез, индукция, дедукция, абстрагирование, обобщение, статистический, графический, табличный.

Результаты. На основе проведенного анализа динамики разного рода экологических налогов в странах ЕС-28 за период 1995–2017 гг. (валовых, энергетических,

транспортных, налогов на загрязнение, ресурсы) выявлено общую тенденцию их роста. В ходе сравнительного анализа динамики темпов роста валовых экологических налогов (ТЕТ) и налогов на CO₂ и парниковые газы в той же выборке стран за исследуемый период, выявлена тенденция относительно превышения темпов роста ТЕТ над темпами сокращения объемов вредных выбросов, подтверждающая выполнение экологическими налогами скорее фискальной, нежели корректирующей функции. Констатируется, что, несмотря на последовательность и системность политики европейских стран в части экологического налогообложения, компенсация “экологических потерь” косвенным образом повышает ее чувствительность к эффективности публичного сектора и разрушает связь между экологическим налогообложением и общественным благом “чистая экология”. Выявлен ряд проблем в сфере экологического налогообложения в Украине, связанных, в частности, с отсутствием приемлемой его модели, в результате несогласованности механизма поступлений и пропорций распределения экологических налогов между бюджетами разных уровней.

Перспективы. В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на оценке уровня эффективности системы экологического налогообложения в европейских странах, что создаст предпосылки для ее совершенствования в Украине.

Ключевые слова: экологическая политика, экологические налоги, экологические реформы, налоги на энергию, транспортные налоги, налоги на загрязнение, налоги на ресурсы, экологический портфель.

Viktor KOZIUK

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine,
viktorkoziuk@tneu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-5715-2983

Oksana SHYMANSKA

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine,
oksanapetrivna70@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0084-3799

Kazymyr VOZNYI

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine,
kasio@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0539-6836

ENVIRONMENTAL TAXION TRENDS IN EUROPE

Introduction. EU countries are showing an increasing trend towards the priority of the public good “clean ecology”. Environmental taxation not only exerts fiscal, but above all, corrective influence on the behavior of economic agents. Nonetheless, the fiscal design of environmental taxes and their composition as a source of budget revenue remains an issue that needs further study.

Purpose is to track current environmental tax trends in Europe, the evolution of environmental policy instruments in EU countries, to analyze their economic and social impact; to identify problems with the existing environmental taxation system in Ukraine.

Methods. In researching current environmental tax trends in Europe, identifying the stages of evolution of environmental policy instruments, analyzing their impact on the economy and social sphere, substantiating the problems of the existing system of environmental taxation in

Ukraine, a number of scientific and special methods of research were used, in particular: analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, generalization, statistical, graphic, tabular.

Results. *Based on the analysis of the dynamics of different types of environmental taxes in the EU-28 countries for the period 1995–2017 (gross, energy, transport, pollution taxes, resources), a general tendency for their increase was revealed. In a comparative analysis of growth dynamics of total environmental taxes (TET), taxes on CO₂ and greenhouse gases in the same sample of countries during the study period, a tendency was found to exceed the growth rate of TET over the reducing harmful emissions, which confirms the implementation of environmental taxes fiscal function, than corrective one. It has been stated that, despite the coherence and systematic nature of European countries' environmental tax policy, compensating for “environmental losses” indirectly increases its sensitivity to public sector efficiency and breaks the link between environmental taxation and the public good “clean ecology”. At the same time, problems were identified in the field of environmental taxation in Ukraine, in particular to the lack of an effective model of taxation, due to the inconsistency of the revenue mechanisms and proportions of the distribution of environmental taxes between budgets of different levels.*

Conclusions. *Further research suggests focusing on assessing efficiency level of the environmental tax system in European countries, which will create the basis for improving the latter in Ukraine.*

Keywords: *environmental policy, environmental taxes, environmental reforms, energy taxes, transportation taxes, pollution taxes, resource taxes, environmental portfolio.*

JEL Classification: F64, H23, Q58.

Постановка проблеми. Загрозливі тенденції погіршення сучасного стану навколишнього середовища у планетарному масштабі, що спричинені, зокрема, наслідками діяльності економічних агентів, споживанням з боку держави, домашніх господарств, зумовлюють необхідність вироблення ефективної екологічної політики (в контексті справляння екологічних податків та її адекватного інституційного забезпечення), яка сприяла б досягненню пріоритету суспільного блага “чиста екологія”. На цьому шляху, на наш погляд, доцільно проаналізувати специфіку становлення та інструментарій екологічної політики країн, які мають значний досвід у сфері його застосування. Зокрема, показовим вбачається досвід країн Європейського Союзу (ЄС), які задля запровадження ефективної системи екологічного оподаткування застосовують

низку дієвих економічних важелів у формі екологічних податків, зборів і платежів, торговельних дозволів, субсидій, системи повернення депозитів [1]. Не менш важливою видається необхідність проведення аналізу тенденцій екологічного оподаткування в Україні з метою виявлення його проблем і перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Константіні та Мазані [2], ЄС позиціонує себе як світовий лідер в аспекті проектування, дотримання і реалізації жорсткої екологічної політики. Фулerton, Лестер, Сміт [3] у своїх дослідженнях наголошують на тому, що економічні важелі, які застосовують в ЄС, включаючи податкову політику, покликані забезпечувати на державному рівні можливість досягнення екологічних цілей, причому ефективність економічних інструментів є наслідком селективного їх відбору.

У працях Саймонса [4], Баркера і Кьохлера [5], Макнеллі і Мейбі [6], Екінса і Дрезнера [7], Лейпренда [8], Блума [9], Бака [10] та ін. проаналізований розподільчий вплив екологічних податків у різних країнах ЄС (Німеччини, Чехії, Швеції, Іспанії, Великобританії, Італії, Фінляндії). Проведені дослідження продемонстрували різні результати, відмінності в яких були обумовлені предметом аналізу, вибіркою країн, специфікою застосовуваних моделей оподаткування. Деякі країни ЄС проводять політику, яка базується на “податковому покаранні” або ж спрямована на отримання додаткових коштів для інвестицій у вирішення екологічних питань. Здебільшого екологічні податки є витратами економічної діяльності і ціною товарів, продукування яких негативно впливає на стан навколишнього середовища.

Мета статті полягає у відстеженні сучасних тенденцій екологічного оподаткування в Європі, еволюції інструментів екологічної політики в країнах ЄС, аналізі їх економічного та соціального впливу, виявленні проблем існуючої системи екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування системи екологічних податків (ETR – Environment Tax Reform), яке розпочалося в низці країн ЄС (Швеції, Данії, Фінляндії, Нідерландах) у 1990-х рр., викликало занепокоєння, насамперед, в сенсі впливу на зайнятість, обсяги експорту, розподіл доходів, еконо-

мічне зростання. Головна мета реформ полягала у стимулюванні зайнятості, а головний їх принцип – у зниженні податків на працю [11]. Екологічні фіскальні реформи, починаючи з 1 квітня 1999 року, поступово запроваджували в усіх країнах ЄС. Подальші кроки у їх здійсненні відбувались у 2000 та 2003 рр. У Німеччині основною метою екологічної фіскальної реформи було зменшення споживання енергії та, як наслідок, скорочення шкідливих викидів, а також сприяння розвитку нових технологій та інвестування в інновації. Доходи державного бюджету від цих податкових надходжень використовували для скорочення пенсійних внесків [12]. Результатом такої ETR стало створення значної кількості нових робочих місць (близько 250 тис. лише у 2003 р.), що становило 0,75% їх загальної поточної кількості [13]. На рис. 1 відображена хронологія розвитку сфери екологічних податків у ЄС, починаючи з середини ХХ ст.

Плата за користування та цільові збори переважали на ранніх етапах розвитку екологічної політики в ЄС (в середині ХХ ст.). У 1990–2000 рр. основну увагу приділяли фіскальним екологічним податкам та реформуванню останніх, зокрема в країнах Північної Європи. Основною метою діяльності так званих “зелених комісій” (зокрема, Нідерландської комісії з екологічних податків 1995 р. та “зеленої фіскальної комісії” 2007 р.) було сприяння проведенню громадських і політичних обговорень щодо

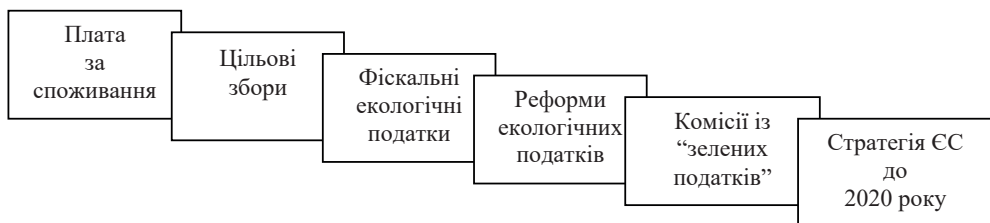

Рис. 1. Хронологія розвитку сфери екологічних податків у ЄС*

* Побудовано на основі [14].

економічного сенсу екологічних податків та необхідності здійснення комунікаційної діяльності в аспекті розвитку усвідомлення та розуміння необхідності проведення реформ у сфері екологічного оподаткування. У такий спосіб “зелені податкові комісії” відігравали підтримуючу роль у багатьох державах [15]. Починаючи з 2010 р., акцент змістився у бік стратегії ЄС-2020, головною метою якої є досягнення більшої послідовності у запровадженні економічних, соціальних та екологічних програм. Загалом остання базується на п’яти ключових цілях:

- досягнення рівня зайнятості, що становить 75% населення працездатного віку;
- забезпечення інвестицій у дослідження та інновації на рівні 3% ВВП ЄС;
- забезпечення пропорційності “20/20/20” у сфері збереження клімату та використання енергії, відповідно в результаті скорочення викидів парникових газів щонайменше на 20%, досягнення у таких самих обсягах частки кінцевого споживання енергії з відновлюваних джерел та енергетичної достатності;
- підвищення рівня освіти через залучення до навчання дітей, які не відвідують школу, і збільшення частки населення з вищим, або еквівалентним йому, рівнем освіти;
- сприяння соціальній інклюзії, включаючи зниження рівня бідності [16].

Ефективність екологічних податків залежить від кількох складових, а саме – бази оподаткування, ставки податку, еволюції податків, податкової політики. Загалом екологічні податки в ЄС поділяють на 4 категорії: податки на енергію (ЕТ – Energy Tax), транспортні податки (ТТ – Transport Tax), податки на забруднення (РТ – Pollution Tax) та ресурси (РТ – Resource Tax) [17]. Їх дизайн (наприклад, ставка податку, призначення/мета застосування, широта охоплення) та реалізація різняться у розрізі країн в меж-

ах ЄС. Деякі держави фокусуються на більш вузькому наборі податків, інші – застосовують ширший підхід [18]. Більшість країн ЄС, наприклад, в якості одного з найважливіших інструментів екологічної політики застосовують податки на транспортні засоби, переслідуючи за мету запобігання змінам клімату. Литва та Естонія – єдині країни на теренах ЄС, які не застосовують податки на транспортні засоби. Польща та Болгарія використовують цей вид податків, однак без диференціації CO₂ та паливної ефективності. З точки зору Європейської комісії, ці чотири країни володіють потенціалом для розширення власних баз оподаткування саме за рахунок податків на транспортні засоби, які б, водночас, сприяли скороченню шкідливих викидів CO₂ в атмосферу [17]. Задля забезпечення ефективності економічного сектору ставки екологічних податків, у тому числі й на CO₂, необхідно застосовувати до всіх платників податків, і вони мають поширюватися на всі енергетичні продукти. Однак усталена практика, відображаючи різні ставки екологічних податків в усіх країнах ЄС, демонструє відхилення від академічних моделей і відсутність гармонізації [19]. ЄС є першим і єдиним регіоном, який зобов’язує до сплати податків на енергію в усіх країнах-членах. Найбільш значимими енергетичними продуктами є бензин і дизельне паливо, які найінтенсивніше використовують для транспортних цілей, вони є енергетичною базою багатьох технологічних ланцюжків у різних галузях економіки (сільське господарство, будівництво, переробка тощо). Енергетичні продукти, які призначені для стаціонарного використання, це – мазут, природний газ, вугілля та електроенергія. Зазвичай, основна мета екологічних податків (зокрема й на енергію) полягає в отриманні доходу для державного сектору. Дані щодо динаміки обсягів консолідованого показника усіх екологічних податків (ТЕТ – Total Environmental Taxes) в країнах ЄС подані в табл. 1.

ПОДАТКИ І ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Таблиця 1

Обсяги екологічних податків в країнах ЄС за 2008-2016 рр., млн євро*

Країни	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Всього	Середнє значення
Австрія	6910,2	6782,2	6911,3	7508,2	7663,5	7724,3	7973,4	8201,9	8382,6	68057,6	7561,7
Бельгія	7575,5	7611,5	8067,2	8529,3	8313,7	8129	8337,3	8659,4	9374,9	74597,8	8288,6
Болгарія	1221,8	1062,9	1051,6	1107,7	1119,7	1174,6	1167,8	1315,9	1334,3	10556,3	1172,9
Велика Британія	44788,3	41492,1	45928,2	46476,5	50902,1	50821,9	55672,9	63767,5	58266,2	458115,7	50901,7
Греція	4573	4567	5938	5963	6265,8	6584	6628	6749	6656	53923,8	5991,5
Данія	10077,1	9236,1	9768,8	9957,4	10098,5	10712,6	10621,6	10847,4	11064,2	92383,7	10264,9
Естонія	382,5	415,9	431,6	454,3	489,1	484,7	533,1	562,8	645,2	4399,2	488,8
Ірландія	4314,2	3845	4092,5	4204	4159	4429,4	4641,2	4914,3	5041,8	39641,4	4404,6
Іспанія	18175	17318,9	17651	16885	16339	19622	19382	20857	20754	166983,9	18553,8
Італія	41589	43940	44811	49980	56315	55320	58175	56067	58705	464902	51655,8
Кіпр	571,7	516,8	532,2	543,3	497,9	488	523,1	540,2	551,5	4764,7	529,4
Латвія	506,9	497,1	530,5	604,8	660,6	768,5	866,2	897	919,7	6251,3	694,6
Литва	533,5	542,8	512,2	527,7	548,1	587,3	633,9	691,5	748	5325	591,7
Люксембург	981,8	927,3	954,4	1015	1035,2	1002,5	975,6	948,5	927	8767,3	974,1
Мальта	199,9	193,9	190,6	211,3	205,5	205,8	239,2	269	276,7	1991,9	221,3
Нідерланди	22233	21672	22310	22186	21178	21564	22216	22925	23754	200038	22246,4
Німеччина	54899,8	55590	54986,9	58675,3	58260,7	57937,3	58281	58048,9	58451,1	515131	57236,8
Польща	9711,5	7996,9	9831	10002,2	10055,4	9503,3	10562,1	11401,7	11556,9	90621	10069
Португалія	4436,3	4276,2	4355	4078,2	3637,6	3761,4	3933,9	4341,6	4811,4	37631,6	4181,3
Румунія	2486,2	2245	2650,8	2573,5	2632,3	2890	3493,1	3888,3	3963	26822,2	2980,2
Словаччина	1317,4	1225,5	1230,2	1274,6	1252	1274,3	1349,4	1392,5	1467,4	11783,3	1309,3
Словенія	1119,1	1260	1309,9	1276,3	1388,9	1428	1452,7	1509,4	1563,5	12307,8	1367,5
Угорщина	2879,7	2457,6	2569,7	2516,8	2560,3	2626	2691	2893,5	3092	24286,6	2698,5
Фінляндія	4997,2	4546,3	4961,4	5909	5913,1	5960,2	5918,2	6040	6662,4	50907,8	5656,4
Франція	36724	36281	37767,8	39752	41055,6	43015	43661	47439	49903	375598,4	41733,2
Хорватія	1397,4	1271,9	1374,3	1215,9	1136,8	1259,1	1390,9	1474,8	1595,1	12116,2	1346,2
Чехія	3643,7	3427,6	3577,4	3846,2	3606,4	3359,9	3281,3	3490,6	3725,4	31958,5	3550,9
Швеція	9044,3	8324,9	9561,3	9734	10217,5	10260,9	9546,3	9928,7	10375,1	86993	9665,9
Всього	297290	289524,4	303856,8	317007,5	327507,3	332894	344147,2	360062,4	364567,4	2936857	326317,4
Середнє значення**	10,6	10,3	10,9	11,3	11,7	11,9	12,3	12,9	13,0	–	–

*Складено на основі [20].

** В середньому на одну країну ЄС, млрд євро.

З усієї сукупності країн можна виокремити дві групи, що до певної міри поляризують тенденції всередині ЄС.

Перша група країн демонструє низхідну динамку екологічних податків – середньорічний показник загального обсягу екологічних податкових надходжень в цих країнах є нижчим від базового його значення 2008 р. До таких країн належать: Болгарія, Кіпр, Люксембург, Португалія, Словаччина, Угорщина, Хорватія і Чехія. Характерна особливість групи – низька сумарна частка цих країн в загальній масі екологічних податкових надходжень за відповідний період часу. Вона становила лише 4,8% від загального обсягу надходжень від усіх країн. Натомість, друга група, до котрої належать Велика Британія, Італія, Латвія, Німеччина, Фінляндія та Франція, демонструє чітку тенденцію до нарощування питомої частки екологічних податків в межах від 7 (Німеччина) і аж до 81% (Латвія). Ця група країн забезпечила 63,7% загального обсягу надходжень екологічних податків впродовж досліджуваного періоду. Таким чином, незважаючи на те, що окремі країни мають різну динаміку та діаметрально протилежні тренди екологічного оподаткування, ЄС

загалом демонструє виразну тенденцію до сумарного нарощування обсягів надходжень від екологічного оподаткування за рахунок значно вищої частки країн другої групи. Саме тому, впродовж 2008–2016 рр. середнє значення річної суми екологічних податків, що припадали на одну країну ЄС, невинно зростало. Якщо у 2008 р. цей показник ледь перевищував 10,6 млрд євро, то у 2016 р. він сягнув позначки, що перевищувала 13,0 млрд євро. Винятком з цього тренду був лише 2009 р., коли зазначений показник сягнув 10,3 млрд євро, що на 0,3 млрд євро нижче від попереднього року.

Загальну динаміку валових екологічних податків у країнах ЄС за період з 1995 по 2017 рр. відображено на рис. 2. Аналіз даних свідчить про те, що загальна сума фіскальних надходжень від цієї категорії податків зросла з 188,86 млрд євро у 1995 р. до 368,8 млрд євро в 2017 р., що забезпечило їх приріст до базового рівня аж на 95,3%. При цьому зростання, як показує графік, було практично стабільним і таким, що піддається опису майже лінійним трендом.

Більш деталізоване уявлення про “вміст” екологічного податкового портфеля

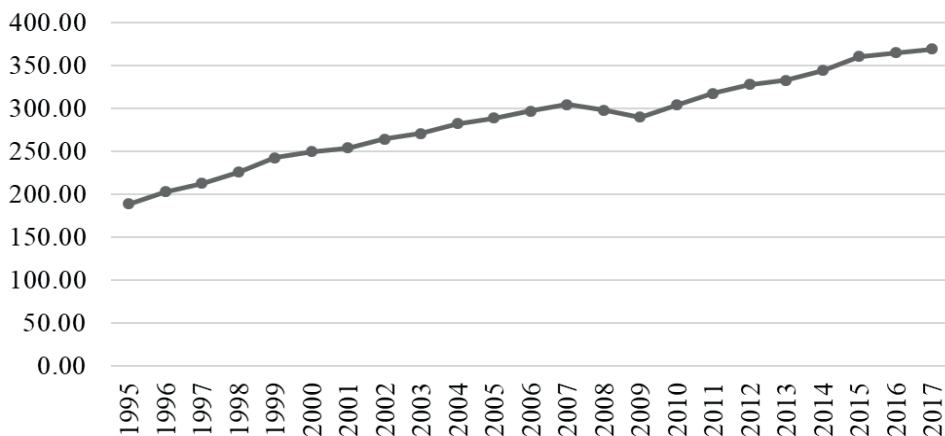

Рис. 2. Динаміка валових екологічних податків в країнах ЄС-28, млрд євро*

* Побудовано на основі [20].

ЄС відображає рис. 3. Усі групи податків (податки на ресурси, податки на шкідливі викиди, енергетичні податки і транспортні податки), попри різне їх сумарне значення, впродовж більш ніж двадцятирічного періоду демонструють вкрай синхронний, майже конгруентний тренд на зростання з незначним спадом у 2008 та 2009 рр. При цьому, як загальна тенденція до зростання, так і дискретний спад стосуються усіх чотирьох, без винятку, груп податків. Це свідчить про те, що політика ЄС в частині екологічного оподаткування є доволі послідовною, системною і такою, що вибудована на функціональних та актуальних пріоритетах.

Аналіз структурної архітектури співвідношення окремих видів податків у загальній масі їх надходжень свідчить про тотальне домінування податків на енергію – 76,9%. Транспортні податки в цій структурі становлять 19,8%. Частка податків на забруднення та використання ресурсів найменша – 3,3% [20]. З аналітичної точки зору, чималий дослідницький інтерес становить проблема динамічного порівняння

обсягів екологічних податків і маси шкідливих викидів в навколишнє середовище, приведених до співмірного методично єдиного показника.

З цією метою нами розраховані темпи зростання (падіння) обсягів ТЕТ, CO₂ та GHG (Greenhouse gas – парникові гази) за період з 1995 по 2017 рр. (рис. 4). Показник ТЕТ, як засвідчує графік, демонструє висхідний тренд, два інші – низхідний. Тобто, темпи зростання податків за своїм абсолютним значенням перевищують темпи падіння обсягів шкідливих викидів. Така тенденція підтверджує виконання екологічними податками радше фіскальної функції, а не коректуючої ролі, яка покликана стимулювати екологічну поведінку (incentive charge) економічних агентів. Адже призначення екологічного податку, насамперед, полягає у компенсації втрат, відновленні завданої шкоди навколишньому середовищу, забезпеченні соціальної справедливості, нормалізації екологічних і економічних відносин між державою та забруднювачем довкілля, а не у наповненні бюджету. Наяв-

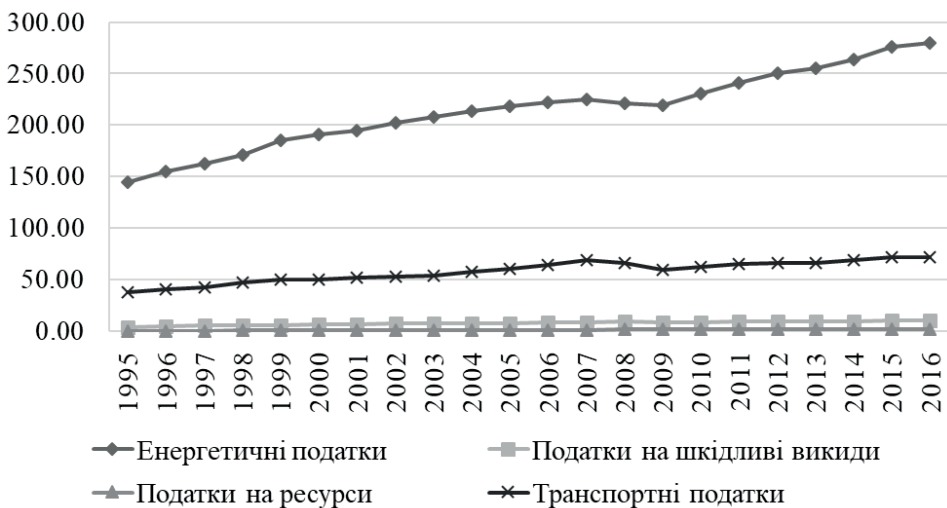

Рис. 3. Видова динаміка екологічних податків в країнах ЄС-28, млрд євро*

* Побудовано на основі [20].

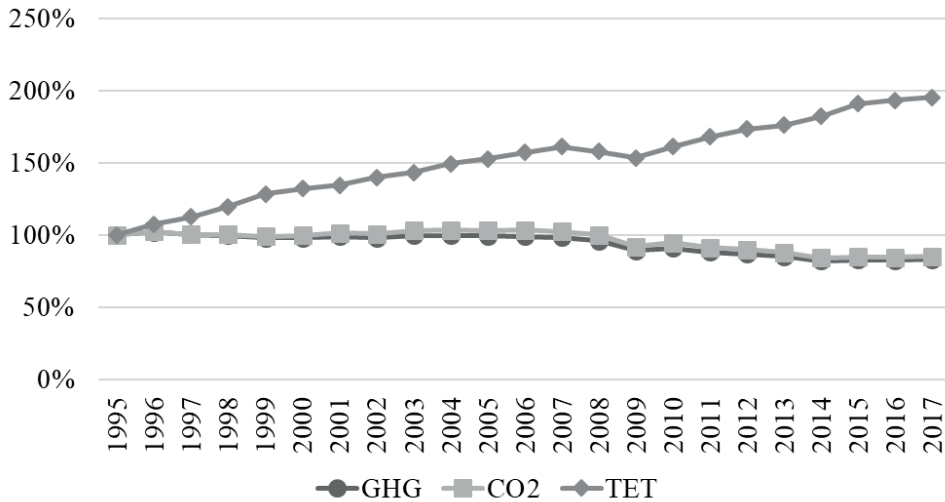

Рис. 4. Порівняльна динаміка темпів зростання ТЕТ, CO2 та GHG в країнах ЄС у 1995–2017 рр.*

* Побудовано на основі [21].

ність у майбутньому суттєвого розриву між обсягами шкідливих викидів і динамікою фіскальних надходжень може зумовити необхідність перегляду європейської системи екологічного оподаткування.

Зазначимо водночас, що загальна динаміка податкових надходжень, оцінена на основі ТЕТ-показника, навіть з достатньо глибокою його хронологією в розрізі окремо взятих країн (табл. 2, рис. 2) і структурована за групами екологічних податків (ЕТ, ТТ, РТ та RT) за ще більш тривалий період часу (рис. 3), ще не дає серйозних емпіричних підстав для системних узагальнень та оцінки рівня ефективності системи екологічного оподаткування в ЄС.

Впродовж короткої новітньої історії України система екологічного оподаткування зазнала чималих метаморфоз. На початку епохи політичної незалежності екологічний податок був свого роду компенсацією за збитки, завдані навколишньому природному середовищу. 1 жовтня 1991 року набув чинності Закон Української РСР “Про систему оподаткування” [22].

Платниками цього податку було визначено господарюючих суб’єктів, організації та громадян, діяльність котрих завдає шкоди навколишньому природному середовищу та погіршує якість природних ресурсів (ст. 5).

2 лютого 1994 року екологічний податок було замінено платою за забруднення навколишнього середовища. 20 березня 1997 року на підставі змін до Закону України “Про систему оподаткування” останню було перейменовано на збір за забруднення навколишнього середовища.

З набуттям чинності 1 січня 2011 року Податкового кодексу України (ПКУ) [23] знову було повернуто екологічний податок, визначено об’єкти оподаткування, ставки, а також інші ключові аспекти механізму екологічного оподаткування в країні [24]. При цьому в ПКУ було передбачене поетапне зростання ставок екологічного податку:

- в період з 1.01.2011 р. по 31.12.2012 р. ставки екологічного податку встановлювалися на рівні 50% від ставок, визначених ПКУ;

- в період з 1.01.2013 р. по 31.12.2013 р. – 75% від ставок, передбачених ПКУ;
- з 1.01. 2014 р. – 100% від ставок, передбачених ПКУ [25].

З останніх суттєвих змін механізму екологічного оподаткування в Україні слід відзначити запровадження з 1 січня 2019 року ставки екологічного податку на викиди двоокису вуглецю стаціонарними джерелами на рівні 10 грн/т. Якщо зважити на те, що ставка екологічного податку, яка застосовувалася до того часу, становила лише 0,41 грн/т, ми маємо прецедент її дискретного зростання більш, ніж в 24 рази. Доволі нестабільну динаміку розподілу надходжень від справляння екологічних податків демонструють дані табл. 2.

Попри розвиток в Україні впродовж останніх п'яти років процесів децентралізації, в частині, що стосується екологічного оподаткування, мала місце виняткова і навіть реверсивна тенденція. Якщо в 2015–2017 рр. частка загального фонду держав-

ного бюджету становила 20%, а обласного та міського – 55 і 25, відповідно, то уже в 2018 і 2019 рр. пропорція розподілу зазнала істотних змін у напрямку саме централізації фінансових ресурсів від справляння екологічного податку. Шматок “державного пирога” зріс до 45%, міського – залишився незмінним (25%) при зменшенні частки, що залишалася в розпорядженні обласних бюджетів на рівні лише 30%. Окрім цього, екологічний податок в Україні певний період часу циркулював від спеціального до загального фонду бюджету.

Перманентна зміна механізму та пропорцій розподілу надходжень від екологічних податків між державним і місцевими рівнями бюджету свідчить про те, що в Україні досі не вибудовано ефективної моделі екологічного оподаткування.

Інший аспект національної проблеми екологічного оподаткування – ефективність використання фінансових ресурсів від справляння екологічних податків. Багато-

Таблиця 2

Структура розподілу екологічних податків в Україні у бюджети різних рівнів*

Рік	Частка податку у бюджеті, %		
	Державному	Обласному	Міському
2011	30	20	50
2012	30	20	50
2013	53, з них 33 – на екопроекти	13,5	33,5
2014	65, з них 50 – на екопроекти	10	25
2015	20	55	25
2016	20	55	25
2017	20	55	25
2018	45	30	25
2019	45**	30	25

* Складено на основі [25].

** Відсоток доволі умовний, оскільки Бюджетний кодекс України визначає, що у 2019 р. екологічний податок, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, та податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, зараховуються до загального фонду державного бюджету у повному обсязі.

річна практика зосередження фінансових ресурсів від справляння екологічних податків у дохідній частині переважно загального фонду бюджету гіпотетично створювала можливості щодо їх використання для реалізації екологічних проектів. Проте хронічна дефіцитність бюджетів усіх рівнів, наявність багатьох соціально гострих проблем у суспільстві призводили до того, що ресурси, отримані від справляння екологічних податків, використовували на інші потреби. Екологічний податок фактично повністю втрачав своє цільове призначення, виконуючи переважно фіскальну функцію, зводячи нанівець державну політику у сфері екології.

Висновки. Зростання попиту на суспільне благо “чиста екологія” посилює питання про те, у який спосіб економіка із заданими технологічними параметрами може його забезпечити. В цьому розумінні екологічні податки за змістом мають бути коректующими. Їхня фіскальна роль має відходити на другий план.

Однак аналіз надходжень екологічних податків в країнах Європи (за обсягом та структурою) продемонстрував домінування їх фіскальної складової над регулюючою. Найважливішими інструментами екологічної політики в більшості країн ЄС з-поміж податків на енергію, транспорт, забруднення довкілля та ресурси залишаються податки на енергію (Energy Tax) та транспортні засоби (Transport Tax), справляння яких головно спрямоване на запобігання змінам клімату. Загальна тенденція до зростання сумарного значення екологічних податків в країнах ЄС упродовж більш ніж двадцятирічного періоду супроводжується майже незмінним обсягом викидів забруднюючих речовин. Істотні розходження в динаміці фіскальних надходжень та обсягів викидів може приховувати ризик політико-економічної дискредитації екологічного оподаткування. Складнощі з ухиленням від такого оподаткування при

високій вірогідності перекидання тягаря такого оподаткування на кінцевих споживачів призводить до зміни структури податкових надходжень. Але це не гарантує, що корекція “екологічної поведінки” дасть змогу досягати екологічних переваг. Ймовірно, фіскальні надходження компенсують “екологічні втрати” у непрямий спосіб, а це робить екологічну політику більш чутливою до загальної ефективності публічного сектору, розриваючи більш наочний зв'язок між екологічним оподаткуванням та суспільним благом “чиста екологія”.

Аналіз ситуації у сфері екологічного оподаткування в Україні засвідчив наразі про відсутність ефективної його моделі внаслідок неузгодженості механізму та пропорцій розподілу надходжень від екологічних податків між бюджетами різних рівнів. Хронічний дефіцит державного бюджету унеможлиблює використання фінансових ресурсів від справляння екологічних податків задля реалізації екологічних проектів через акумулювання їх переважно в дохідній частині загального фонду бюджету, яку використовують для вирішення інших соціально-економічних проблем.

Список використаних джерел

1. *United Nations Environment Programme Environment for Development (UNEP). (2013). Economics Instruments. URL : <http://www.unep.org/regionalseas/marinelitter/other/economics/default.asp>.*
2. *Costantini V., Mazzanti M. On the Green and Innovative Side of Trade Competitiveness? The Impact of Environmental Policies and Innovation on EU Exports. Elsevier Research Policy. 2012. № 41. P. 132–153.*
3. *Fullerton D., Leicester A., Smith S. Environmental Taxes. Oxford: Oxford University Press, 2010.*
4. *Symons E., Proops J., Gay P. Carbon Taxes, Consumer Demand and Carbon Dioxide*

- Emissions: A Simulation Analysis for the UK. Fiscal Studies*. 1994. № 15. P. 19–43.
5. Barker T., Köhler J. *Equity and Ecotax Reform in the EU: Achieving a 10 Per Cent Reduction CO₂Emissions Using Excise Duties*. *Fiscal Studies*. 1998. № 19(4). P. 375–402.
6. McNally R. H. G., Mabey N. *The Distributional Impacts of Ecological Tax Reform*. United Kingdom: WWF, 1999.
7. Ekins P., Dresner S. *Green Taxes and Charges: Reducing Their Impact on Low-Income Households*. London: Policy Studies Institute, 2004.
8. Leipprand A. et al. *Links between the Social and Environmental Pillars of Sustainable Development. Task 1D: Environmental taxes*, Ecologic. 2007.
9. Blum, U. *Untere Einkommensgruppen sind an Kosten des ökologischen Umbaus der Energiewirtschaft stark überproportional beteiligt. Wirtschaft im Wandel*. 2008. № 6.
10. Bach S. *Zehn Jahre ökologische Steuerreform: Finanzpolitisch erfolgreich, klimapolitisch halbherzig*. DIW Wochenbericht. 2009. № 14. P. 218–227.
11. Heine D., Norregaard J., Parry W.H. *International Monetary Fund Working Paper. Environmental Tax Reform: Principles from Theory and Practice to Date*. 2012. URL : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12180.pdf>.
12. Bach S. et al. *The Effects of Environmental Fiscal Reform in Germany: A Simulation Study*. Elsevier Energy Policy. 2002. № 30(9). P. 803–811.
13. European Environment Agency. *Environmental Tax Reform in Europe: Implications for Income Distribution*. Technical report. 2011. № 16/2011. URL : <http://www.eea.europa.eu/publications/environmental-tax-reform-in-europe/>.
14. Kurtinaitė-Venediktovienė D., Pereira P., Černiauskas G. *Environmental Taxes in Northern Europe. The Recent Evolution and Current Status in the Baltic Countries*. *Societal Studies*. 2014. № 6(2). P. 331–348. URL : <https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/3981>.
15. European Environment Agency. *Environmental Taxes: Recent Developments in Tools for Integration* [interactive]. *Environmental issues series*. 2010. № 18. URL : <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-bn/eua/00/envissue18.pdf>.
16. Council of the European Union. *Strategy for Employment and Growth*. 2010. URL : <http://www.consilium.europa.eu/homepage/showfocus?lang=en&focusID=65890>.
17. European Commission. *Regressivity of Environmental Taxation: Myth or Reality?* Brussels. 2012. № 32. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/taxation_paper_32_en.pdf.
18. Institute for European Environmental Policy (IEEP). *Final Report. Evaluation of Environmental Tax Reforms: International Experiences*. 2013. URL : http://www.efv.admin.ch/e/downloads/finanzpolitik_grundlagen/els/IEEP_2013_e.pdf.
19. European Environment Agency. *Environmental Tax Reform in Europe: Implications for Income Distribution*. Technical report. 2011. № 16. URL : <http://www.eea.europa.eu/publications/environmental-tax-reform-in-europe/>.
20. Eurostat. *Environmental tax revenues*. 2019. URL : https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en.
21. Eurostat. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
22. Про систему оподаткування. Закон Української РСР від 25.06.1991 № 1251-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12/ed19910625>.
23. Податковий кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
24. Канонішена-Коваленко К. *Екологічний податок від А до Я*. Київ : Фондація “Відкрите Суспільство”, 2017. С. 5. URL : http://osf.org.ua/data/blog_dwn/Ecology_Tax_from_A_to_Z.pdf.
25. *Екологічний податок–2019 в Україні: “гарячі” зміни як крок до європейської моделі розвитку чи елемент посилення тиску на бізнес?* URL : <http://ecolog-ua.com/articles/ekologichnyy-podatok-2019-v-ukrayini-garyachi-zmi-ny-yak-krok-do-yevropeyskoyi-modeli>.

References

1. United Nations Environment Programme Environment for Development (UNEP). (2013). *Economics Instruments*. Available at: <http://www.unep.org/regionalseas/marinelitter/other/economics/default.asp>.
2. Costantini, V., Mazzanti, M. (2012). On the Green and Innovative Side of Trade Competitiveness? The Impact of Environmental Policies and Innovation on EU Exports. *Elsevier Research Policy*, 41, 132–153.
3. Fullerton, D., Leicester, A., Smith, S. (2010). *Environmental Taxes*. Oxford: Oxford University Press.
4. Symons, E., Proops, J., Gay, P. (1994). Carbon Taxes, Consumer Demand and Carbon Dioxide Emissions: A Simulation Analysis for the UK. *Fiscal Studies*, 15, 19–43.
5. Barke, T., Köhler J. (1998). Equity and Eco-tax Reform in the EU: Achieving a 10 Per Cent Reduction CO₂Emissions Using Excise Duties. *Fiscal Studies*, 19(4), 375–402.
6. McNally, R. H. G., Mabey, N. (1999). *The Distributional Impacts of Ecological Tax Reform*. United Kingdom: WWF.
7. Ekin, P., Dresner S. (2004). *Green Taxes and Charges: Reducing Their Impact on Low-Income Households*. London: Policy Studies Institute.
8. Leijprand, A., et al. (2007). *Links between the Social and Environmental Pillars of Sustainable Development. Task 1D: Environmental taxes, Ecologic*.
9. Blum, U. (2008). Untere Einkommensgruppen sind an Kosten des ökologischen Umbaus der Energiewirtschaft stark überproportional beteiligt. *Wirtschaft im Wandel*, 6.
10. Bach, S. (2009). Zehn Jahre ökologische Steuerreform: Finanzpolitisch erfolgreich, klimapolitisch halbherzig. *DIW Wochenbericht*, 14, 218–227.
11. Heine, D., Norregaard, J., Parry, W.H. (2012). *International Monetary Fund Working Paper. Environmental Tax Reform: Principles from Theory and Practice to Date*. Available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12180.pdf>.
12. Bach, S., et al. (2002). *The Effects of Environmental Fiscal Reform in Germany: A Simulation Study*. *Elsevier Energy Policy*, 30(9), 803–811.
13. European Environment Agency. *Environmental Tax Reform in Europe: Implications for Income Distribution*. (2011). Technical report, 16/2011. Available at: <http://www.eea.europa.eu/publications/environmental-tax-reform-in-europe/>.
14. Kurtinaitytė-Venediktovienė, D., Pereira, P., Černiauskas, G. (2014). Environmental Taxes in Northern Europe. The Recent Evolution and Current Status in the Baltic Countries. *Societal Studies*, 6(2), 331–348. Available at: <https://www3.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/3981>.
15. European Environment Agency. *Environmental Taxes: Recent Developments in Tools for Integration*. (2010). Environmental issues series, 18. Available at: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-bn/eua/00/envissue18.pdf>.
16. Council of the European Union. *Strategy for Employment and Growth*. (2010). Available at: <http://www.consilium.europa.eu/homepage/showfocus?lang=en&focusID=65890>.
17. European Commission. *Regressivity of Environmental Taxation: Myth or Reality?* (2012). Brussels, 32. Available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/taxation_paper_32_en.pdf.
18. Institute for European Environmental Policy (IEEP). *Final Report. Evaluation of Environmental Tax Reforms: International Experiences*. (2013). Available at: http://www.efv.admin.ch/e/downloads/finanzpolitik_grundlagen/els/IEEP_2013_e.pdf.
19. European Environment Agency. *Environmental Tax Reform in Europe: Implications for Income Distribution*. (2011). Technical report, 16. Available at: <http://www.eea.europa.eu/publications/environmental-tax-reform-in-europe/>.
20. Eurostat: *Environmental tax revenues*. (2019). Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en.
21. Eurostat. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

22. *Pro systemu opodatkuвання. Zakon Ukrainskoi RSR vid 25.06.1991 № 1251-XII [About the tax system. Law of the Ukrainian SSR].* (1991, June, 25). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12/ed19910625>.

23. *Podatkovyi kodeks Ukrainy. [Tax Code of Ukraine].* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

24. Kanonishena-Kovalenko, K. (2017). *Ekologichnyi podatok vid A do Ya. [Environmental tax from A to Y].* Kyiv: Fundatsiia "Vidkryte suspilstvo". Available at: http://osf.org.ua/data/blog_down/Ecology_Tax_from_A_to_Z.pdf.

25. *Ekologichnyi podatok – 2019 v Ukraini: "hariachi zminy" yak krok do yevropeiskoi modeli rozvytku chy element posylennia tysku na biznes? [Environmental Tax 2019 in Ukraine: "hot changes" changes as a step towards a European model of development or an element of increasing pressure on business?].* Available at: <http://ecolog-ua.com/articles/ekologichnyy-podatok-2019-v-ukrayini-garyachi-zminy-yak-krok-do-yevropeyskoyi-modeli>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2019.

Наталія СИНЮТКА

*кандидат економічних наук, докторант кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету, доцент,
Національний університет "Львівська політехніка", Львів, Україна,
synutka@gmail.com, nataliia.h.syniutka@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4294-2149*

Катерина КРИСОВАТА

*кандидат економічних наук, Тернопільський національний
економічний університет, Тернопіль, Україна,
Kate.krysovata@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1147-8811*

ФІСКАЛЬНА ДИСФУНКЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПДВ В УКРАЇНІ

Вступ. Впровадження у 2014–2017 рр. в Україні електронного адміністрування ПДВ дає змогу здійснювати автоматичний обмін податковими даними між платниками податків і податковими органами. Оцінено позитивний вплив реформи електронного рахунку на валовий обсяг продажів і покупок, податкових зобов'язань, дотримання податків тощо. Особливо актуальним є питання подальшого поширення електронних технологій у сфері оподаткування, а також аналіз і оцінка їх результативності.

Мета – дослідити вплив електронного рахунку з ПДВ на фіскальну ефективність податку й обґрунтувати методичні підходи до розуміння сутності та природи оподаткування витрат в умовах інноваційного цифрового тренду в суспільстві, які можуть бути використані для реалізації справедливої фіскальної політики в Україні.

Результати. Встановлено, що електронне виставлення рахунків в Україні збільшує відшкодування ПДВ, покращуючи його механізм, але зменшує фіскальну ефективність ПДВ. А з іншого боку, цифрові технології позитивно впливають на збір податків на імпорتنі товари та послуги в Україні, що доводить потребу подальшого впровадження цифрових технологій.

Висновки. Обґрунтовано відсутність позитивного впливу електронної реформи на збір податку на додану вартість. Основними факторами, що зумовлюють порушення фіскальної ефективності ПДВ в Україні, є: тіньова економіка, продаж товарів і послуг кінцевим споживачам із застосуванням спрощеної системи оподаткування, податкові пільги для сільськогосподарського сектору, не врахування у базах оподаткування податків із електронних товарів і послуг. Цифрові інструменти, система електронних рахунків мають бути доповнені іншими реформами для поліпшення мобілізації доходів, підвищення рівня адекватності сучасним умовам.

Ключові слова: *фіскальний простір, електронна податкова накладна, ПДВ, діджиталізація, фіскальна ефективність, непрямі податки, дотримання податкового законодавства.*

Табл.: 3, бібл.: 13.

Наталія СИНЮТКА

кандидат економічних наук, докторант кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету, доцент, Національний університет "Львівська політехніка", Львів, Україна

Катерина КРЫСОВАТА

кандидат економічних наук, Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна

ФИСКАЛЬНАЯ ДИСФУНКЦИЯ ЭЛЕКТРОННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НДС В УКРАИНЕ

Введение. *Внедрение в 2014–2017 гг. в Украине электронного администрирования НДС позволяет осуществлять автоматический обмен налоговыми данными между налогоплательщиками и налоговыми органами. Оценено положительное влияние реформы электронного счета на валовой объем продаж и покупок, налоговых обязательств, соблюдение налогов и тому подобное. Особенно актуальным является вопрос дальнейшего распространения электронных технологий в сфере налогообложения, а также анализ и оценка их результативности.*

Цель – *исследовать влияние электронного счета с НДС на фискальную эффективность налога и обосновать методические подходы к пониманию сущности и природы налогообложения расходов в условиях инновационного цифрового тренда в обществе, которые могут быть использованы для реализации справедливой фискальной политики в Украине.*

Результаты. *Установлено, что электронное выставление счетов в Украине увеличивает возмещения НДС, улучшая его механизм, но уменьшает фискальную эффективность НДС. С другой стороны, цифровые технологии положительно влияют на сбор налогов на импортные товары и услуги в Украине, что доказывает необходимость дальнейшего внедрения цифровых технологий.*

Выводы. *Обоснованно отсутствие положительного влияния электронной реформы на сбор налога на добавленную стоимость. Основными факторами, вызывающими нарушение фискальной эффективности НДС в Украине являются: значительная теневая экономика, продажа товаров и услуг конечным потребителям с применением упрощенной системы налогообложения, налоговые льготы для сельскохозяйственного сектора, упущение в базах налогообложения налогов с электронных товаров и услуг. Цифровые инструменты, система электронных счетов должны быть дополнены другими реформами для улучшения мобилизации доходов, повышения уровня адекватности современным условиям.*

Ключевые слова: *фіскальне просторство, електронна податкова накладна, НДС, діджиталізація, фіскальна ефективність, косвенные налоги, соблюдение налогового законодательства.*

Nataliya SYNYUTKA

Ph. D. (Economics), Doctoral Student, Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Assoc. Prof., National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine, synutka@gmail.com, natalia.h.syniutka@lpnu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4294-2149

Kateryna KRYSOVATA

Ph. D. (Economics), Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, Kate.krysovata@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1147-8811

FISCAL DYSFUNCTION OF VAT ELECTRONIC INVOICING IN UKRAINE

Introduction. During 2014–2017 VAT electronic invoicing was adopted in Ukraine, which allows for the automatic exchange of tax data between taxpayers and tax authorities. It was estimated the positive impact of e-invoicing reform on gross sales and purchases, tax liabilities across all firms, tax compliance etc.

Purpose. The purpose of the article is to study the impact of VAT e-invoicing on a fiscal efficiency of the tax. Methodological approaches to understand the essence and nature of the taxation of spending under the conditions of an innovative digital trend in society can be used to implement a fair fiscal policy in Ukraine.

Methods. The author used scientific methods such as abstraction, deduction, comparison, analysis, systematization and others. It was used statistical data, data of tax authorities, data of the State Treasury Service of Ukraine.

Results. It was established that e-invoicing in Ukraine increases VAT refund and improves its mechanism firstly. On the other hand, digital technologies positive effect on tax collection for imported goods and services in Ukraine. Despite that, the fiscal efficiency of VAT hasn't increased.

Conclusions. The lack of a positive impact of e- reform on value added tax collection in Ukraine was revealed. The main factors causing fiscal VAT dysfunction in Ukraine are: a significant shadow economy, the sale of goods and services to end-users using a simplified tax system, tax benefits for the rapidly growing agricultural sector, non-taxation of electronic goods and services. Digital tools, e-invoicing system should be supplemented by other reforms to improve revenue mobilization, enhance compliance.

Keywords: fiscal space, digitalization, electronic invoicing, VAT, fiscal efficiency, indirect taxes, tax compliance

JEL Classification: D22, E62, H21, H25, H39.

Постановка проблеми. Незважаючи на зниження фіскальної ефективності податку на додану вартість в Україні упродовж останнього десятиліття, ПДВ залишається в статусі важливого джерела фінансових ресурсів і забезпечує понад третину надходжень Зведеного бюджету держави. Через ускладненість адміністрування, широкі можливості для корупційних проявів ПДВ

провокують справедливі нарікання платників податку. Однак в умовах євроінтеграційних прагнень України й, відповідно, обов'язковості його справляння для усіх країн-членів Євроспільноти, альтернативи застосуванню ПДВ немає.

З іншого боку, для розкриття фіскального потенціалу ПДВ понад 50 країн світу, включно із країнами Латинської Америки та Кариб-

ського регіону, вже впровадили електронне адміністрування цього податку. Діджиталізація фіска трансформує функціонування податкових адміністрацій, сприяючи підвищенню ефективності процесів оподаткування та сервісної компоненти, підсилює чинне податкове законодавство та зменшує адміністративні витрати на справляння податків. Яскравий приклад – електронне адміністрування ПДВ або електронна податкова накладна (e-invoicing), що дає змогу здійснювати автоматичну передачу інформації між підприємствами та податковими органами. Замінюючи громіздкі паперові процеси, електронні накладні надають багато переваг для фірм і податкових органів, включно з інтеграцією платіжних систем, підвищенням точності та інформаційної безпеки. Для податкових адміністрацій електронне адміністрування ПДВ надає інформацію в режимі реального часу, дає можливість автоматизувати податкові перевірки, блокувати підозрілі та схемні операції. Незважаючи на широке застосування та швидке поширення e-invoicing, емпіричні докази впливу “електронного ПДВ” на ефективність процесів оподаткування обмежені, особливо в економіках, що розвиваються. Наше дослідження присвячене глибокому розумінню об’єктивних наслідків цифровізації процесів оподаткування, зокрема, запровадженню електронного адміністрування ПДВ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика електронного адміністрування податків досліджується у працях зарубіжних авторів А. Шаха та М. Кіна [1], М. Беллона, Е. Даблі-Норіс [2], П. Елпіна [3] та інших, охоплюючи як досвід окремих країн, так і нюанси запровадження діджитал-податкового інструментарію, адміністративні особливості в ракурсі ефективного процесу управління надходженнями бюджету.

Відправним пунктом для дослідження непрямого оподаткування є теорія опти-

мального споживчого оподаткування, а саме – теорема Е. Аткінсона- Дж. Стігліца [4]. Згідно з нею держава спроможна організувати весь бажаний перерозподіл суспільного доходу за рахунок нелінійного податку на трудові доходи, не вдаючись до диференціації товарних податків. У випадку досконалого застосування податку на прибуток (доходи), теорема Нобелівських лауреатів Е. Аткінсона-Дж. Стігліца констатує відсутність необхідності у запровадженні непрямого оподаткування товарів і суспільного споживання. Основною причиною фіскальної неефективності ПДВ дослідники визнають суттєві інформаційні асиметрії або ринки з несиметричною інформацією, причому подолати цю несиметричність апіорі неможливо.

Досягнення рівня оптимального податкового навантаження інший Нобелівський лауреат Дж. Міррліс та економіст П. Даймонд обґрунтовували через встановлення спеціальних податкових правил, принципів так званого “суб’єктивного ризику” або ризику недобросовісності платників податків [5].

Проблеми вдосконалення адміністрування податку на додану вартість, посилення його фіскальної та регуляторної ефективності, обліково-аналітичні аспекти та зарубіжний досвід оподаткування доданої вартості, в свою чергу, досліджують українські теоретики та практики Д. Боярчук, В. Горин [6], Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий [7], В. Мельник [8], Ю. Сибірянська [9], А. Соколовська [10], В. Федосов. Проте вітчизняний науковий дискурс не акцентує увагу на інформаційних асиметриях фіска та діджитал-аспектах адміністрування ПДВ в Україні.

Таким чином, ефективність функціонування системи електронного адміністрування ПДВ дотепер не отримала як належної оцінки, так і теоретико-методологічного обґрунтування. Вивчення питання фіскаль-

ної ефективності електронних податкових інструментів в контексті формування достатніх бюджетних ресурсів, зокрема від непрямого оподаткування, залишається поза увагою дослідників.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз ефектів електронного адміністрування ПДВ у світлі діджитал-трансформацій фіскального простору, оцінка його переваг та недоліків, розкриття проблем, які знижують фіскальну ефективність податку, пропозиції щодо вдосконалення його використання тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній економічній літературі фіскальна ефективність податків переважно вимірюється через співвідношення (частку, питому вагу) із агрегованими макропоказниками (ВВП, доходи бюджету, податкові надходження). У широкому значенні фіскальна ефективність або віддача – це здатність підвищувати податкове навантаження або частку податків у ВВП країни, тобто реалізовувати фіскальну функцію податків, наповнювати бюджет. У вузькому розумінні ефективність вимірюється як частка надходжень податку у ВВП.

Якщо проаналізувати фіскальну віддачу податку на додану вартість в Україні, то, незважаючи на його високу номінальну ставку – 20% від бази оподаткування, змушені констатувати невисоку ефективність, причому вона ще й знижується з року в рік. Якщо у 1998 р. питома вага ПДВ у вітчизняному ВВП становила 7,3% [9, с. 20–21], то вже у 2007 р. чисте позитивне сальдо між надходженнями і відшкодуванням ПДВ знизилося до 2,5% ВВП, а у 2008–2009 рр. падіння призвело до катастрофічних 1,1–1,2% ВВП. Відбувалося це на тлі прискореного зростання переоплат бюджету перед експортерами з відшкодування ПДВ. Окремі науковці обґрунтовують такий провал, насамперед, експортною орієнтацією української еконо-

міки, проте середній показник фіскальної ефективності ПДВ для країн-членів ЄС перебуває в діапазоні 6–8%, незважаючи на їх експортний статус. Зрештою, в умовах глобалізації більшість країн демонструє системне зростання рівнів експорту-імпорту товарів та послуг. Отже, фіскальну дисфункцію податку в Україні спричиняє не експорт чи імпорт, а якісь інші фактори.

Справляння ПДВ в Україні упродовж досліджуваного періоду 2007–2019 рр. відбувається за незмінною ставкою – 20% від об'єкта оподаткування, з медикаментів та медичних товарів – за ставкою 7% (законодавчо встановлено з квітня 2014 р.). Проте питання методології аналізу за увесь період існування ПДВ ускладнюється наявністю різноманітних, часто політично вмотивованих пільг. Щоправда, більшість з них були скасовані або суттєво скорочені у 2015–2016 рр., за винятком певних застережень для аграрного сектору до 2022 р.

За філософією справляння ПДВ, він нараховується та сплачується до бюджету на усіх етапах виробництва та реалізації товарів / послуг. Тому цей податок є “наскрізним”, тобто таким, який рівномірно проходить усі етапи виробничо-торговельного циклу товару. Фактичним платником цього податку в кінці виробничо-торговельного ланцюга завжди є кінцевий споживач товару чи послуги, який не надто зацікавлений у сплаті податку через додаткові витрати – податок суттєво обмежує здатність індивіда до споживання. Тому закономірно, що споживач товару намагається ухилитися від сплати ПДВ та заощадити власні кошти. ПДВ та інші непрямі податки дають змогу оподаткувати навіть ті доходи економічних суб'єктів, які у той чи інший спосіб були виведені (приховані) з-під прямого оподаткування. Таким чином, основною функцією ПДВ є фіскальна – наповнення бюджету, він також є регресійним або ж

навіть дискримінаційним для найбідніших верств населення та домогосподарств внаслідок здорожчання споживання.

На кожному етапі виробництва до собівартості товару / послуги додається 20% податку, які продавець перераховує до бюджету (авансує) під час продажу покупцю, а покупець враховує таку сплачену суму як податковий кредит, чим зменшує власні податкові зобов'язання під час продажу продукції наступному суб'єкту виробничого циклу. Таким чином, кінцева “націнка” ПДВ на будь-який товар / послугу становить 20%, незалежно від кількості етапів виробництва та країни походження товару чи його компонент. Отже, податок врешті-решт сплачується з кишені так званого “кінцевого споживача”.

Ключовим елементом для розуміння ПДВ є дефініція “кінцевий споживач”. Адже одна і та сама продукція може використовуватися для виробництва нових товарів, а може споживатися кінцевим споживачем. Насправді, якщо економічний агент реєструється у податковому офісі як платник ПДВ, це підтверджує статус споживача як “проміжного”, тобто такого, що претендуватиме в перспективі на ПДВ-кредит.

Натомість відсутність такого статусу чітко вказує, що покупець є саме кінцевим споживачем. Справжній кінцевий споживач блага не потребує реєстрації як платник ПДВ, оскільки, окрім адміністративних формальностей та додаткових облікових витрат, це не надає йому жодних переваг. Кінцевий споживач – це особа-покупець, яка купує товар / послугу для власного використання і споживання, який повною мірою відшкодовує вартість ПДВ за свій рахунок та несе тягар його сплати. Визнання себе в статусі “проміжного споживача” дає змогу економічному агенту зменшувати податкове навантаження шляхом його справедливо розподілу із іншими контрагентами в ланцюгу постачання-продажу.

В Україні ключова проблема ПДВ полягає не в складності адміністрування, як вважають багато дослідників, а в існуванні солідарної відповідальності для усього ланцюжка постачальників-покупців перед бюджетом. Оскільки ПДВ справляється кумулятивно на усіх стадіях та етапах виробництва товару, недоплата чи шахрайство одного контрагента спричиняє додаткові зобов'язання з ПДВ для інших учасників ланцюжка. Поширення шахрайства та корупції, непокараність фіктивних постачальників спричиняло перекладання чужої відповідальності на сумлінних контрагентів, вимивало їхні обігові кошти, ставало підставою для застосування адміністративних покарань та судової тяганини.

Основною метою електронної реформи справляння ПДВ в Україні було повернення справедливості у процес оподаткування; зокрема: усунення фіктивних постачальників з ринку, знищення “податкових ям”, “скруток”, боротьба з ухиленням від сплати через покращення адміністрування, усунення корупційних чинників, зростання сплачуваності, а отже, й фіскальної ефективності податку. Серед інших цілей реформи: можливість встановлення диференційованих ставок ПДВ на товари першої необхідності, спрощення адміністрування та сплати ПДВ, адаптація європейського досвіду щодо ПДВ для прискорення інтеграційних процесів з ЄС тощо.

Пілот системи електронного адміністрування ПДВ стартував в Україні з 2014 р. для окремих груп платників податку. З лютого 2015 р. система стає обов'язковою для великих платників, а у 2016 р. всі підприємства задіяні до електронного формату справляння податку із відкриттям спеціальних рахунків в Державній казначейській службі України. З квітня 2017 р. функціонує опція автоматичного відшкодування ПДВ експортерам, що передбачає безумовне повернення нагромаджених ними сум по-

даткового кредиту з ПДВ на банківські рахунки платника податку.

Якщо ж бути об'єктивними, варто зазначити, що окремі риси електронного адміністрування з'явилися раніше, ще у 2011–2012 рр. із появою статті 201 в Податковому кодексі України, яка встановлювала зобов'язання для великих платників податку подавати спеціальні реєстри податкових накладних на суму продажу товарів понад 10 тисяч гривень із реєстрацією в загальнодержавному реєстрі. Загалом такий підхід відповідає світовій практиці поетапного запровадження цифрового формату справляння ПДВ, коли апробація спочатку відбувається для певної групи платників або окремого регіону.

Проаналізуємо динаміку надходжень ПДВ в Україні упродовж 2007– I півріччя 2019 рр. (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, абсолютні обсяги сплаченого до бюджету ПДВ в Україні зростають з року в рік – з 59,4 млрд грн у 2007 р. до 374,2 млрд грн у 2018 р. Скорочення надходжень, порівняно із попереднім роком, зафіксоване лише у 2009 та 2013 рр. Причому, якщо у 2009 р. це можна пояснити розгортанням кризи в економіці України і скороченням ВВП, то у 2013 р. зменшення сплачуваності ПДВ відбувається на тлі цілковито благополучної статистичної динаміки ВВП. Показово, що фіскальна ефективність ПДВ, як важливого податкового інструменту, перебуває в діапазоні 1,1–2,7% до ВВП, причому як до запровадження “електронної” реформи, так і після неї. Жодної позитивної динаміки ефективності не спостерігаємо ні у 2015–2018 рр., ні у I півріччі 2019 р.

Слід наголосити, що у всіх роках проаналізованого періоду з 2007 по I півріччя

Таблиця 1

**Динаміка надходжень ПДВ та його фіскальної ефективності в Україні,
2007 р. – I півріччя 2019 р., млн грн***

Період	ВВП в номінальних цінах	Надходження ПДВ				
		Загальний обсяг	В т. ч. від імпорту	від операцій на внутрішньому ринку	Обсяги відшкодування	Співвідношення чистого сальдо ПДВ із ВВП, % (гр.(4+5)/гр.6)
1	2	3	4	5	6	7
2007	720731	59 365	41686	36 548	-18869	2,5%
2008	948056	90 033	79426	45 016	-34409	1,1%
2009	913345	79 893	68500	45 927	-34537	1,2%
2010	1082569	102 752	73350	53 637	-24236	2,7%
2011	1316600	126 565	93168	76 175	-42779	2,5%
2012	1408889	136 987	101604	81 342	-45959	2,5%
2013	1454931	127 322	96544	84 225	-53448	2,1%
2014	1566728	144 640	107287	80 685	-43333	2,4%
2015	1979458	177 778	138764	107 417	-68405	2,0%
2016	2383182	235 506	181453	148 458	-94405	2,3%
2017	2982920	313 981	250530	183 511	-120061	2,1%
2018	3558706	374 195	295064	210 790	-131659	2,2%
I півр 2019	1735528	171 266	136264	118 726	-83724	2,0%

* Узагальнено на основі [11, 12].

2019 р. сума надходжень ПДВ від імпорту істотно перевищує суму надходжень податку від операцій на внутрішньому ринку. Таким чином, саме "імпортний" ПДВ, як це не парадоксально, є ключовим джерелом доходів державного бюджету України або 70–90% від загальної суми річних надходжень ПДВ. Першопричиною, на наш погляд, є недостатнє споживання населенням товарів українського походження, надмірна концентрація уваги споживачів на імпортних товарах, а також зруйноване національне виробництво багатьох товарних груп, наприклад, автомобілів, офісної техніки, одягу тощо. З іншого боку, всі ці товари імпортуються в Україну з метою споживання і продажу кінцевим споживачам, тому обсяги операцій із цими товарами мають спричиняти ефект мультиплікації податків і на внутрішньому ринку.

Обсяги імпорту товарів системно зростають з року в рік, пригальмовують лише в окремі періоди (2008–2009 рр. і 2014–2016 рр.) внаслідок різкої девальвації на-

ціональної валюти і зниження купівельної спроможності споживачів (табл. 2).

Якщо аналізувати ефективну ставку податку з імпортних товарів (співвідношення сплаченого ПДВ та обсягів імпорту за даними Державної статистичної служби), то вона не опускається нижче 11,4% в аналізованому періоді (див. табл. 2).

Середнє значення ефективної ставки податку з імпортних товарів перебуває в діапазоні 12,3–12,6%, а у 2017–2018 рр. воно зросло до 15,4–15,5%, наблизившись до номінальної ставки ПДВ – 20%. Вважаємо, що це засвідчує як покращення адміністрування ПДВ на митниці, так і є наслідком законодавчих змін в напрямку скорочення та скасування необґрунтованих пільг зі сплати податку на додану вартість.

Якщо порівняти щорічні темпи зростання обсягів імпорту та, відповідно, сум сплаченого податку, то вони також демонструють синхронність. Це підтверджує повноту та своєчасність оподаткування легальних

Таблиця 2

Динаміка надходжень ПДВ від імпорту в Україні у 2007–2018 рр., млн грн*

Період	Обсяги імпорту	Обсяги надходжень ПДВ від імпортних товарів	Співвідношення, %
1	2	3	4
2007	364373	41685	11,4%
2008	520588	79426	15,3%
2009	438860	68500	15,6%
2010	580944	73350	12,6%
2011	779028	93168	12,0%
2012	835394	101604	12,2%
2013	805662	96543	12,0%
2014	834133	107287	12,9%
2015	1084016	138764	12,8%
2016	1323127	181453	13,7%
2017	1618749	250530	15,5%
2018	1914893	295064	15,4%
Зростання за період	5,3	7,1	–

* Узагальнено на основі [11, 12].

імпортних потоків. Зрозуміло, що за таких умов основним чинником зростання доходів бюджету від цього джерела на митниці є визначення справедливої (незаниженої) контрактної вартості імпортних товарів, а також недопущення чорних і сірих схем імпорту в обхід оподаткування. Ефективним інструментом вирішення таких проблем є міжнародний обмін податковою інформацією згідно із планом BEPS [13], т. зв. CRS (Common Reporting Standart), коли дані податкових і митних служб різних країн підлягають регулярній та автоматичній звірці.

Діджиталізація адміністрування ПДВ вірця 2015–2017 рр. також сприяла якісному і своєчасному відшкодуванню податку експортерам. Це підтверджується зростанням кількості платників, які одержали відшкодування податку, за даними Державної казначейської служби України [11]. Так, у період до 2015 р. кількість експортерів, що заявляли ПДВ до від-

шкодування, не перевищували 1,0–1,5 тисяч компаній. Із 2015 р. кількість одержувачів відшкодування зростає плавно до 2,0–2,5 тисяч осіб щомісяця, а з 2017 р. – до 3,0–3,5 тисячі. Важливо зазначити, що зросла кількість саме дрібних експортерів і водночас одержувачів сум бюджетного відшкодування [11]. Це відповідає динаміці кількісного зростання учасників ЗЕД, адже зовнішньоекономічна діяльність в умовах глобалізації та спільних ринків більше не є прерогативою крупних компаній. До запуску автоматичного відшкодування у 2017 р. такі платники не претендували на експортне відшкодування сум ПДВ, хоча формально та фактично мали право на нього. Але корупційні чинники, незаконні нормативні вимоги ДПС не залишали дрібним експортерам шансів.

Оцінимо суми бюджетного відшкодування ПДВ в Україні упродовж 2007–2018 рр. у співвідношенні із обсягами експорту (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягів бюджетного відшкодування ПДВ та експорту товарів в Україні у 2007–2018 рр.*

Період	Обсяги експорту, млн грн	Обсяги відшкодування ПДВ, млн грн	Співвідношення відшкодування ПДВ з експортом, %
1	2	3	4
2007	323205	18 869	5,8%
2008	444859	34 409	7,7%
2009	423564	34 537	8,2%
2010	549365	24 236	4,4%
2011	707953	42 779	6,0%
2012	717347	45 959	6,4%
2013	681899	53 448	7,8%
2014	770121	43 333	5,6%
2015	1044541	68 405	6,5%
2016	1174625	94 405	8,0%
2017	1430230	120 061	8,4%
2018	1608890	131 659	8,2%
Зростання за період 2018/2007	5,0	7,0	–

* Узагальнено на основі [11, 12].

Як свідчать дані табл. 3, суми повернення ПДВ зростають з року в рік як в абсолютних, так і у відносних показниках. Якщо у 2007 р. платники одержали 18,9 млрд грн експортного ПДВ, то у 2018 р. – вже 131,7 млрд грн або в 7 разів більше. Одночасно експорт товарів і послуг за аналогічний період зріс лише у 5 разів – з 323,2 до 1608,9 млрд грн. Закономірно постає питання такої асинхронності. Для глибокого розуміння причин слід проаналізувати динаміку переплат з ПДВ у 2007–2018 рр., а також врахувати частку ПДВ у обсягах експорту. Аналізуючи дані табл. 3, зауважимо, що найнижча частка ПДВ в експорті – 5,8% у 2007 р., 4,4% – у 2010 р. та 5,6% – у 2014 р.

Таким цифрам є аргументоване пояснення. 2007 і 2010 рр. – це період, коли відбувалося безпрецедентне зростання переплат з ПДВ унаслідок адміністративного тиску на платників з боку ДПС (безпідставні відмови у відшкодуванні, ускладнення нормативних вимог, адміністративні та судові оскарження, корупційні чинники). У 2014 р. через військову агресію Росії на сході України багато підприємств Луганської та Донецької областей були зруйновані або опинилися на тимчасово непідконтрольних територіях, припинили діяльність, експорт, а отже, – і нарахування та сплату ПДВ до бюджету України. Частка Донецької та Луганської областей в загальнодержавних масштабах щодо ПДВ перевищувала 10%. Тому тимчасова втрата східних територій спричинила зміни і у загальнодержавній статистиці ПДВ.

У перший рік запровадження електронного адміністрування ПДВ – 2015 р. – частка експортного відшкодування стабілізується і навіть зростає до 6,5% від обсягів експорту, незважаючи на стагнацію і скорочення ВВП України (див. табл. 3). У 2016–2018 рр. питома вага ПДВ в обсягах експорту поступово зростає вже до 8,0–8,4%.

З одного боку, це позитивна тенденція, яка дала змогу підприємствам наростити оборотні кошти в умовах кризи, з іншого – експорт стає “дорожчим” для держави, адже впливати звиклими адміністративними методами для зменшення сум бюджетного відшкодування в умовах прозорої електронної системи вже неможливо або принаймні непросто.

Таким чином доходимо попереднього висновку, що механізм адміністрування ПДВ в електронному форматі призводить до перерозподілу ресурсів економіки на користь експортерів, а не внутрішніх споживачів. Додаткові стимули нагромаджувати щораз більші суми податкового кредиту створені саме для експортерів. Наприклад, досвід запровадження електронного адміністрування ПДВ в Перу свідчить, що фірми із позитивним значенням податкового кредиту з ПДВ на початок дії реформи швидкими темпами збільшують саме свої звіти про придбання товарів, ніж звітність щодо продажів. Отже, вони не відображають збільшення зобов'язань з ПДВ і продовжують нагромаджувати ще більше обсягів податкового кредиту з ПДВ під час і після реформи [2, с. 5, 8–9]. Можна припустити, що причина полягає як у податковій поведінці платника, так і залежить від роду діяльності компанії.

Звичайно, зростання співвідношення обсягів відшкодування ПДВ та фактичних обсягів експорту за даними Державної статистичної служби України може також свідчити про свідоме цілеспрямоване заниження великими платниками податків експортних цін внаслідок застосування ними механізмів трансфертного ціноутворення. Таким чином, експортер одержує від держави суму експортного відшкодування ПДВ, а частину прибутку з метою уникнення податкових зобов'язань з податку на прибуток перерозподіляє власній або афільованій

компанії, що є нерезидентом, наприклад, у низько податковій юрисдикції. Непрямим підтвердженням такої гіпотези є, наприклад, неприродно висока частка Нідерландів в географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами України – за 10 місяців 2019 р. – 3,7%, а також її зростання до аналогічного періоду минулого року – 124% [12]. Отже, український бюджет втрачає двічі: повертає сплачений ПДВ з експортованого товару і недоотримує податок на прибуток.

На жаль, цілком інший, контроверсійний тренд демонструє ПДВ щодо операцій із постачання товарів та послуг на внутрішньому ринку України (табл. 1). За логікою функціонування е-ПДВ, продавці товарів і послуг не мають змоги приховувати обороти з постачання товарів / робіт / послуг, а отже, податкові зобов'язання платників ПДВ мають неухильно зростати.

Аналітичні дані демонструють абсолютно протилежну динаміку, підтверджуючи наявність приблизно дворічного лагу в ефективності справляння податку. Зовсім не виправдовуючи сподівань і очікувань щодо ПДВ–реформи, за якою в результаті більшої прозорості, виключення махінацій, податкових “ям” та “скруток” зростатимуть суми податкових зобов'язань і фіскальна ефективність податку. Закономірно постає питання: чому визначені принципи спрацювали для експорту, але не дають результату за тих самих рівних умов для внутрішнього ринку?

На наш погляд, приховати (занизити) обсяги реалізації від оподаткування ПДВ економічні агенти можуть у такий спосіб:

- продаж товарів за готівку кінцевим споживачам (або в “сірій зоні” ринку) без документального оформлення та відображення операцій в обліку та звітності компанії;
- продаж товарів через суб'єктів господарювання, що не є платниками податку;

– продаж кінцевим споживачам товарів, які є об'єктом оподаткування, але відображені в обліку як пільгові.

Важливо при цьому пам'ятати, що рівномірність і нейтральність ПДВ як фіскального інструменту досягаються саме після продажу товару / послуги кінцевому споживачу. Під час виробництва та усіх стадій реалізації товарів тягар авансової сплати ПДВ (по суті – кредитування бюджету) несуть підприємства за рахунок вимивання власних обігових коштів.

Як видно з результатів дослідження, електронна реформа не розв'язала питання фіскальної ефективності податку в Україні. Основними причинами цього є значні обсяги тіньової економіки, за різними оцінками, – 30–40% від ВВП. Крім того, продаж товарів і послуг кінцевим споживачам через спеціальний податковий режим спрощеної системи оподаткування – платників єдиного податку, внаслідок чого сума роздрібної торговельної націнки випадає з бази оподаткування ПДВ. Проблема загострюється фактичною безконтрольністю обсягів реалізації товарів для спрощенців усіх трьох (I, II, III) груп. Адже за чинним податковим законодавством та нормативними документами у сфері регулювання обігу готівки для фізичних осіб – платників єдиного податку немає зобов'язання використовувати реєстратори розрахункових операцій та касові апарати.

Якщо абстрагуватися від нюансів, спрощена система дає змогу продавати будь-які товари і послуги кінцевим споживачам благ без нарахування ПДВ, за винятком підакцизних товарів (тютюнові і горілчані вироби, електроенергія, спирт, паливно-мастильні матеріали та деякі ін.). Платники єдиного податку можуть виступати постачальниками товарів та робіт для бюджетних організацій та публічного сектору економіки. Через спрощену систему оподаткування

на внутрішній ринок України безконтрольно потрапляють електронні товари (книги, музика, фільми) іноземного походження, а також потік матеріальних товарів із глобальних електронних торговельних майданчиків (Amazon, Netflix, ін.). У такий спосіб руйнується фіскальний простір окремо взятої держави, знижується ефективність фіскальних інструментів, а отже, скорочується дохідна частина бюджету.

Як бачимо, фіскальна ефективність ПДВ почала знижуватися саме після 1998 р., що збіглося в часі із запровадженням спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності в Україні. З 2007 р. також спостерігалось системне скорочення кількості платників податку – з 291,3 до 211,4 тисячі у 2011 р. Звичайно, вимоги запровадженого у 2011 р. Податкового кодексу серйозно перешкоджали реєстрації нових платників податку, а також сприяли виключенню з реєстру вже існуючих платників ПДВ. У 2018 р. кількість платників податку залишається майже незмінною і становить майже 216 тисяч юридичних та фізичних осіб. На наш погляд, електронне адміністрування ПДВ теж не стимулює появу нових платників податку, адже функціонування е-ПДВ вимагає істотних трудових і фінансових затрат, ускладнює облік та звітність економічних суб'єктів.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до таких висновків і узагальнень:

1. Цифровізація надає інноваційні можливості для розвитку як у сфері оподаткування, так і у сфері розподілу державних видатків. Цифровізація дає змогу виявляти справжні обсяги споживання товарів та послуг, агрегувати ці дані та визначати реальні суми податкових зобов'язань економічних агентів. У такий спосіб електронне адміністрування ПДВ може стимулювати скорочення тіньової економіки, зростання

сплачених сум податку, підвищення ролі і значення непрямого оподаткування для фіску, зниження майнової та соціальної нерівності в соціумі. Електронне справляння податку може стати дієвим механізмом забезпечення фіскальної ефективності ПДВ як окремого податкового інструменту.

2. На жаль, проведена електронна реформа у сфері адміністрування ПДВ як основного дохідного джерела бюджету України спричинила неочікувані фіскальні ефекти. Замість зростання фіскальної ефективності ПДВ констатуємо фіскальну дисфункцію непрямого оподаткування. Насамперед, практика електронного адміністрування ПДВ призвела до парадоксального випереджаючого зростання сум бюджетного відшкодування як щодо темпів росту ВВП, так і щодо обсягів експорту товарів і послуг. З іншого боку, ефект незначного збільшення оподаткованої доданої вартості і збираності ПДВ у перші два роки після його запровадження закінчився. У 2018 р. фіскальна ефективність ПДВ вперше почала знижуватися після реформи. Основною причиною цього є пристосування платників податків до нових “електронних” умов і правил оподаткування.

3. Проведена реформа не досягла кінцевої мети – відновлення фіскальної функції ПДВ, зростання його ефективності та збільшення надходжень бюджету. Основними причинами, які спричиняють фіскальну дисфункцію ПДВ в Україні є: наявність значного тіньового сектору економіки, продаж товарів і послуг кінцевим споживачам із використанням спрощеної системи оподаткування, наявність податкових пільг для стрімко зростаючого аграрного сектору, неоподаткування імпортних електронних товарів і послуг податком на додану вартість.

Таким чином, перспективи подальших досліджень полягають у вивченні інших

цифрових трансформацій фіскального простору в умовах децентралізаційного та глобалізаційного трендів. У сфері електронно-справляння ПДВ – це оцінка еволюції та неоднорідності податку на додану вартість, виявлення статистично значущих ефектів у шести основних секторах: виробництві, будівництві, транспорті, роздрібній торгівлі, сфері гостинності та інших послуг.

Список використаних джерел

1. *Digital revolutions in public finance* / S. Gupta, M. Keen, A. Shah and G. Verdier. Washington, DC : International Monetary Fund, 2017. 343 p.
2. *Digitalization to improve tax compliance: evidence from VAT e-Invoicing in Peru* / M. Bellon, J. Dabla-Norris, S. Khalid. IMF Working Paper. WP/19/31. 36 p.
3. *Digitalization of tax: International perspectives* / P. Aplin. London : ISAEV, 2017. 34 p.
4. Atkinson A. B., Stiglitz J. E. *The design of tax structure: direct versus indirect taxation*. *Journal of Public Economics*. 1976. Vol. 6. P. 55–75.
5. Diamond P., Mirrlees J. *Optimal taxation and public production II: tax rules*. *Public Finance. Worth Series in Outstanding Contributions*. Ed. By A. Auerbach. New York : Worth Publisher, 1999. P. 81–126.
6. В. Горин. *Проблеми підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість*. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2 (41). С. 118–126.
7. *Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів : монографія / за ред. д. е. н., професора А. І. Крисоватого*. Тернопіль : THEU, 2018. 588 с.
8. Мельник В. М., Солдатенко О. В. *Податок на додану вартість у податковій системі*. *Фінанси України*. 2006. № 9. С. 85–91.
9. Сибіряньська Ю. *Роль податку на додану вартість у формуванні доходів бюджету (на прикладі Вінницької області)*. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 1–2. С. 17–26.
10. Соколовська А. М., Твардієвич В. О. *Дискусійні питання реформування ПДВ*. *Фінанси України*. 2011. № 8. С. 35–50. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_8_5.
11. *Звітність про доходи бюджету України у 2007-2019 рр.* Державна казначейська служба України. URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
12. *Статистична звітність*. Державна служба статистики України. URL : <https://ukrstat.org/uk>
13. OECD, *Action 1- 2015 Final report, addressing the tax challenges of the digital economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project*. OECD Publishing, 2015. P. 64–65.

References

1. Gupta, S., Keen, M., Shah, A., Verdier, G. (2017). *Digital revolutions in public finance*. Washington, DC: International Monetary Fund.
2. Bellon, M., Dabla-Norris, J., Khalid, S. (Eds.). (2019). *Digitalization to improve tax compliance: evidence from VAT e-Invoicing in Peru*. IMF Working Paper. WP/19/31.
3. Aplin, P. (Ed.). (2017). *Digitalization of tax: International perspectives*. London: ISAEV.
4. Atkinson, A. B, Stiglitz, J. E. (1976). *The design of tax structure: direct versus indirect taxation*. *Journal of Public Economics*, 6, 55–75.
5. Diamond, P., Mirrlees, J., Auerbach, A. (Ed.). (1999). *Optimal taxation and public production II: tax rules*. *Public finance. Worthseries in outstanding contributions*, 81–126. New York: Worth Publisher.
6. Horyn, V. (2013). *Problemy pidvyshchennia fiskalnoi efektyvnosti podatku na dodanu vartist [Problems of improving the fiscal efficiency of the value added tax]*. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 2 (41), 118–126 [in Ukrainian].
7. Krysovatiy, A. (Ed.). (2018). *Formuvannia fiskalnoho prostoru Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh dysbalansiv [Formation of fiscal space*

of Ukraine in the conditions of globalization imbalance]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

8. Melnyk, V., Soldatenko, O. (2006). Podatok na dodanu vartist u podatkoviy systemi. [Value added tax in tax system]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 9, 85–91 [in Ukrainian].

9. Sybirianska, Yu. (2013). Rol podatku na dodanu vartist u formuvanni dokhodiv biudzhetu (na prykladi Vinnytskoi oblasti). [The role of value added tax in the formation of budget revenues (for example, Vinnytsia region)]. *Rynok tsinnykh papieriv Ukrainy – Securities Market of Ukraine*, 1-2, 17–26 [in Ukrainian].

10. Sokolovska, A., Tvardyevych, V. (2011). Diskusiini pytannia reformuvannia PDV [Discussion issues of VAT reform]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 8, 35–50. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2011_8_5.

11. Zvitnist pro dokhody biudzhetu Ukrainy u 2007-2019 rr. [Statement of revenues of the budget of Ukraine in 2007-2019]. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy – State Treasury Service of Ukraine. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

12. Statystychna zvitnist [Statistical reporting]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://ukrstat.org/uk>.

13. OECD (2015). Action 1- Final report, addressing the tax challenges of the digital economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. OECD Publishing.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2019.

Ольга ЗАМАСЛО

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, olga_zamaslo@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7128-8425*

Олег ПІДХОМНИЙ

*доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, olegpidkhomnyi@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2642-8657*

Марта ПЕТИК

*кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, martath@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6022-2690*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ МИТНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Вступ. Стрімке пожевлення інтеграційних процесів в усьому світі, посилення міжнародного економічного співробітництва, активізація експортно-імпортних операцій збільшують вплив митної системи на стан національної економіки. Відтак гостро постає необхідність використання дієвих механізмів блокування та усунення чинників, які підривають діяльність митної системи і не сприяють підвищенню рівня митної безпеки держави.

Мета – проаналізувати індикатори митної безпеки України й ідентифікувати джерела загроз митній безпеці держави, з'ясувати роль фіскальної ефективності митних органів у забезпеченні митної безпеки держави, розробити рекомендації щодо усунення реальних і потенційних загроз у контексті мінімізації митних ризиків за умов конфлікту інтересів окремих учасників ЗЕД.

Результати. Розкрито сутність митної безпеки держави, визначено джерела загроз митній безпеці. Проаналізовано значення індикаторів митної безпеки України крізь призму митного навантаження на економіку країни й ефективності діяльності митних органів у 2009–2018 рр. Виявлено втрату позицій України на світовому ринку та зменшення обсягів торгівельних операцій українських суб'єктів господарювання, що свідчить про певні кризові явища в національній економіці. Констатовано, що залежність державного бюджету на 2/5 від обсягів митних платежів є окремим ризиком з позицій фінансової безпеки держави.

Встановлено, що система митного контролю, передусім, характеризується якісними вихідними параметрами, які перебувають переважно за межами прямої юрисдикції митних органів, проте безпосередньо впливають на ефективність організації митної справи на практиці. Суб'єктивними чинниками впливу на ефективність організації митної справи є рівень інформаційно-технічного забезпечення та порядок організації

процедур митного контролю, часові витрати на здійснення митного оформлення товарів, налагодженість комунікативних відносин між учасниками митних відносин, рівень кваліфікації працівників, дотримання усіма учасниками ЗЕД правил та процедур проходження митного контролю.

Підтверджено, що головними критеріями оцінювання митної безпеки держави мають бути повнота сплати митних платежів і частота виявлення випадків митних правопорушень; загрозою для митної безпеки держави може бути саме та частина митних податків, яку митні органи не добрали до державного бюджету внаслідок цього, або бюджет втратив через компенсацію ПДВ за фіктивний експорт.

Митна безпека держави тісно пов'язана з митною безпекою суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та визначається рівнем налагодженої взаємодії усіх суб'єктів митних відносин.

Перспективи. Обґрунтовано пропозиції щодо впровадження першочергових заходів у системі підвищення митної безпеки України, зокрема: координації дій усіх державних органів щодо здійснення митного контролю з метою усунення корупційної складової під час проходження митного та прикордонного оформлення, модернізації інформаційного забезпечення та налагодження комунікацій між працівниками митних органів та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: митна безпека, митна безпекоспроможність, митний контроль, загрози митній безпеці, індикатори митної безпеки.

Рис.: 2, табл.: 3, бібл.: 14.

Ольга ЗАМАСЛО

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

Олег ПОДХОМНЫЙ

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

Марта ПЕТИК

кандидат экономических наук, доцент, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

ИДЕНТИФИКАЦИЯ УГРОЗ ТАМОЖЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Введение. Стремительное оживление интеграционных процессов во всем мире, усиление международного экономического сотрудничества, активизация экспортно-импортных операций увеличивают влияние таможенной системы на состояние национальной экономики. Поэтому остро стоит необходимость использования эффективных механизмов блокировки и устранения факторов, подрывающих устойчивость таможенного дела с целью комплексной оценки эффективности деятельности таможенной системы и повышения уровня таможенной безопасности государства.

Цель – проанализировать индикаторы таможенной безопасности Украины и определить источники таможенной опасности, выяснить роль фискальной эффективности таможенных органов в обеспечении таможенной безопасности государства, разработать рекомендации по устранению главных таможенных угроз в контексте

минимизации таможенных рисков в условиях конфликта интересов отдельных участников ВЭД.

Результаты. Раскрыта сущность таможенной безопасности государства, определены источники и угрозы таможенной безопасности. Проанализировано значение индикаторов таможенной безопасности Украины сквозь призму таможенной нагрузки на экономику страны и эффективности деятельности таможенных органов в течение 2009–2018 гг. Выявлено потерю позиций Украины на мировом рынке и уменьшение объемов торговых операций отечественных субъектов хозяйствования, что свидетельствует об определенных кризисных явлениях в национальной экономике. В то же время, заметим, что зависимость государственного бюджета на 2/5 от величины таможенных платежей является отдельным риском с точки зрения финансовой безопасности государства.

Установлено, что система таможенного контроля, прежде всего, характеризуется качественными исходными параметрами, которые в своем большинстве находятся за пределами прямой юрисдикции таможенных органов, однако непосредственно влияют на эффективность организации таможенного дела на практике. Субъективными факторами влияния на эффективность организации таможенного дела является уровень информационно-технического обеспечения и порядок организации процедур таможенного контроля, временные затраты на осуществление таможенного оформления товаров, отлаженность коммуникативных отношений между участниками таможенных отношений, уровень квалификации работников, соблюдение всеми участниками ВЭД правил и процедур прохождения таможенного контроля.

Подтверждено, что главными критериями оценки таможенной безопасности государства должны быть полнота уплаты таможенных платежей и частота выявления случаев таможенных правонарушений, угрозой для таможенной безопасности государства может быть именно та часть таможенных пошлин, которую таможенные органы не добрали в государственный бюджет вследствие этого, или бюджет потерял из-за компенсации НДС за фиктивный экспорт.

Таможенная безопасность государства тесно связана с таможенной безопасностью субъектов внешнеэкономической деятельности при пересечении товаров через таможенную границу и определяется уровнем налаженного взаимодействия всех субъектов таможенных отношений.

Перспективы. Обоснованы предложения по внедрению первоочередных мероприятий в системе повышения таможенной безопасности Украины, в частности координации действий всех государственных органов по осуществлению таможенного контроля с целью устранения коррупционной составляющей при прохождении таможенного и пограничного оформления, модернизации информационного обеспечения и налаживания коммуникаций между работниками таможенных органов и субъектами внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: таможенная безопасность, таможенная безопасностность, таможенные интересы, таможенный контроль, угрозы таможенной безопасности, индикаторы таможенной безопасности.

Olga ZAMASLO

*Dr. Sc. (Economics), Assoc. Prof., Prof. of the Finance, Money Turnover and Credit Department, Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, olga_zamaslo@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7128-8425*

Oleg PIDKHOMNYI

*Dr. Sc. (Economics), Assoc. Prof., Prof. of the Finance, Money Turnover and Credit Department, Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, olegpidkhomnyi@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2642-8657*

Marta PETYK

*Ph. D. (Sciences), Assoc. Prof., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, martath@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6022-2690*

IDENTIFICATION OF THREATS TO THE CUSTOMS SECURITY OF THE STATE

Introduction. *The rapid revitalization of integration processes worldwide, the strengthening of international economic cooperation, the intensification of export-import operations increase the impact of the customs system on the state of the national economy. Therefore, there is an urgent need to use effective mechanisms of blocking and elimination of factors that undermine the customs of customs in order to comprehensively evaluate the effectiveness of the customs system and improve the level of customs security of the state.*

Purpose *is assessing Ukraine's customs security indicators and identification of sources of customs danger, clarification of the role and assessment of fiscal efficiency of customs authorities in ensuring the customs security of the state, development of recommendations on elimination of the main customs threats in the context of minimization of customs risks in the context of conflict of interests of individual participants of foreign economic relations.*

Results. *The essence of the customs security of the state is revealed, the sources and threats to the customs security are identified. The importance of the indicators of the customs security of Ukraine through the prism of the customs load on the economy of the country and the efficiency of the activity of the customs authorities during 2009–2018 are analyzed. At the same time, it should be noted that the dependence of the state budget on 2/5 of the amount of customs payments is a separate risk from the point of view of the financial security of the state.*

It is established that the system of customs control, first of all, is characterized by qualitative output parameters, which for the most part are outside the direct jurisdiction of the customs authorities, but which directly affect the effectiveness of the customs administration in practice. The subjective factors influencing the efficiency of the customs administration are the level of information and technical support and the procedure for the organization of customs control procedures, time spent on customs clearance of goods, the establishment of communication relations between the customs relations, the level of qualification of employees and the knowledge and observance of all participants of the FEA and customs clearance procedures.

It is confirmed that the main criteria for assessing the customs security of the state should be the completeness of payment of customs duties and the frequency of detection of cases of customs offenses. VAT reimbursement for bogus exports.

The customs security of the state is closely related to the customs security of the subjects of foreign economic activity when crossing the goods across the customs border and is determined by the level of well-established interaction of all subjects of customs relations.

Conclusion. *Proposals for implementation of priority measures in the system of improving the customs security of Ukraine are substantiated and they include coordination of actions of all state bodies on the implementation of customs control in order to eliminate the corruption component during the passage of customs and border clearance, modernization of information support and communication between employees of the customs authorities and entities activities.*

Keywords: *customs security, capacity of customs security, customs interests, customs control, customs threat, customs security indicators.*

JEL Classification: G28, G29, H26, H39, H60.

Постановка проблеми. Стрімке по-
жвавлення інтеграційних процесів в усьому
світі, посилення міжнародного економіч-
ного співробітництва, активізація експорт-
но-імпортних операцій супроводжуються
зростанням конкуренції на внутрішньому
ринку України, що актуалізує необхідність
посилення митної безпеки держави та фі-
нансової системи в цілому.

За умов щорічного зростання інтенсив-
ності економічних відносин між країнами і
суб'єктами ЗЕД зростає роль та вплив мит-
ної системи на стан національної економі-
ки. В економічній сфері під цим розуміють
контроль за експортно-імпортними опера-
ціями, спрямований на підтримку важливих
для України пріоритетів і захист національ-
ного виробника, боротьбу з протиправною
(тіньовою) економічною діяльністю, про-
тидію масштабному (4% до ВВП країни
за останні 5 років) впливу національних
матеріальних, фінансових, інтелектуаль-
них, інформаційних та інших ресурсів. Усі
ці завдання необхідно вирішувати, насам-
перед, засобами митного контролю, тариф-
ного й нетарифного регулювання. Через
це формування і проведення відповідної
економічної політики в системі забезпе-
чення митної безпеки й упровадження ме-
ханізмів блокування та усунення чинників,
які підривають усталеність митної системи,
є актуальною проблемою державної полі-
тики в галузі митної справи. Відтак гостро

постає необхідність використання дієвого
інструментарію з метою комплексної оцінки
ефективності діяльності митної системи і
підвищення рівня митної безпеки держави.

**Аналіз останніх досліджень і публі-
кацій.** Вагомий внесок у дослідження ме-
тодологічних аспектів оцінки ефективності
організації митної справи та механізмів
підвищення рівня митної безпеки зробили
такі українські вчені: І. Бережнюк, О. Го-
дованець, О. Десятнюк, А. Крисоватий,
М. Крупка, В. Мельник, О. Микуляк, П. Паш-
ко, Н. Руденко, О. Харкавий та ін.

Зважаючи на вагомий внесок учених у
цій сфері, треба зазначити, що низка теоре-
тичних і практичних аспектів цієї складної
проблематики ще потребує поглибленого
дослідження з урахуванням значного зрос-
тання економічної злочинності та стрімко-
го розширення спектра загроз інтересам
окремих учасників зовнішньоекономічної
діяльності та державі в цілому. Особливу
увагу доцільно зосередити на впроваджен-
ні дієвих механізмів блокування й усунення
чинників, які підривають усталеність митної
справи з метою підвищення рівня митної
безпеки держави.

Метою дослідження є оцінка індикато-
рів митної безпеки України та ідентифіка-
ція джерел загроз митній безпеці держави,
з'ясування ролі та аналіз фіскальної ефек-
тивності митних органів у забезпеченні
митної безпеки держави, розроблення ре-

комендацій щодо усунення головних митних загроз у контексті мінімізації митних ризиків за умов конфлікту інтересів окремих учасників ЗЕД.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митна складова відіграє важливу роль у процесі забезпечення економічної безпеки загалом та фінансової безпеки зокрема, оскільки спрямована на захист національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній і фінансовій сферах одночасно.

Під митною безпекою розуміють стан захищеності економічних інтересів держави, забезпечення та реалізації яких досягають шляхом провадження державної митної справи [1]. Вона дає змогу за умов невизначеності й нестабільності внутрішнього і зовнішнього середовища забезпечити:

- а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів;
- б) митне регулювання, пов'язане зі встановленням і справлянням податків і зборів;
- в) організацію процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного і нетарифного регулювання;
- г) боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на митні органи завдань.

Належний рівень митної безпеки держави сприяє розвитку національної економіки та задоволенню потреб суспільства, незважаючи на дію внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері митних економічних відносин. Реалізація митної справи шляхом упровадження ефективного регуляторного механізму спрямована на протидію зовнішнім викликам та передбачає відповідне реагування органів митної служби з метою запобігання або зниження можливої митної шкоди та досягнення необхідного рівня захищеності національної економіки.

Навіть потенційна можливість негативного впливу певних явищ, процесів, об'єктів, дій чи намірів окремих суб'єктів митних відносин на рівень митної безпеки сприяє переміщенню товарів і транспортних засобів на територію держави шляхом економічного чи митного шахрайства та є проявом деструктивних властивостей існуючого регуляторного інструментарію митної справи, а також інших митних небезпек. Джерелами митної небезпеки можуть бути [2, с. 31]:

- спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, які унеможливають належний перебіг процесів зовнішньоекономічних відносин;
- випадковість (наприклад, як чинник суб'єктивного неналежного виконання митних процедур);
- наявність різновекторних тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів (від воєн до конкуренції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності);
- імовірнісність науково-технічного прогресу з його впливом, наприклад, на сучасні технічні засоби митного контролю; неможливість однозначного розпізнавання об'єкта внаслідок неповноти й недостовірності інформації про нього;
- відсутність права на провадження оперативно-розшукової діяльності митними органами; отримання інформації про суб'єкта ЗЕД від нього;
- обмеженість і недостатність ресурсів (чисельність митних органів тривалий час залишається незмінною, а інтенсивність експортно-імпорتنних операцій зростає з року в рік);
- відносна обмеженість свідомої діяльності людини, розбіжність у соціально-економічних характеристиках для різних митниць, розташованих по всій території України;
- незбалансованість основних компонентів господарського й управлінського ме-

ханізмів митної системи, що підтверджується частими реорганізаціями системи.

До загроз митній безпеці держави належать: надзвичайні ситуації, стихійні лиха; світові економічні кризи, які чинять негативний вплив на національну економіку; протекціоністські заходи торговельних партнерів; високий ступінь залежності від стану міжнародних ринків певних ресурсів або від домінуючого торговельного партнера. Зауважимо, що відповідно до існуючих загроз зовнішнього характеру митний контроль відіграє винятково важливу роль у фінансовому механізмі держави, оскільки є інструментом захисту національних інтересів, виконання міжнародних зобов'язань, підтримки стабільності міжнародної торгівлі.

Управління митною безпекою є функцією органів державної влади з метою захисту національних інтересів щодо безпечного функціонування та гармонійного розвитку. Об'єктом митної безпеки держави є економічні інтереси держави в галузі митної справи, предметом – діяльність держави із забезпечення митних національних інтересів. Суб'єктами забезпечення митної безпеки є органи державної влади, функціями яких є: формування законодавчої та нормативної баз у митній сфері; організація забезпечення надходжень доходів до Державного бюджету; участь і сприяння зовнішньоекономічній діяльності, митно-тарифне та нетарифне регулювання; захист від митного й економічного шахрайства; підготовка кадрового персоналу; захист культурного й інформаційного середовища держави. Відтак, суб'єктами забезпечення митної безпеки є:

- Кабінет Міністрів України – організація та забезпечення ведення митної справи, координація діяльності митних органів [1];
- Міністерство фінансів України – реалізація митної політики, контроль діяльності митних органів, розроблення пропозицій

і реалізація спільних проектів щодо вдосконалення митних відносин з іншими державами [3];

- митні органи України – формування та реалізація стратегії розвитку митної справи; міжнародне співробітництво з метою боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією; відпрацювання ефективно діючої системи контролю за поставками продукції і технологій оборонного призначення та подвійного використання, а у сфері безпеки державного кордону України – поглиблення транскордонного співробітництва із суміжними державами.

Цільовим критерієм управління митною справою є рівень митної безпекоспроможності, що характеризує ефективність реалізації митної справи та визначає здатність митної служби цілодобово, незалежно від будь-яких зовнішніх і внутрішніх загроз, створювати умови для ефективного досягнення встановлених державою цілей і завдань за існуючого рівня інфраструктурного, кадрового, матеріального й технічного забезпечень.

Оцінювання митної безпекоспроможності країни передбачає визначення якісних характеристик і кількісних показників, які відображають стан митної справи в державі крізь призму митного навантаження на економіку країни (див. табл. 1) [4] та ефективності діяльності митних органів [6].

Дані табл. 1 свідчать про те, що у 2009–2018 рр. спостерігалась втрата позицій України на світовому ринку та зменшення обсягів торговельних операцій українських суб'єктів господарювання. Так, у 2018 р. сукупний експорт товарів з України становив 43345 млн дол. США, що наближається до показника за аналогічний період 2010 р. (47299 млн дол. США), спостерігаються низхідні тенденції експорту товарів з України зокрема та у розрізі зовнішньоекономіч-

Індикатори митної безпеки України у 2009–2018 рр.*

Індикатор	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Реальний рівень митного навантаження на економіку, %	8.82	8.04	8.89	8.87	8.11	8.62	10.23	9.93	10.63	10.40
Митне навантаження на імпорт, %	25.13	19.16	14.26	18.04	18.29	19.91	18.10	18.58	21.60	21.40
Митне навантаження на експорт, %	0.13	0.08	0.21	0.04	0.02	0.04	0.04	0.03	0.05	0.03
Частка митних доходів у Державному бюджеті України, %	0.40	0.36	0.37	0.36	0.35	0.38	0.35	0.38	0.40	0.40
Частка забезпечення видатків Державного бюджету митними платежами, %	0.34	0.26	0.35	0.31	0.29	0.32	0.35	0.35	0.38	0.38
Коефіцієнт відкритості національної економіки	0.65	0.77	1.09	0.86	0.77	0.81	1.08	1.07	0.96	0.92
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0.87	0.83	0.77	0.75	0.73	0.88	0.91	1.01	0.95	0.90
Відношення обсягу експорту до ВВП	0.31	0.35	0.48	0.37	0.32	0.38	0.51	0.54	0.47	0.44
Відношення обсягу імпорту до ВВП	0.35	0.42	0.62	0.49	0.44	0.43	0.56	0.53	0.49	0.49

* Складено на основі [7].

ного сальдо товарів і послуг в цілому. За останні десять років експорт товарів з України жодного разу не переважив імпорт (коефіцієнт покриття імпорту експортом протягом досліджуваного періоду більше 1).

Водночас, зауважимо, що залежність державного бюджету на 2/5 від величини митних платежів є окремим ризиком з позицій фінансової безпеки держави.

Як зазначено вище, митна безпека є також результатом ефективної організації митної справи в державі, а тому оцінка її рівня передбачає розрахунок показників фіскальної результативності митних органів. Варто зауважити, що система митного контролю, передусім, характеризується якісними вихідними параметрами, які у своїй більшості перебувають за межами прямої юрисдикції митних органів, проте безпосередньо впливають на ефективність організації митної справи на практиці.

Рівень інформаційно-технічного забезпечення та порядок організації процедур митного контролю визначають спроможність швидко, оперативно й повною мірою обробляти щоразу більші масиви інформа-

ції та виконувати увесь спектр поставлених завдань. Наявність систем відеоспостереження, забезпеченість обчислювальною технікою з належними характеристиками і термінами експлуатації, надійність каналів зв'язку телекомунікаційного обладнання у зоні відповідальності митного органу, надійність системи безперебійного постачання електроенергії характеризують організаційно-технологічні можливості належного справцювання усіх підрозділів митних органів.

Митні органи України використовують єдину автоматизовану інформаційну систему (ЄАІС), що об'єднує усі програмно-технічні складові, необхідні для автоматизації процесів митного оформлення та контролю. В її складі діє автоматизована система митного оформлення "Інспектор" (АСМО), що охоплює усі процеси митного контролю як всередині країни, так і на митних кордонах (які здійснювались від першого перетину кордону до випуску у вільний обіг будь-якого товару). Ця система є функціональним аналогом таких провідних європейських систем митного оформлення, як німецька "АТЛАС" та польська "ЦЕЛІНА" [7]. У складі АСМО

ефективно діє система електронного (безпаперового) декларування вантажів – в електронному вигляді оформлюють уже понад 95% митних декларацій.

Одним із основних модулів АСМО є інтегрована в неї Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР) [7] – сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів у реальному часі. Функціональними елементами цієї системи є електронні профілі ризику довільної складності, складені з використанням алгоритмів нечіткої логіки та врахування позитивної і негативної історії попередніх митних оформлень. Практичні заходи з управління ризиками розробляють і реалізують з урахуванням економічної доцільності шляхом оцінювання ризиків, а також порівняння необхідних ресурсів й очікуваних результатів реалізації запланованих заходів [8, с. 220].

За даними Світового банку часові затрати на документальне оформлення імпорту в Україні – 96 годин, на прикордонний та митний контроль – 32 години, на противагу країнам ОЕСР – 3,4 і 8,5 годин, відповідно (див. табл. 2). При цьому законодавством України встановлено, що митне оформлення вантажів відбувається протягом 4 годин [9]. У країнах-членах ЄС завдяки автоматизації процесів митного оформлення 63% митних декларацій оформляються менш ніж за 5 хвилин і 28% декларацій – від 5 хвилин до 1 години [10].

Варто зазначити, що в Україні, незважаючи на функціонування АСАУР, всі митні декларації розглядають лише за жовтим або червоним каналами, а це – перевірка документів на товар або фізична перевірка товарів (огляд, дослідження проб і зразків в лабораторії тощо). Зазначимо, що необхідність особистої участі працівника митниці у перевірці кожної митної декларації сповільнює загальний час оформлення та створює корупційні ризики (адже прийняття рішення

Таблиця 2

Компаративний аналіз параметрів організації процедур митного контролю*

Індикатор	Україна	Європа і Центральна Азія	ОЕСР високий рівень доходу
Час на експорт: пограничний і митний контроль (в годинах)	6	22.1	12.5
Вартість експорту: пограничний і митний контроль (дол. США)	75	157.5	139.1
Час на експорт: оформлення документів (годин)	66	24.3	2.4
Вартість експорту: оформлення документів (дол. США)	192	97.9	35.2
Час на імпорт: пограничний та митний контроль (в годинах)	32	21.1	8.5
Вартість імпорту: пограничний та митний контроль (дол. США)	100	162.3	100.2
Час на імпорт: оформлення документів (годин)	96	24.7	3.4
Вартість імпорту: оформлення документів (дол. США)	162	93.9	24.9

* Складено на основі [11].

про можливість випуску товарів завжди залежить від конкретної людини). Водночас досвід провідних країн свідчить про те, що значна частка вантажів потенційно можуть оформлюватися в автоматичному режимі. Так, за даними дослідження МВФ, у країнах із рівнем доходу нижче середнього (до яких належить і Україна), 42% від загальної кількості митних декларацій оформлюються у повністю автоматичному режимі [11].

Варто зауважити, що за результатами складеного Європейською бізнес асоціацією (ЕВА) Митного індексу, який в січні–червні 2019 р. зріс з 2,92 бали в попередньому періоді до 3,24 бали (з 5-ти можливих), перемістившись в нейтральну площину; експерти поліпшили оцінку роботи вітчизняних митниць, зокрема якість надання послуг і професіоналізм посадових осіб на митниці [12].

Якісними індикаторами ефективності реалізації митної справи є налагодженість комунікативних відносин між учасниками митних відносин, а саме: наявність офіційного сайту митного органу, частота оновлення інформації на сайті митного органу,

частота відвідування сайту митного органу, можливість отримання online консультацій щодо виконання митних процедур, часовий інтервал між отриманням запиту та наданням відповіді з боку митного органу, можливість зворотного зв'язку між митними органами й відвідувачами сайту, використання інформаційних технологій у процесі митного оформлення тощо.

Ефективність організації митної справи залежить від рівня кваліфікації працівників, знання та дотримання усіма учасниками ЗЕД правил і процедур проходження митного контролю. Так, найбільш суперечливим є порядок визначення / коригування / збільшення митної вартості товарів працівниками митних органів, що має наслідком пропорційне збільшення величини податкових зобов'язань суб'єкта ЗЕД (митних платежів та податку на додану вартість).

Зауважимо, що тільки 6,7% декларантів самостійно коригують митну вартість або погоджуються із визначеною митницею, а 92,3% із тих, щодо кого спрацьовує АСАУР та отримують рішення про коригування митної вартості, в адміністративно-

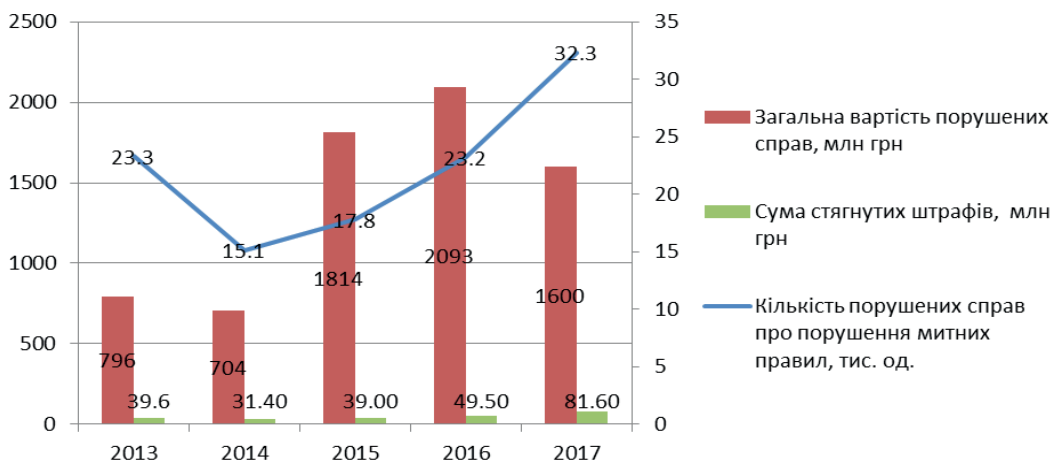

Рис. 1. Динаміка кількості виявлених митницями порушень митних правил у 2013–2017 рр.*

* Побудовано на основі [7].

му чи судовому порядку доводять неправомірність дій і рішень митних органів [7]. Зазначимо, що у більшості випадків суди задовольняють позови декларантів про визнання протиправним і скасовують рішення про коригування митної вартості, але істотною та необхідною передумовою цього є дотримання декларантом-суб'єктом ЗЕД процедури митного оформлення та наявність усіх підтверджуючих документів щодо кожної складової митної вартості товару.

Динаміку збільшення митної вартості товарів за рахунок її коригування та сум додаткових надходжень від коригування митної вартості за 2013–2018 рр. подано у табл. 3. Протягом січня 2019 р. АСАУР спрацювала за 1230 деклараціями, з яких щодо профілю контролю митної вартості – 298. Додаткові надходження від коригування митної вартості становили 20,8 млн грн, за результатами проведених консультацій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності самостійно скориговано митну вартість майже на 1,4 млн грн [7].

Головним показником ефективної роботи митних органів і досі вважають забезпечення стабільних надходжень до держбюджету, тобто рівень митної безпеки

характеризує динаміка зміни надходжень від митних платежів, які стягують митні органи. Це пояснюється тим, що протягом усіх років існування митних органів в Україні фіскальна функція має пріоритетне значення в умовах дефіциту бюджетних коштів [13, с. 263], а митні органи забезпечують фінансування значної частини бюджетних видатків. Висхідна динаміка кількості порушених справ про порушення митних правил (див. рис. 1), стали суми додаткових надходжень за рахунок коригування митної вартості та водночас незначна частка їх у доходах Державного бюджету (див. табл. 3) свідчать про неефективність організації митної справи в Україні та нагальну необхідність змін у системі митного оформлення і пропуску товарів через митний кордон України.

Окрім того, як показує практика, частину зовнішньоторговельних операцій митні органи не обліковують або обліковують не повною мірою. За розрахунками експертів, щорічні втрати України від тіншового сегмента товарообігу – майже 100 млрд грн на рік (30% митних платежів у державі) [14]. Причиною цього є контрабанда та недостовірне декларування.

Таблиця 3

Динаміка збільшення митної вартості за рахунок її коригування та сум додаткових надходжень від коригування митної вартості за 2013-2018 рр.

	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сума збільшення митної вартості товарів в результаті її коригування, млн грн	20 022,2	16 299,5	19 854,3	20 803,0	19 253,5	19 607,4
Сума додаткових надходжень за рахунок коригування митної вартості, млн грн	4 737,5	4 074,2	5 830,0	4 983,4	4 220,7	4 654,0
Сума додаткових надходжень від контролю за визначенням країни походження товарів, млн грн	70,1	84,0	83,2	84,3	176,5	192,8
Сума додаткових надходжень за рахунок коригування митної вартості у фактичних надходженнях до Державного бюджету від митних платежів, %	3,99	2,98	2,87	2,10	1,33	1,24

* Складено на основі [7].

Найбільш розповсюджені схеми, що дають можливість ухилитися від сплати мита чи його мінімізувати [15]:

1. Товари прикриття – декларування товарів, які зовні мають майже однаковий вигляд, але є суттєво різними за вартістю.
2. Маніпулювання з ваговими характеристиками – відображення під час декларування недостовірної інформації про вагу ввезеного товару, що дає змогу зменшити базу оподаткування.
3. Невідображення у митній декларації необхідної інформації щодо торговельної марки, виробника, артикулів і характеристик товарів тощо згідно з УКТЗЕД.
4. Змішані вантажі – товари, що мають нижчу вартість, одночасно переміщуються з такими, що мають значно вищий рівень оподаткування.
5. Підміна оригінальних документів, як правило, з метою зменшення вартісних характеристик.
6. Використання спеціалізованих складів в країнах імпорту з метою заниження митної вартості та декількох ланцюгів перепродажу з метою формування легального пакета документів, що підтверджують мінімальну ціну, що є основою для бази оподаткування в країні імпорту.

Зауважимо, що існують певні методологічні відмінності в оцінці експортно-імпорتنих операцій. Серед країн ЄС методологія більш гармонізована. Однак розбіжності занадто великі, щоб їх можна було пояснити лише методологічними неузгодженостями. Імпорт занижують, зазвичай, для ухилення від сплати митних податків; експорт – завищують для повернення ПДВ. При обчисленні параметрів митної безпеки враховують величини розбіжності статистичних даних стосовно обсягів зовнішньоекономічних операцій з країнами – головними зовнішньоторговельними партнерами за від-

повідний період. Тому дієвим інструментом боротьби із заниженням суб'єктами ЗЕД митної вартості є запити митних органів до митних адміністрацій зарубіжних країн з метою перевірки автентичності документів, які подані для підтвердження митної вартості. Проте українська практика свідчить про неефективність міжнародної співпраці митних органів ДФС України. Так, протягом 2017 р. митними органами ДФС підготовлено та надіслано до зарубіжних адміністрацій 1681 такий запит, проте отримано відповідей лише на 631, з яких у 128 випадках митні органи зарубіжних країн не підтвердили автентичність документів [7].

Загрозою для економічної безпеки держави може бути саме та частина митних податків, яку митні органи не добрали до державного бюджету внаслідок цього, або бюджет втратив через компенсацію ПДВ за фіктивний експорт. Ризиками митної безпеки є невиконання або неефективне виконання завдань і функцій митної системи, а головною функцією митних органів у контексті забезпечення митної безпеки є контроль саме за повнотою митних стягнень, а не за їх сумою. Нині головним завданням митних органів є захист економічних інтересів держави, якого можна досягти за умови використання конкретних методів регулювання ЗЕД [16, с. 68].

Діяльність держави у сфері митної безпеки покликана забезпечувати певне коло митних інтересів, серед яких найважливішими є: створення умов лібералізації зовнішньої торгівлі; недопущення контрабанди та порушення митних правил; удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; прискорення товаро- і пасажиропотоку через митний кордон; забезпечення споживчого ринку якісними іноземними продуктами й недопущення ввезення небезпечних для здоров'я людей товарів.

Митна безпека держави тісно пов'язана з митною безпекою суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності при перетині товарів через митний кордон та визначається рівнем налагодженої взаємодії усіх суб'єктів митних відносин (див. рис. 2).

Виконання економічної та правоохоронної функцій митними органами вказують на певну неузгодженість інтересів усіх учасників зовнішньоекономічних відносин та нескоординованість дій державних органів у фінансовій і митній сфері зокрема.

Рис. 2. Митні інтереси учасників ЗЕД [14]

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виокремити проблемні аспекти провадження митної справи в Україні, зокрема: виявити конфлікт інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності, необхідність модернізації інформаційного забезпечення та налагодження комунікацій між працівниками митних органів і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, а також необхідність координації дій усіх державних органів щодо здійснення митного контролю з метою усунення корупційної складової під час проходження митного та прикордонного оформлення.

Спрощення міжнародної торгівлі і лібералізація митного регулювання покращують діловий клімат та сприяють економічному зростанню. Відтак першочерговими у системі заходів підвищення митної безпеки України є:

- удосконалення системи митного адміністрування та спрощення процедури митного оформлення, що сприятиме прискоренню товарообігу й пасажиропотоків через митний кордон держави й активізації зовнішньоекономічної діяльності та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки;
- впровадження новітніх технологій та автоматизація процесів митного оформлення (сканери на митниці, автоматичні ваги, сканування номерів, поворотні камери) з метою спрощення, уніфікації й ефективності митного контролю;
- усунення прогалів у законодавстві та можливостей подвійного тлумачення правових норм, що дасть змогу об'єктивно вирішувати будь-які митні спори у судовому порядку;
- посилення інституційного становища митних органів, чітке визначення правового статусу працівників митних органів, забезпечення належного їх матеріально-технічного забезпечення;
- поглиблення розуміння митними органами характеру ділової активності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і застосування заходів щодо забезпечення ними адекватного управління митними ризиками на умовах ризико-орієнтованого підходу, що передбачає виявлення на якомога більш ранній стадії можливих випадків порушення митного законодавства та відповідне реагування з метою їх попередження (унеможливлення);
- налагодження тісного співробітництва митних органів різних країн, зокрема, гармонізація методологічних підходів щодо оцінки експортно-імпортних операцій та обмін інформацією і статистичними даними з митними органами різних країн з метою створення єдиної бази порушень митних правил, систематизації недоліків митного законодавства, упорядкування схем заниження митної вартості товарів та недоотримання митних платежів.

Отже, в сучасних умовах головними критеріями оцінювання митної безпеки держави мають бути повнота сплати митних платежів і частота виявлення випадків митних правопорушень, що характеризують повноту виконання економічної та правоохоронної функцій митними органами і стан захищеності митних кордонів держави.

Список використаних джерел

1. *Митний кодекс України* : Закон України від 13.03.2012 року № 4495-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
2. *Митна політика та митна безпека України* : монографія / за заг. ред. П. В. Пашка, І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 338 с.
3. *Положення про Міністерство фінансів України* : Постанова КМУ № 375 від

20.08.2014 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>.

4. Годованець О. В. Фіскальний потенціал митної системи України. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/69.

5. Левко М. М. Наукова систематизація зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у митній сфері. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4573>.

6. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. 288 с.

7. Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL : <http://sfs.gov.ua/>.

8. Петик М. І., Микуляк О. В. Митні ризики та інструменти реалізації митної безпеки України: *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the prospects of Ukraine. Collective monograph. Poland: "Izdewniciba "Baltija Publishing", 2018. Vol. 1. P. 213–228.*

9. Коригування вартості товару митним органом: способи протидії і захисту. Європейська бізнес асоціація. URL : <https://eba.com.ua/article/koryguvannya-vartosti-tovaru-mytnym-organom-sposoby-protydiyi-i-zahystu/>.

10. Акулєнко Л., Зелді Р., Мельник А. Автоматизація митних процедур: на шляху до митниці майбутнього. VoxUkraine. 26 травня 2017. URL : <https://voxukraine.org/uk/avtomatizatsiya-mitnih-protsedur-na-shlyahu-domitnitsi-majbutnogo/>.

11. Analysis of Round 1 Data / prepared by Andrea Lemgruber [et al.]. Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2015. URL : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/dp/2015/fad1501.pdf>.

12. Бізнес покращив оцінку роботи митниці – дослідження ЄБА. Економічна правда. 20 серпня 2019. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/20/650785/>.

13. Десятнюк О. М., Харкавий М. О. Новим парадигма реалізації митного контролю в

умовах спрощення митних процедур. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. 2014. № 3(66). С. 262–268.

14. Які схеми використовуються “сірими” імпортерами. ЛігаЗакон. 23.01.2019. URL : https://biz.ligazakon.net/ua/news/183562_yak-skhemi-vikoristovuyutsya-srimi-mporterami.

15. Руденко Н. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки. Асоціація підприємств інформаційних технологій України. 16.07.2019. URL : <http://apitu.org.ua/node/119>.

16. Крисоватий А. І., Новосад І. В. Діяльність митних органів у забезпеченні митної безпеки України у сфері протидії порушенням митних правил. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. № 2 (58). С. 66–76.

17. Митна справа : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 540 с.

References

1. Mytnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 13.03.2012. № 4495-IV. [Customs Code of Ukraine]. (2012, March, 13). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

2. Pashko, P. V., Berezniuk, I. H. (Eds). (2013). Mytna polityka ta mytna bezpeka [Customs policy and customs security of Ukraine]. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

3. Polozhennia pro Ministerstvo finansiv Ukrainy. Postanova KМУ vid 20.08.2014 № 375. [Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine]. (2014, August, 20). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>.

4. Hodovanets, O. V. (2015). Fiskalniyi potential mytnoi systemy Ukrainy [Fiscal potential of the customs system of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/69.

5. Levko, M. M. (2015). Naukova systematyzatsia zovnishnih ta vnutrishnih zahroz nationalniyi bezpetsi u mytniyi spravi [Scientific systematization

of external and internal threats to national security in the customs sphere]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4573>.

6. Berezhiuk, I. H. (2014). *Upravlinnia ryzykamy v mytni spravi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka [Customs risk management: foreign experience and domestic practice]*. Khmelnytskyi: PP Melnyk A. A. [in Ukrainian].

7. Ofitsiinyi portal Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Official portal of the State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua>.

8. Petyk, M. I., Mykuliak, O. V. (2018). *Mytni ryzyky ta instrumenty realizatsii mytnoi bezpeky Ukrainy [Customs risks and instruments of customs security of Ukraine]*. *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the prospects of Ukraine*. Collective monograph. Poland: "Izdevnieciba "Baltija Publishing", 1, 213-228 [in Ukrainian].

9. *Koryhuvannia vartosti tovaru mytnym organom: sposoby protydii i zahystu [Customs adjustment of commodity value: counteraction and protection]*. Yevropeiska biznes asotsiatsia – European Business Association. Available at: <https://eba.com.ua/article/koryhuvannya-vartosti-tovaru-mytnym-organom-sposoby-protydii-i-zahystu/>.

10. Akulenko, L., Zeldi, R., Melnyk, A. (2017). *Avtomatyzatsiia mytnyh protsedur: na shliakhu do mytnytsi maibutnioho [Automation of customs procedures: towards the customs of the future]*. *Vox-Ukraine*. Available at: <https://voxukraine.org/uk/avtomatyzatsiya-mitnih-protsedur-na-shlyahu-domitniitsi-majbutnogo/>.

11. Lemgruber, A. (Eds). (2015). *Analysis of Round 1 Data*. Washington, D.C. : International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/dp/2015/fad1501.pdf>.

12. *Biznes pokrashchyyv otsinku robotu mytnytsi – doslidzhennja YBA [Business improves customs assessment – EBA study]*. (2019). *Ekonomichna Pravda – Economic Truth*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/20/650785/>.

13. Desiatniuk, O. M., Kharkaviiy, M. O. (2014). *Novitnia paradyhma realizatsii mytnoho kontroliu v umovakh sproshchennia mytnykh protsedur [The newest paradigm for the implementation of customs control in the context of simplification of customs procedures]*. *Naukoviy visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 3(66), 262–268 [in Ukrainian].

14. *Yaki skhemy vykorystovuiutsia "siryymi" importeramy [What schemes are used by "gray" importers]*. (2019). *LihaZakon. – LeagueLaw*. Available at: <https://biz.ligazakon.net/ua/news/183562-yak-skhemi-vikorystovuyutsya-srimi-mporterami>.

15. Rudenko, N. (2019). *Analiz obsiahiv kontrabandy v Ukraini: mashtaby, priami/nepriami vtraty biudzhetu ta ekonomiky [Smuggling analysis in Ukraine: scale, direct / indirect budget and economy losses]*. *Asotsiatsia pidpryemstv informatsiinykh tekhnologii Ukrainy – Association of Information Technology Enterprises of Ukraine*. Available at: <http://apitu.org.ua/node/119>.

16. Krysovatyi, A. I., Novosad, I. V. (2017). *Dialnist mytnykh orhaniv u zabezpechenni mytnoi bezpeky Ukrainy u sferi protydii porushennam mytnykh pravyl [Activities of the customs authorities in ensuring the customs security of Ukraine in the field of counteracting the violation of customs rules]*. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific Perspective: Economics and Management*, 2 (58), 66–76 [in Ukrainian].

17. Krupka, M. I. (Eds). (2018). *Mytna sprava [Customs business]*. Lviv: LNU Franka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2019.

Олеся МИКУЛЯК

кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, olesia_mykuliak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7644-5493

Роксолана СТЕФАНИШИН

магістрант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, roxiskil@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МИТНУ ПРАКТИКУ УКРАЇНИ

Вступ. Міжнародна інтеграція у світову економічну спільноту передбачає активне впровадження інформаційних технологій у митну справу.

Мета – проаналізувати нормативно-правові і практичні аспекти функціонування електронних комунікацій у митній сфері України, оцінити вплив інформаційних технологій на розвиток митної справи в державі.

У статті використано **методи** критичного аналізу, наукової абстракції та узагальнення, методи порівняння для висвітлення та вирішення актуальних питань впровадження інформаційних технологій у митну практику України.

Планомірному впровадженню електронних технологій у всі сфери діяльності митної системи України перешкоджають: відсутність узгодженої позиції щодо механізмів впровадження електронного обміну інформацією з державними органами, які видають відповідні дозвільні документи; відсутність внутрішньодержавного зв'язку митних органів України з контролюючими органами, що унеможливорює обмін дозвільними документами; не вирішення питання переходу на електронний документообіг і створення єдиної глобальної системи "електронного уряду" з безліччю підсистем; відсутність зручного доступу до тарифної та статистичної інформації; недосконалість законодавства у сфері електронного декларування та електронного документообігу, адже чинне законодавство орієнтоване на паперовий документообіг.

Перспективними напрямками розвитку електронних комунікацій у митній справі України вважаємо: прозорість і відкритість процедур розмитнення; заощадження часу митного оформлення та контролю; мінімізація можливостей для корупції; відсутність суб'єктивізму та ручного втручання у процедури митного контролю; мотивація проводити митний контроль якісно; поліпшення бізнес-клімату; автоматизація митних процедур реєстрації, перевірки митних декларацій в режимі 24/7/365; розподіл декларацій між інспекторами автоматично з урахуванням їх завантаженості, спеціалізації і кваліфікації; за відсутності ризиків автоматичне завершення митного оформлення.

Ключові слова: електронна митниця, автоматизація митних процедур, принцип “єдиного вікна”, система управління ризиками, митне оформлення.

Рис.: 1, бібл.: 18.

Олеся МИКУЛЯК

кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Роксолана СТЕФАНИШИН

магістрант кафедри фінансов, денежного оброблення і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

ВНЕДРЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ТАМОЖЕННУЮ ПРАКТИКУ УКРАИНЫ

Введение. Международная интеграция в мировое экономическое сообщество предусматривает активное внедрение информационных технологий в таможенном деле.

Цель – проанализировать нормативно-правовые и практические аспекты функционирования электронных коммуникаций в таможенной сфере Украины, оценить влияние информационных технологий на развитие таможенного дела.

В статье использованы **методы** критического анализа, научной абстракции и обобщения, методы сравнения для освещения и решения актуальных вопросов внедрения информационных технологий в таможенную практику Украины.

Планомерному внедрению электронных технологий во все сферы деятельности таможенной системы Украины препятствуют: отсутствие согласованной позиции относительно механизмов внедрения электронного обмена информацией с государственными органами, которые выдают соответствующие разрешающие документы; отсутствие внутривнутригосударственной связи таможенных органов Украины с контролирующими органами, что делает невозможным обмен разрешительными документами; нерешенность вопроса перехода на электронный документооборот и создание единой глобальной системы “электронного правительства” с множеством подсистем; отсутствие удобного доступа к тарифной и статистической информации; несовершенство законодательства в сфере электронного декларирования и электронного документооборота, ведь действующее законодательство ориентировано на бумажный документооборот.

Перспективными направлениями развития электронных коммуникаций в таможенном деле Украины считаем: прозрачность и открытость процедур растаможивания; экономия времени таможенного оформления и контроля; минимизация возможностей для коррупции; отсутствие субъективизма и ручного вмешательства в процедуры таможенного контроля; мотивация проводить таможенный контроль качественно; улучшение бизнес-климата; автоматизация таможенных процедур регистрации, проверки таможенных деклараций в режиме 24/7/365; распределение деклараций между инспекторами автоматически с учетом их загруженности, специализации и квалификации; при отсутствии рисков, автоматическое завершение таможенного оформления.

Ключевые слова: электронная таможня, автоматизация таможенных процедур, принцип “единого окна”, система управления рисками, таможенное оформление.

Olesia MYKULIAK

Ph. D., Assoc. Prof., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine,
olesia_mykuliak@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7644-5493

Roksolana STEFANYSHYN

Master's Degree Student of the Finance, Money Circulation and Credit Department,
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, roxiskil@gmail.com

INTRODUCTION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CUSTOMS PRACTICE OF UKRAINE

Introduction. International integration into the world economic community involves the mainstreaming of information technologies in the customs business.

The study purpose is to analyze the regulatory and practical aspects of the functioning of electronic communications in the customs sphere of Ukraine, as well as assess the impact of information technologies on the development of Ukrainian customs practice.

Methods. A number of methods are applied in the research article, including methods of critical analysis, scientific abstraction and generalization, methods of comparison etc. These methods outline and address challenges regarding the mainstreaming of information technologies into the customs practice of Ukraine.

Results. The systematic introduction of electronic technologies in the Ukrainian customs system has some obstacles. The principle reason is lacking of a coherent position regarding the introduction for the electronic exchange of information with the state authorities issuing relevant permits. Moreover, the Ukrainian customs authorities do not have internal communication with the controlling authorities, that prevents the exchange of permit documents. Additionally, the issue of transition to electronic document circulation and the creation of a unified global system of “e-government” with a multitude of subsystems as well as lack of convenient access to tariff and statistical information. As the current legislation is focused on paper document circulation, there are problems with declaration and document circulation in an electronic way.

Conclusions. Promising successful directions of electronic communications development in the Ukrainian customs business and raising the level of customs relations are the following ones: transparency and openness of customs clearance procedures; saving of time for customs clearance and control; minimization of opportunities for corruption; lack of subjectivity and manual interference in customs control procedures; motivation to carry out customs control in a quality manner; improvement of the business climate; automation of customs procedures of registration, checking of customs declarations in the mode of 24/7/365; distribution of declarations between inspectors automatically taking into account their workload, specializations and qualifications; in the absence of risks, automatic completion of customs clearance.

Keywords: electronic customs, automation of customs procedures, the “single window” principle, risk management system, customs clearance.

JEL Classification: F40, K34, O30.

Постановка проблеми. Завдяки стрімкому розвитку новітніх технологій, провідні країни світу реалізували максимальну автоматизацію митниць. Оскільки Україна прагне повноцінного членства в ЄС, то її курс митної політики має бути спрямований в ефективне русло – на вдосконалення системи електронного документообігу на митницях. Адже спосіб електронного декларування здатен не лише мінімізувати час проведення митних процедур, а й боротися з корупцією, розвивати міжнародну співпрацю та взаємодіяти з інформаційними системами державних організацій країни. Електронна митниця є сукупною багатofункціональною системою, що поєднує інформаційно-комунікативні технології та механізми їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформатизації митної справи розглядали у наукових публікаціях такі фахівці: І. Г. Бережнюк [1], І. О. Бондаренко [2], О. Ніколайчук [3], С. Козлов [4], Б. А. Кормич [5], П. В. Пашко [6] та багато інших. У наукових працях вчені вказують на необхідність забезпечити українську електронну митницю відповідними стандартами електронних митних систем ЄС.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правових і практичних аспектів функціонування електронних комунікацій у митній сфері України, а також оцінювання впливу інформаційних технологій на розвиток митної справи в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митній структурі держави необхідно мати потужну інформаційну підтримку у вигляді якісно побудованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення. Цього можна досягнути створенням системи інформаційних модулів. Тобто новий етап розвитку митних систем неможливий без розвитку мережевого інформаційного забезпечення. Електронному бізнесу, тор-

гівлі і електронним зовнішньоекономічним документам має відповідати інформаційно-комп'ютерна митна служба. Впровадження автоматизованих інформаційних систем, які забезпечують підтримку процесів обробки митних документів, на практиці дає змогу стандартизувати більшість функцій, тим самим знижуючи можливість посадових осіб митниць суб'єктивно приймати рішення і перевіряти їх в режимі реального часу митною адміністрацією. Удосконалення митної системи на базі інформаційних митних технологій сприяє формуванню таких відносно нових для митниці напрямів, як інформаційно-електронна митниця та міжнародний інформаційний обмін [7].

У рішеннях Європейського Союзу "Електронна митниця" є базою для створення "єдиного вікна", яке зобов'язані використовувати інші відомства, що задіяні у митній справі. Тому і на митні органи України мають бути покладені додаткові обов'язки з координації дій міністерств та відомств в цьому напрямку, затверджених відповідними рішеннями уряду.

Об'єднуючий стрижень митної служби – це інформаційні механізми. Ця система має бути створена на нових інформаційних технологіях та, відповідно, на сучасній матеріальній базі, яка дасть можливість побудувати модернізовану багаторівневу систему із застосуванням телекомунікаційних технологій, забезпеченою комплексною системою захисту інформації, що потребує тривалого часу та значних капіталовкладень.

Розглянемо основні нормативно-правові акти, які вплинули на запровадження електронної митниці в Україні. 5 жовтня 2006 р. Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур [8]; 17 вересня 2008 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1236-р схвалена Концепція створення багатofункціональної комплек-

сної системи “Електронна митниця” [9] та план заходів щодо її реалізації.

Проект “Електронна митниця” – це новітній підхід до питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Процедура митно-тарифного контролю значно простіша та прозоріша. Ця система допомагає скоротити час митного оформлення, що дасть змогу проводити митні процедури товарів у єдиному місці та в будь-який час [4].

Європейський Союз створив багаторічний стратегічний план впровадження “Електронної митниці”, яким запропоновано:

- об’єднання діючих систем контролю за імпортом та експортом, транзитом в єдину систему;
- запровадження системи єдиного обліку суб’єктів ЗЕД з реєстрацією тільки в одній державі;
- надання суб’єктам ЗЕД можливості використання місць єдиного електронного доступу для оформлення зовнішньоекономічних операцій;
- проведення всіх існуючих перевірок товару в єдиний час у єдиному місці;
- забезпечення обміну електронною інформацією між усіма органами та суб’єктами, задіяними у зовнішньоекономічних операціях (зокрема, з трьома країнами);
- проведення на основі автоматизованого аналізу ризиків відбору товарів для митного догляду на прикордонних та внутрішніх пунктах митного оформлення (ПМО);
- виконання збору, повернення, звільнення від платежів уповноваженим суб’єктом у місці, де він зареєстрований та де знаходяться його документи;
- виконання збору, повернення, звільнення від платежів уповноваженим суб’єктом у митному органі за його вибором;

– введення безпаперового середовища для митниці та торгівлі, подання митної декларації в електронному вигляді зі свого місця розташування, незалежно від країни відправлення товарів;

– запровадження електронного обміну інформацією між митними пунктами пропуску на території усього ЄС, де вона необхідна для митних процедур [8].

Новітні підходи до модернізації митної служби України необхідні для координування напрямів розвитку митних органів, які мають базуватися на інформаційних технологіях і переважно збігатися з принципами діяльності й механізмами реалізації митних служб провідних країн світу, ґрунтуватися на міжнародних конвенціях і рекомендаціях. Це також важливо для втілення в життя міжнародних стандартів якості, які є загальним еталоном для створення й оцінки систем якості, зокрема якості виконання митної справи [9].

Створення “Електронної митниці” як багатофункціональної системи – значний внесок в ефективність діяльності митних органів України. Однак через недостатнє фінансування нововведень з боку держави та суб’єктів господарювання, цей проект досі функціонує недосконало.

Основу електронного митного врядування в Україні сьогодні становить єдина автоматизована інформаційна система Державної фіскальної служби (ЄАІС ДФСУ), яка охоплює комплекс підсистем. (ЄАІС) ДФСУ та АСМО “Інспектор” в її складі створені для автоматизації та супроводження практично всіх основних завдань, що стоять перед митницею України. Абсолютну більшість функцій митниці на місцевому і на центральному рівнях на сьогодні переведено у віртуальну площину [10].

До складу ЄАІС митних органів зараховують такі елементи:

– автоматизована інформаційна система “Центр” – автоматизована інформаційна

система центрального рівня, яка становить сукупність підсистем, комплексів завдань, програмно-інформаційних комплексів та централізованого сховища зведеної інформації про митне оформлення – електронних копій митних декларацій на паперовому носії й електронних митних декларацій, інших електронних документів та електронних копій документів на паперовому носії, які використовують під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, забезпечує двосторонній обмін митною та іншою інформацією з автоматизованими системами митного оформлення та іншими системами (підсистемами) локального рівня;

– автоматизована система митного оформлення (АСМО) – це підсистема, що належить до Єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів і забезпечує використання електронних документів та електронних копій документів на паперових носіях посадовими особами митного органу для виконання митних процедур, а також локальні підсистеми митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, що взаємодіють із автоматизованою інформаційною системою “Центр”;

– відомча телекомунікаційна мережа митних органів, що забезпечує інформаційний обмін між елементами Єдиної автоматизованої інформаційної системи;

– локальні обчислювальні мережі митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій;

– телекомунікаційний комплекс митних органів “Електронна пошта”, що забезпечує обмін електронними поштовими повідомленнями між користувачами ЄАІС ДФС України, забезпечує доступ до документо-орієнтованих баз даних і складається з головного інформаційно-телекомунікаційного комплексу та регіональних інформаційно-телекомунікаційних комплексів;

– адміністративно-правова інформаційна підсистема, що забезпечує управління митними органами на усіх рівнях, контроль і дотримання законності під час ведення митної справи;

– підсистема інформаційного забезпечення, яка охоплює: комплекс технічного забезпечення; загальносистемне програмне забезпечення; нормативно-правове забезпечення; науково-методичне забезпечення; організаційне забезпечення системи; систему адміністрування та контролю функціонування програмно-технічних засобів; систему навчання та підвищення кваліфікації працівників (зокрема і дистанційну форму навчання);

– система електронного документо-обігу ДФС України, що забезпечує автоматичне пересилання, реєстрацію та оброблення документів у митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях, контроль за їх виконанням, ведення електронного архіву документів;

– комплексна система захисту інформації, яка має забезпечувати захист державних інформаційних ресурсів у автоматизованих системах, що належать до ЄАІС митних органів, за допомогою упровадження комплексу технічних, програмних, криптографічних, організаційних та інших заходів і засобів комплексної системи захисту інформації, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності, керованості інформації;

– підсистема криптографічного захисту інформації, яка має забезпечувати захищений обмін даними між інформаційними системами та автоматизованими робочими місцями структурних підрозділів ДФС України;

– система електронного цифрового підпису ДФС України, що становить автоматизовану систему, призначену для технологічного забезпечення надання послуг електронного цифрового підпису (ЕЦП) в

електронному документообігу користувачів ЄАІС митних органів.

Сучасна структура “електронної митниці” забезпечує централізований моніторинг і управління центральною та резервною базами даних ДФС України, вузлами зв’язку, серверами, робочими станціями, програмно-технічними комплексами, телекомунікаційним обладнанням, а також взаємодію із зовнішніми системами.

Функціонально система “е-митниця” складається з окремих підсистем, які працюють та взаємодіють на різних рівнях (рис. 1).

Головною та найрозвиненішою на сьогодні є підсистема електронного декларування та електронного документообігу – сукупність програмно-апаратних засобів та інформаційно-телекомунікаційних комплексів, що забезпечують взаємодію підсистем декларанта (брокера) і митного органу, а також співробітників різних митних органів під час виконання процедур митного контролю та митного оформлення вантажів.

Підсистема аналізу ризиків й управління ними охоплює комплекс програмних

засобів, які дають можливість в автоматичному режимі аналізувати інформацію, що надходить в електронній копії єдиного адміністративного документа. Це, своєю чергою, допомагає підвищити ефективність митного контролю й одночасно реалізувати принцип вибірковості у цій сфері.

Адміністративно-правова підсистема забезпечує управління митними органами на всіх рівнях реалізації, контроль і дотримання законності під час автоматизованого митного оформлення.

Зовнішня інформаційна підсистема бере участь в обміні необхідною інформацією з іншими організаціями України, іноземними державами й міждержавними організаціями, установлює необхідний рівень повноважень доступу і підтримує його.

Митна телекомунікаційна підсистема також є базовою транспортною системою, контролює маршрутизацію і роботу запитів (отримання повідомлень у глобальній мережі в on-line режимі та передачу повідомлень в off-line режимі електронної пошти) [10].

При цьому можна виокремити низку перешкод щодо планомірного впровадження

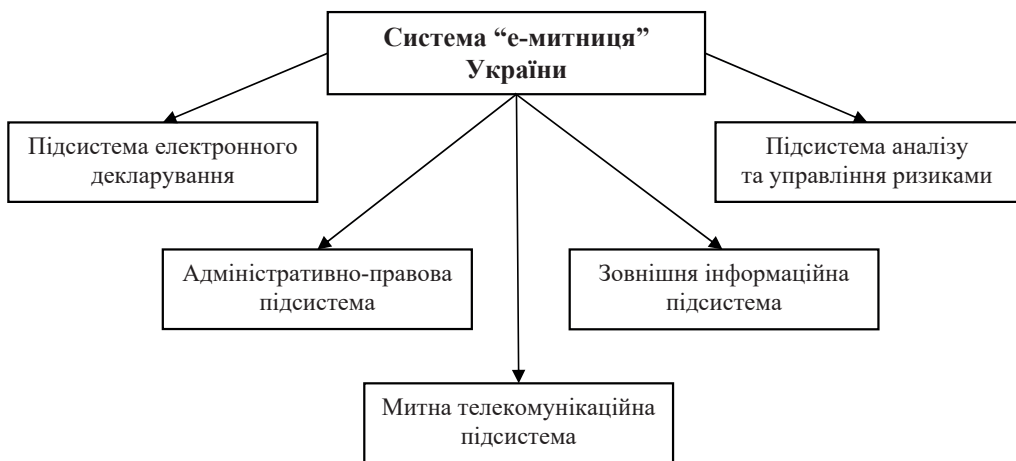

Рис. 1. Функціональна структура системи “е-митниця”*

* Побудовано на основі [8].

електронних технологій у всі сфери діяльності митної системи України:

- відсутність узгодженої позиції щодо механізмів впровадження електронного обміну інформацією з державними органами, які видають відповідні дозвільні документи; митні органи України не мають внутрішньодержавного зв'язку з контролюючими органами (наприклад, санітарно-ветеринарними, радіологічними тощо), що унеможливорює обмін дозвільними документами;
- питання переходу на електронний документообіг і створення єдиної глобальної системи “електронного уряду” з безліччю підсистем;
- відсутність зручного доступу до тарифної та статистичної інформації (за аналогією з європейською системою TARIC);
- недосконалість законодавства у сфері електронного декларування та електронного документообігу, адже чинне законодавство орієнтоване на паперовий документообіг.

Також не менш важливим моментом, який має ключову роль у розвитку цього проекту, є його фінансове забезпечення. На реалізацію проекту передбачалося спрямування з держбюджету у 2009–2013 рр. більше 1,5 млрд грн, проте фактично було витрачено в 10 разів менше від запланованого обсягу [10].

У 2015 р. важливим аспектом у фінансуванні електронної митниці стало підписання головою ДФСУ контракту на запровадження проекту TWINNING “Підтримка ДФС у розвитку елементів інтегрованого управління кордонами у митній сфері”, який спрямований на виконання Україною зобов'язань у митній сфері відповідно до Угоди про асоціацію Україна – ЄС, зокрема щодо встановлення інституту уповноваженого економічного оператора, приєднання

до Конвенції про спільну транзитну процедуру, повноцінного функціонування комплексу “Електронна митниця” та розробки ефективної антикорупційної стратегії. На реалізацію проекту TWINNING, який розпочався із січня 2016 р., Європейський Союз надав 1,85 млн євро [11].

У рамках цього проекту технічної допомоги Європейського Союзу забезпечувалася співпраця з представниками митних служб Німеччини, Польщі та Литви з питань удосконалення митного законодавства, покращення операційних процедур на кордоні, вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та протидії корупції в митних органах. За підтримки експертів проекту розроблені та внесені до Верховної Ради України законопроекти про Уповноваженого економічного оператора та про приєднання до Спільної транзитної системи (NCTS), запроваджено обмін інформацією між митниці та прикордонними службами України.

За допомогою проекту продовжується подальший розвиток і поширення застосування принципу “єдиного вікна”. За участі експертів проекту в пункті пропуску “Нові Яриловичі – Нова Гута” на українсько-білоруській ділянці державного кордону митною та прикордонною службами України проводився експеримент щодо спрощеного порядку оформлення осіб та транспортних засобів, який планується поширити на інші пункти пропуску [12].

У міжнародному автомобільному пункті пропуску “Ягодин – Дорохуськ” на українсько-польському кордоні застосовують заходи щодо запровадження “Інтелектуальної системи керування рухом автомобілів” з метою максимальної автоматизації контрольних процедур і створення єдиного механізму контролю під час перетину кордону [12].

Для виконання митних процедур у системі інформаційного обміну з 1 серпня 2016 р. в Україні функціонує “єдине митне

вікно”. Міністерство фінансів України зробило необхідні формальності для його запуску, а Державна фіскальна служба сформувала відповідне програмне забезпечення.

Міністерство фінансів визначило перелік з 506 місць митного оформлення товарів, у яких застосовується Порядок інформаційного обміну між органами доходів і зборів, іншими державними органами та підприємствами за принципом “єдиного вікна” з використанням електронних засобів передачі інформації, затверджений власним наказом від 25.07.2016 р. № 657 [2], і 67 пунктів пропуску через державний кордон України [13], у яких функціонують комплекси для автоматизованого контролю за переміщенням радіоактивних речовин та ядерних матеріалів.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №364 від 25.05.2016 року “Деякі питання реалізації принципу “єдиного вікна” під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю” і наказу Міністерства фінансів України № 657 від 25.07.2016 року “Про затвердження переліків даних, необхідних для функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи органів доходів і зборів” [14] у програмі MD-Declaration реалізовано можливості:

- отримання електронного повідомлення про перетин кордону;
- подання заяви про проходження контролю за технологією “єдине вікно”;
- оброблення повідомлень від митниці за технологією “єдине вікно” [15].

Під час проходження кордону інформаційна система автоматично формує та надсилає підприємству електронне повідомлення, в якому зазначено: види державного контролю, які завершено у пункті про-

пуску через державний кордон України та види державного контролю, які необхідно завершити у зонах митного контролю на митній території України, а також вичерпний перелік документів, необхідних для подання відповідному контролюючому органу для завершення певного виду державного контролю.

Уповноважена посадова особа відповідного контролюючого органу протягом чотирьох робочих годин з моменту отримання через веб-інтерфейс електронного повідомлення і сканованих документів декларанта ухвалює рішення в порядку, встановленому законодавством. Якщо протягом цього часу рішення не ухвалено, то інформаційна система автоматично формує рішення про відповідний вид державного контролю, яке є підставою для завершення митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Огляд товарів та/або відбір зразків проводять одночасно всі контролюючі органи, час та місце проведення якого може обирати декларант шляхом скерування електронного повідомлення. За наявності у місцях проведення огляду товарів чи відбору зразків стаціонарних або портативних технічних засобів митного контролю, які забезпечують відеоспостереження, такий огляд проводять з обов’язковою його відеофіксацією.

Отже, “єдине вікно” передбачає значне спрощення та прискорення проходження митних формальностей.

По-перше, одночасний огляд товарів всіма контролюючими органами. По-друге, зменшення витрат для бізнесу, адже проходження контролю передбачає скорочення контакту між бізнесом і контролюючими відомствами. По-третє, обмеженість часу (тільки чотири години) на ухвалення рішення щодо відповідного виду контролю (якщо рішення впродовж чотирьох годин немає, система автоматично вважає, що відповід-

ний контроль пройдено); його проходження стає швидшим і дешевшим.

Від часу запровадження принципу “єдиного вікна” кількість митних оформлень зросла у десятки разів – від 6 тисяч заявок у вересні 2016 р. до понад 250 тисяч у вересні 2017 р. Це становить 27% від загальної кількості оформлених з початку року митних декларацій.

На сьогодні 11 митниць виконують понад 40% митних оформлень за принципом “єдиного вікна” і цей показник зростає. Згідно зі статистикою, з 4 травня 2018 р. 100% митних декларацій у режимах експорт та імпорт оформлюються за принципом “єдиного вікна” [16].

Система “єдиного вікна” може забезпечувати не тільки інформаційний обмін між підприємствами, контролюючими органами та митницями під час проведення державних видів контролю при митному оформленні товарів. Через відповідні веб-додатки система готова приймати від інших органів відомості про документи, які підтверджують додержання суб'єктами господарювання обмежень, встановлених для переміщення окремих товарів [15].

За даними українських компаній, процедура митного оформлення у разі запиту додаткових документів могла тривати 80 годин, а у разі відбору проб та зразків – до 336 годин. Водночас у країнах ЄС митне оформлення імпорту у 63% випадків триває менше 5 хвилин, ще у 28% випадків – до 1 години, і тільки в 9% випадків перевищує 1 годину (і може тривати не більше 48 годин) [15].

Передбачуваність та ефективність роботи митниці мають вирішальне значення для того, чи зможе Україна скористатися всіма перевагами, що дають їй географічне розташування, розгалужена мережа угод про вільну торгівлю та інші фактори. Українському уряду варто вжити заходів, які дали б можливість у майбутньому перетво-

рити Україну на державу, де митні процедури є сучасними, швидкими й ефективними.

Практичне застосування “єдиного вікна” спричиняє низку проблем, які не дають змоги повною мірою реалізувати його потенціал для прискорення міжнародної торгівлі. За результатами дослідження Американської торговельної палати, в Україні визначено проблеми, через які робота “єдиного вікна” стає неефективною, котрі здебільшого стосуються не митниці, а суміжних служб [17]:

- вимоги суміжних служб щодо обов'язкового проставлення штампів на паперових копіях документів;
- складність з оплатою за проходження відповідних видів контролю;
- затягування з проставлянням дозвільних відміток у “єдиному вікні” з боку суміжних служб.

Для того, щоб “єдине вікно” запрацювало ефективніше, необхідно втілити заходи щодо:

- 1) реформування системи нетарифного регулювання, звуження обсягу підконтрольних товарів та переліку необхідних документів;
- 2) внесення змін до галузевого законодавства з метою забезпечення роботи “єдиного вікна”;
- 3) перегляду бізнес-процесів, видачі дозвільних документів шляхом якнайширшого використання інформаційних технологій та автоматизації процесів;
- 4) запровадження вибіркового контролю товарів всіма суміжними службами за принципом аналізу ризиків.

Для покращення роботи принципу “єдиного вікна” зареєстровано законопроект № 7010. Він вносить зміни у Митний кодекс і в 36 законів, які регламентують діяльність суміжних служб. У ньому йдеться про створення єдиного сайту з міжнародної торгівлі, який матиме функцію ведення електро-

ного реєстру документів. У майбутньому бізнесу не доведеться сканувати і передавати державним органам документи. Достатньо буде повідомити, що електронний документ внесений у базу. Крім того, пропонується накласти часові обмеження на виконання формальностей та контролю під час митного оформлення товарів. На законодавчому рівні запроваджується так звана мовчазна згода щодо митного оформлення товарів у разі бездіяльності чи затягування в оформленні з боку контрольних органів. Якщо протягом кількох годин посадова особа не внесе жодного рішення до єдиного державного інформаційного порталу “Єдине вікно для міжнародної торгівлі”, то цей портал автоматично формує рішення про закінчення санітарних і фітосанітарних заходів для цілей виконання митних формальностей. Це рішення є підставою для подальшого виконання таких формальностей органом доходів і зборів та ухвалення рішення щодо пропуску товарів через митний кордон України або випуску їх у відповідний митний режим.

Результатами успішної реалізації механізму “єдиного вікна” мають бути такі:

- прозорість і відкритість процедур розмитнення;
- заощадження часу митного оформлення та контролю;
- мінімізація можливостей для корупції;
- відсутність суб’єктивізму та ручного втручання у процедури митного контролю;
- мотивація проводити митний контроль якісно;
- поліпшення бізнес-клімату.

На нашу думку, скорочення часових рамок митного оформлення (а отже, і затримок товарів) можна досягти запровадженням таких нових методів діяльності митниці:

- сучасні процеси в сфері управління ризиками з використанням БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОЇ системи оформлення декларацій;

- максимально широке застосування методик пост-митного контролю (після випуску товарів);
- поступовий перехід від транзакційного контролю до контролю на основі аудиторських методів;
- самостійний контроль учасниками зовнішньоекономічної діяльності за дотриманням законодавства шляхом запровадження інституту авторизованих економічних операторів.

Сучасна система “е-митниця” – це контроль за безперервним потоком інформації від суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, основними цілями якої, насамперед, є усунення паперових документів; боротьба з шахрайством та організованою злочинністю; покращення якості товарів і безпеки торгівлі; захист прав інтелектуальної власності та національної культурної спадщини.

Тепер електронна митниця України є багатофункціональною комплексною системою на базі ЄАІС ДФСУ, яка існує в митних органах країни та поєднує інформаційно-комунікаційні технології і сукупність процедур їхнього застосування, що дає можливість підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування з метою забезпечення митної безпеки держави.

Висновки. Отже, головним і актуальним залишається завдання вдосконалення діяльності митних органів у напрямку автоматизації процесів шляхом спрямування всіх зусиль на створення сприятливих умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності, розвитку власної е-митниці та запозичення позитивного світового досвіду впровадження інформаційних технологій у митну справу.

За рекомендаціями Американської торговельної палати в Україні [17], поглиблене використання інформаційних технологій передбачає: 1) удосконалення розрахунків

під час сплати митних платежів (наприклад, запровадження автоматичної сплати з поточного рахунку за умови оформлення митної декларації); 2) введення можливості оформлення товарів за місцем розташування підприємства, незалежно від фактичного місця пред'явлення товарів митниці; 3) запровадження можливості автоматичного завершення митного оформлення та випуску товарів (наприклад, у випадках, коли за результатами автоматизованого аналізу декларації не виявлено суттєвих ризиків); 4) створення безпаперового митного середовища шляхом переведення всіх комунікацій між бізнесом та митницею у електронну форму. Уряд реалізував єдиний казначейський рахунок, за допомогою якого усунуто необхідність авансових платежів на кожній митниці, де відбуватиметься митне оформлення.

Ширше впровадження та застосування інформаційних технологій потребує активного інституційного розвитку самої митної служби. На цьому шляху важливо забезпечити: 1) координацію користувачів митної інформації у контексті створення оперативного центру для обробки інформації та прийняття управлінських рішень (головним завданням якого буде постійний моніторинг усієї вхідної інформації, її аналіз з використанням системи управління ризиків та надання оперативних вказівок митним органам для цільового використання методів вибіркового контролю і забезпечення своєчасного реагування на загрози, які пов'язані з порушенням митного законодавства); 2) ведення окремого підрозділу у складі центрального апарату, який буде розробником інформаційної стратегії, замовником інформаційних технологій та незалежним контролером втілення їх в життя.

Перспективними напрямками розвитку електронних комунікацій у митній справі України та підвищення рівня митних відно-

син є автоматизація митних процедур – реєстрації, перевірки митних декларацій в режимі 24/7/365; запит додаткових документів лише в разі потреби; розподіл декларацій між інспекторами автоматично з урахуванням їх завантаженості, спеціалізації і кваліфікації; за відсутності ризиків, автоматичне завершення митного оформлення.

Список використаних джерел

1. *Управління митними ризиками: теорія та практика : монографія / за заг. ред. І. В. Несторішена та В. А. Туржанського; Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь-Хмельницький, 2018. 302 с.*
2. Бондаренко І. О. *Послуги в галузі митної справи. Митна справа. 2004. № 6. С. 46–52.*
3. Ніколайчук О. О. *Електронне декларування, шляхи вирішення. Митниця, 2011. № 5. С. 13–15.*
4. Козлов С. *Електронне декларування: ризикова необхідність. Юридична газета. 2011. № 2(14). С. 112–123.*
5. Кормич Б. А. *Митна політика України : підручник. Одеса: Юридична література, 2002.*
6. Пашко П. В. *“Електронна митниця” – головний механізм гарантування митної безпеки держави. Фінанси України. 2012. № 12. С. 51–60.*
7. Волик О. Ф., Кащесєва О. В., Дорда І. В. *Митні інформаційні технології : навч. посібник / за ред. П. В. Пашка. К. : Знання, 2011. 391 с.*
8. *Міжнародна конвенція про спрощення й гармонізацію митних процедур. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_643.*
9. *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.08 р. № 1236-р “Про схвалення Концепції створення багатofункціональної комплексної системи “Електронна митниця”. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-p>.*
10. *Наказ ДМСУ від 04.11.10 № 1341 “Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Державної митної служби України”. URL : <http://sfs>.*

gov.ua/baneryi/mitneoformlennya/subektamzed/elektronna_mitnitsya/62603.html.

11. Чернецька-Білецька Н. Б., Сєврук К. В. Спрощення процедур митного контролю за рахунок широкого впровадження електронного декларування. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. 2015. № 1 (218). С. 117–121.

12. TWINNING. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/spivrobitnitstvo-mij-ukrainoyu-ta-evrop/tex-dopomoga/twinning/>.

13. Наказ Міністерства фінансів України “Про внесення змін до Переліку місць митного оформлення товарів, в яких застосовується Порядок інформаційного обміну між органами доходів і зборів, іншими державними органами та підприємствами за принципом “єдиного вікна” з використанням електронних засобів передачі інформації” від 25.01.2018 № 35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0035201-18>.

14. Наказ Міністерства фінансів України “Про затвердження переліків даних, необхідних для функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи органів доходів і зборів” від 25.07.2016 № 657. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0657201-16>.

15. Митна справа : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 540 с.

16. Запровадження принципу “єдиного вікна” при митному оформленні товарів. URL : <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/328043.html>.

17. Керівні принципи для митної справи в Україні. URL : http://www.chamber.ua/Content/Documents/1140630383Guidelines_for_Customs_Policy_in_Ukraine_UA.pdf.

18. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

References

1. Nestoryshen, I. V., Turzhanskyi, V. A. (Ed.). (2018). *Upravlinnia mytnymu ryzykamy: teoriia ta*

praktyka [Customs risk management: theory and practice]. Irpin-Khmelnytskyi [in Ukrainian].

2. Bondarenko, I. O. (2004). *Posluhy v haluzi mytnoi spravy* [Services in the field of customs affairs]. *Mytna sprava – Customs Affairs*, 6, 46–52 [in Ukrainian].

3. Nikolaichuk, O. O. (2011). *Elektronne deklaruvannia, shliakhy vyrishennia* [Electronic declaration, ways of solving]. *Mytnitsia – Customs*, 5, 13–15 [in Ukrainian].

4. Kozlov, S. (2011). *Elektronne deklaruvannia: ryzykova neobkhdnist* [Electronic declaration: risk needs]. *Yurydychna gazeta – Legal Newspaper*, 2(14), 112–123 [in Ukrainian].

5. Kormych, B. A. (2002). *Mytna polityka Ukrainy* [Customs policy of Ukraine]. Odesa: *Yurydychna literatura* [in Ukrainian].

6. Pashko, P. V. (2012). “Elektronna mytnitsia” – holovnyi mekhanizm harantuvannia mytnoi bezpeky derzhavy [“Electronic customs” – the main mechanism for guaranteeing the customs security of the state]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 12, 51–60 [in Ukrainian].

7. Volyk, O. F., Kashcheieva, O. V., Dorda, I. V., Pashko, P. V. (Ed.). (2011). *Mytni informatsiyni tekhnologii* [Customs information technology]. Kyiv: *Znannia* [in Ukrainian].

8. *Mizhnarodna konventsiiia pro sproschennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur* [International convention on the simplification and harmonization of customs procedures]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_643.

9. *Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia bahatofunktsionalnoi kompleksnoi systemy “Elektronna mytnitsia” Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.09.08 r. № 1236-r* [“On approval of the Concept of creation of multifunctional integrated system” Electronic Customs”. The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2008, September, 17). Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1236-2008-p>.

10. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynu avtomatyzovanu informatsiynu systemu Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy. Nakaz DMSU vid*

04.11.10 № 1341 [On approval of the Regulation on the Unified automated information system of the State Customs Service of Ukraine. Order of the State Customs Service of Ukraine]. (2010, November, 4). Available at: http://sfs.gov.ua/baneryi/mitneoformlennya/subektamzed/elektronna_mitnit-sya/62603.html.

11. Chernetska-Biletska, N. B., Sievruk, K. V. (2015). Sproschennia protsedur mytnoho kontroliu za rakhunok shyrokoho vprovadzhennia elektronnoho deklaruvannia [Simplification of customs control procedures due to the wide introduction of electronic declaration]. *Visnyk Skhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu im. Volodymyra Dalia – Bulletin of the EAST Ukrainian National University*, 1 (218), 117–121 [in Ukrainian].

12. TWINNING. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/spivrobitnitstvo-mij-ukrainoyu-ta-evrop/tex-dopomoga/twinning/>.

13. Pro vnesennia zmin do Pereliku misty mytnoho oformlennia tovariv, v iakykh zastosovuiet'sia Poriadok informatsijnogo obminu mizh orhanamy dokhodiv i zboriv, inshymy derzhavnymy orhanamy ta pidpriemstvamy za pryntsyptom «iedynoho vikna» z vykorystanniam elektronnykh zasobiv peredachi informatsii. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 25.01.2018 № 35 [On amendments to the List of places of customs clearance of goods, in which the Order of information exchange between the bodies of incomes and charges, other state bodies and enterprises on the principle of «single window» with the use of electronic means of information transfer. Order of the Ministry of Finance of Ukraine]. (2018, January, 25). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0035201-18>.

14. Pro zatverdzhennia perelikiv danykh, neobkhidnykh dlia funktsionuvannia informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy orhaniv dokhodiv i zboriv. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. vid 25.07.2016 № 657 [On approval of the lists of data required for the operation of the information and telecommunication system of revenue and duties. Order of the Ministry of Finance of Ukraine]. (2016, July, 25). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0657201-16>.

15. Krupka, M. I. (Ed.). (2018). *Mytna sprava [Customs business]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

16. Zaprovdzhennia pryntsyphu «iedynoho vikna» pry mytnomu oformlenni tovariv [Introduction of the principle of “single window” in the customs clearance of goods]. Available at: <http://if.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/328043.html>.

17. Kerivni pryntsyphu dlia mytnoi spravy v Ukraini [Guidelines for customs affairs in Ukraine]. Available at: http://www.chamber.ua/Content/Documents/1140630383Guidelines_for_Customs_Policy_in_Ukraine_UA.pdf.

18. Mytnyi kodeks Ukrainy vid 13 bereznia 2012 roku № 4495-VI [Customs Code of Ukraine]. (2012, March, 13). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019.

Алла ХОМУТЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет,
Одеса, Україна, 24.06.alla@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7176-9613

Віра ХОМУТЕНКО

кандидат економічних наук, професор, старший науковий співробітник, Одеський
науково-дослідний інститут судових експертиз, Одеса, Україна, homutenko-vera@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7204-7209

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ

Вступ. Ступінь задоволення суспільних інтересів залежить від ефективності управління процесами формування, розподілу та використання державних фондів грошових коштів. Усвідомлення цього зумовило розробку науково-методичних підходів до діагностування стану управління державними фінансами як окремими науковцями та практиками, так і науково-дослідними установами, й організаціями національного та міжнародного рівнів.

Мета – розкрити світові та вітчизняні науково-методичні підходи до оцінювання ефективності управління державними фінансами, що дасть змогу виявити наявні в них недоліки та прогалини, які впливають на точність отриманих результатів.

Результати. Охарактеризовано підходи, що застосовують для оцінювання ефективності державного управління й державної служби загалом та управління державними фінансами і державним бюджетом зокрема. Визначено критерії, що використовують для розрахунку Індексу міжнародної ефективності державної служби. Проаналізовано показники країн світу за цим індексом за 2019 р. Досліджено критерії оцінювання стану державного управління, які використовує Світовий банк, та проаналізовано результативні показники України за 2007–2017 рр. Продемонстровано методику оцінювання ефективності управління державними фінансами (PEFA), що апробував Світовий банк з групою партнерів USAID, ЄС, GIZ в Україні у 2011 та 2015 рр. Наведено результативні показники окремих критеріїв ефективності управління, таких як: відкритість бюджету, індекс глобальної конкурентоспроможності економік, індекс рівня глобалізації країн світу. Зображено матрицю поглядів науковців на склад критеріїв ефективності бюджетного менеджменту. Визначено показники й індикатори ефективності управління фінансами державного сектору економіки, який у досліджених методиках не включається до складу державних фінансів. Виявлено, що жоден із проаналізованих підходів не дає можливості комплексно оцінити ефективність управління державними фінансами.

Перспективи. У подальших публікаціях буде запропоновано авторський науково-методичний підхід до оцінювання ефективності управління державними фінансами.

Ключові слова: державні фінанси, ефективність, бюджетний менеджмент, державний сектор економіки, світовий досвід.

Рис.: 2, табл.: 6, бібл.: 21.

Алла ХОМУТЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

Вера ХОМУТЕНКО

кандидат економічних наук, професор, старший науковий співробітник, Одеський науково-дослідницький інститут судових експертиз, Одеса, Україна

ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНИВАНИЮ

Введение. Степень удовлетворения общественных интересов зависит от эффективности управления процессами формирования, распределения и использования государственных фондов денежных средств. Осознание этого привело к разработке научно-методических подходов к диагностике состояния управления государственными финансами как отдельными учеными и практиками, так и научно-исследовательскими учреждениями, и организациями национального и международного уровней.

Цель – раскрыть мировые и отечественные научно-методические подходы к определению эффективности управления государственными финансами, что позволит выявить имеющиеся в них недостатки и пробелы, которые влияют на точность полученных результатов.

Результаты. Охарактеризованы подходы, применяемые для оценивания эффективности государственного управления и государственной службы в целом, а также управления государственными финансами и государственным бюджетом в частности. Определены критерии, используемые для расчета Индекса международной эффективности государственной службы. Проанализированы показатели стран мира по этому индексу за 2019 г. Исследованы критерии оценки состояния государственного управления, которые использует Всемирный банк, и проанализированы результативные показатели Украины за 2007–2017 гг. Продемонстрировано методiku оценки эффективности управления государственными финансами (PEFA), которую апробировал Всемирный банк с группой партнеров USAID, EC, GIZ в Украине в 2011 и 2015 гг. Приведены результативные показатели отдельных критериев эффективности управления, таких как: открытость бюджета, индекс глобальной конкурентоспособности экономик, индекс уровня глобализации стран мира. Изображена матрица взглядов ученых на состав критериев эффективности бюджетного менеджмента. Определены показатели и индикаторы эффективности управления финансами государственного сектора экономики, который в исследованных методиках не включается в состав государственных финансов. Выявлено, что ни один из проанализированных подходов не позволяет комплексно оценить эффективность управления государственными финансами.

Перспективы. В последующих публикациях будет предложен авторский научно-методический подход к оцениванию эффективности управления государственными финансами.

Ключевые слова: государственные финансы, эффективность, бюджетный менеджмент, государственный сектор экономики, мировой опыт.

Alla KHOMUTENKO

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine,
24.06.alla@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7176-9613

Vira KHOMUTENKO

Ph. D. (Economics), Prof., Senior Researcher, Odessa Research Institute of Forensic Science,
Odessa, Ukraine, homutenko-vera@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-7204-7209

**EFFICIENCY OF STATE FINANCE MANAGEMENT: THEORETICAL AND
METHODOLOGICAL APPROACHES TO EVALUATION**

Introduction. The degree of satisfaction of public interests depends on the efficiency of managing the processes of formation, distribution and use of state funds of funds. Awareness of this led to the development of scientific and methodological approaches to diagnosing the status of state finance management by both individual scientists and practitioners, as well as scientific-research institutions and organizations of national and international levels.

Purpose of the paper is to investigate world and domestic scientific and methodological approaches to determining the efficiency of state finance management, which will reveal the shortcomings and gaps that affect the accuracy of the results.

Results. The approaches used to assess the effectiveness of state administration and state service in general, as well as state finance management and the state budget, in particular, are characterized. The criteria used to calculate the International Civil Service Effectiveness Index are defined. The indicators of the countries of the world for this index for 2019 are analyzed. The criteria for assessing the state of public administration used by the World Bank are investigated. Such result indicators of Ukraine for 2007-2017 are analyzed. The methodology for assessing the effectiveness of public finance management (PEFA), which was tested by the World Bank with a group of partners USAID, EU, GIZ in Ukraine in 2011 and 2015, is demonstrated. The result indicators of individual criteria of management efficiency are given, such as: Open Budget Index, Global Competitiveness Index, Index of Globalization. A matrix of scientists' views on the composition of the criteria for the effectiveness of budget management is shown. The criteria and indicators of the financial management efficiency of the state sector of the economy, which in the studied methods are not included in the composition of state finances, are determined.

Conclusions. The analysis showed that the scientific and methodological approach used to evaluate the effectiveness of state finance management depends on the performers understanding of the content of efficiency, the set analytical goals, the level of analysis, sources of information, the chosen methodology. It is revealed that none of the analyzed approaches allows a comprehensive assessment of the effectiveness of state finance management.

Keywords: public finance, efficiency, budget management, state sector, world experience.

JEL Classification: B41; H83, F65.

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення соціально-економічної системи зумовлюють необхідність урахування глобальних і національних трендів суспільного розвитку та тенденцій окремих сфер

життєдіяльності країни, що сьогодні постали у тісній залежності від перспектив сталого глобального розвитку. В результаті до пріоритетів сучасних реформ віднесено: подолання бідності, покращення добробуту населення,

зниження рівня безробіття, підвищення якості освіти і охорони здоров'я та ін. Реалізація цих завдань значною мірою залежить від стану державних фінансів, який є маркером ефективності функціонуючої системи державного управління. Саме тому актуалізується доцільність формування адекватного науково-методичного підходу до оцінювання результатів цілеспрямованого впливу на процеси формування, розподілу та використання державного бюджету, державних позабюджетних фондів грошових коштів і фондів грошових коштів суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичні підходи до визначення ефективності управління державними фінансами за запропонованими вченими пріоритетами управлінської діяльності розробили О. Рожко, Н. Рудик, О. Тулай [1–3]. Управлінню окремими складовими державних фінансів, зокрема державного бюджету, присвячені праці М. Баглай, Н. Винниченко, О. Горбунова, Н. Мельничук [4–7]. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України стала предметом досліджень О. Дейнеки, І. Боярко, Н. Дехтяр [8]. Проблематикою управління державними фінансами цікавляться також міжнародні та закордонні науково-дослідні установи й організації, серед яких: Світовий банк, Міжнародне бюджетне партнерство, Швейцарський економічний інститут та ін. Незважаючи на значний науковий і практичний інтерес до управління державними фінансами, досі не сформовано підхід, який дасть змогу комплексно та достовірно оцінити результати функціонування цієї сфери діяльності уповноважених суб'єктів.

Метою статті є розкриття світових та вітчизняних науково-методичних підходів до оцінювання ефективності управління держав-

ними фінансами, що дасть можливість виявити наявні в них недоліки та прогалини, які впливають на точність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність державного управління взагалі та управління окремими складовими державних фінансів в Україні оцінюють міжнародні організації, вітчизняні науково-дослідні інститути, органи фінансового контролю та окремі вчені. Усі вони використовують різні підходи, які дають можливість визначити ефективність державного (публічного) управління через призму соціально-економічних явищ і процесів. Наприклад, Блаватникська школа державного управління при Оксфордському університеті та Інститут державного управління (Blavatnik School of Government at the University of Oxford and the Institute for Government) оцінюють індекс міжнародної ефективності державної служби (The International Civil Service Effectiveness (InCiSE) Index) (табл. 1).

Незважаючи на те, що зазначена методика зорієнтована на організаційний аспект державного управління, окремі її напрямки можуть бути адаптовані для оцінювання ефективності управління державними фінансами, а саме: стан фіскального та фінансового менеджменту, управління ризиками тощо.

Зауважимо, що Україна не належить до країн, за якими визначається індекс міжнародної ефективності державної служби, тоді як першість у цьому рейтингу в 2019 р. – у Великобританії (табл. 2).

Натомість, оцінювання ефективності державного управління в Україні регулярно проводить Світовий банк за "світовими індикаторами управління" (The Worldwide Governance Indicators (WGI)). До таких критеріїв та індикаторів (інтегральний показник, що кількісно відображає якісні характеристики певного процесу) належать: голос і підзвітність – рівень громадянської свободи та незалежності ЗМІ; політична

Склад “Індексу міжнародної ефективності державної служби”*

Критерії	Індикатори
обґрунтованість державної політики	якість політичних рекомендацій, ступінь стратегічної спрямованості політики, координація політичних пропозицій, своєчасність та точність реалізації політики
стан фіскального та фінансового менеджменту	економічна експертиза, економічна оцінка, середньострокове бюджетне планування і складання бюджету з урахуванням результатів діяльності
стан регулювання	оцінка взаємодії із зацікавленими сторонами за напрямками: методологія, систематичне прийняття, прозорість і контроль / контроль якості
управління ризиками	інтегроване планування ризиків, моніторинг ризиків, стратегії поширення суспільної інформації та інформування суспільства, міжнародна співпраця та координація ризиків, ступінь готовності реагувати на кризи, методологія оцінки після кризи
управління персоналом	ступінь меритократія рекрутінга, залучення та збереження талановитих осіб, управління продуктивністю, якість навчання та розвитку, рівень задоволення державного службовця
ефективність адміністрування податків	забезпеченість повноти податкових надходжень, зручність сплати податків, ступінь та якість інформаційного забезпечення платників податків, рівень попередження від ухилення від сплати податків, рівень податкового розриву
управління соціальним забезпеченням	загальна ефективність розподілу, орієнтованість на користувача послуг, ступінь та якість інформаційного забезпечення, недопущення шахрайства
електронні (цифрові) послуги	орієнтованість на користувача послуг, прозорість обслуговування, транскордонна мобільність послуг, наявність технічних попередніх умов для електронного уряду
цілісність системи	рівні / сприйняття корупції, справедливості посадових осіб, дотримання правил і процедур, намір служити громадянам, трудова етика, наявні процеси для збереження цілісності та попередження конфлікту інтересів
відкритість	ступінь та якість консультацій із громадськістю, наявність і якість механізмів оскарження урядових рішень, наявність та доступність урядових даних, вплив урядових даних, ступінь забезпеченості права на інформацію та доступність
можливості	лідерські здібності, комерційні можливості, аналітичні здібності, цифрові можливості, основні здібності (вирішення проблем, навички грамотності та ін.), освітній рівень робочої сили
інклюзивність	співвідношення жінок та чоловіків на державній службі, частка інвалідів та залученість представників релігійних й етнічних меншин

* Складено на основі [9].

стабільність і відсутність насильства – рівень політичної нестабільності, вірогідність політичних змін; ефективність роботи уряду – якість державних послуг і роботи державного апарату; якість законодавства – здатність уряду формувати та реалізувати державну політику; верховенство права – рівень дотримання законодавства, передбачуваність законодавчих змін; контроль за корупцією – рівень корупції в органах державної влади та її сприйняття у суспільстві

[624]. Майже за усіма показниками Україна має негативні значення, які за останні десять років погіршилися (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать, що, незважаючи на проведені в Україні реформи, показники оцінки державного управління залишаються на доволі низькому рівні. При цьому, окремі з них за останні десять років погіршилися, що обумовлено, насамперед, політичною нестабільністю. Наприклад, за показниками ефективності роботи уряду Україна протя-

Таблиця 2

Показники “Індексу міжнародної ефективності державної служби” за 2019 р.*

Країна	Індекс	Можливості	Управління ризиками	Електронні послуги	Фіскальне та фінансове управління	Управління людськими ресурсами	Відкритість	Цілісність	Транспарентність	Розробка політики	Державні закупівлі	Регламент	Податкове адміністрування
Великобританія	1.000	0.800	0.835	0.507	0.955	0.846	0.712	0.680	0.921	0.951	0.898	1.000	0.839
Франція	0.619	0.403	0.773	0.595	0.735	0.825	0.460	0.673	0.845	0.610	0.661	0.360	0.555
Німеччина	0.505	0.541	0.000	0.732	0.828	0.679	0.767	0.773	0.676	0.365	0.315	0.697	0.394
Польща	0.282	0.727	0.267	0.472	0.559	0.456	0.884	0.545	0.381	0.468	0.335	0.287	0.000
Чехія	0.245	0.644	0.752	0.492	0.498	0.481	0.133	0.264	0.370	0.327	0.581	0.501	0.080
Туреччина	0.189	0.000	0.674	0.473	0.689	0.365	0.730	0.219	0.000	0.408	0.438	0.034	0.601
Словацьчина	0.172	0.713	0.536	0.463	0.515	0.000	0.414	0.084	0.455	0.196	0.367	0.461	0.412
Болгарія	0.147	0.535	0.580	0.297	0.490	0.228	0.708	0.232	0.305	0.176	0.441	0.443	0.021
Угорщина	0.000	0.544	0.530	0.218	0.068	0.299	0.033	0.243	0.098	0.465	0.091	0.434	0.463

* Складено на основі [9].

Таблиця 3

Результативні показники оцінки Світовим банком WGI для України, балів**

Критерій	Рік								
	2007	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
право голосу і підзвітність	0,06	-0,28	-0,32	-0,14	-0,09	0,00	0,01	-0,01	
політична стабільність і відсутність насильства	0,17	-0,09	-0,78	-2,02	-1,96	-1,86	-1,87	-1,83	
ефективність роботи уряду	-0,67	-0,58	-0,65	-0,41	-0,52	-0,57	-0,46	-0,42	
якість законодавства	-0,43	-0,60	-0,62	-0,63	-0,59	-0,43	-0,32	-0,22	
верховенство права	-0,73	-0,78	-0,80	-0,79	-0,81	-0,77	-0,71	-0,72	
контроль за корупцією	-0,80	-1,08	-1,13	-0,99	-0,98	-0,81	-0,78	-0,87	

* діапазон балів – від -2,5 до 2,5

** Складено на основі [10].

гом останнього десятиліття суттєво відставала від розвинутих країн світу та найближчих сусідів. Так, Польща у 2017 р. отримала оцінку 0,63 (з 2,5 можливих) та ранжована з 74,04 балами (зі 100 можливих), тоді як в України лише 35,1 бал.

Представництво Світового банку в Україні з групою партнерів USAID, ЄС, GIZ у 2011 та 2015 рр. здійснювало комплексне оцінювання ефективності управління державними фінансами (PEFA). Відповідно до звіту, оцінка здійснювалась за комплексною, стандар-

тизованою методологією, яка ґрунтується на чітко визначених показниках: надійність бюджету, прозорість державних фінансів, управління активами та зобов'язаннями, фіскальна стратегія та складання бюджету відповідно до цілей політики, передбачуваність та контроль у процесі виконання бюджету, облік та звітність, зовнішній контроль та аудит. За результатами проведеного аналізу цих показників виставляється оцінка за шкалою: “А” – відмінно, “В” – добре, “С” – задовільно, “D” – незадовільно (табл. 4).

Оцінка ефективності управління державними фінансами за методикою PEFA*

Критерії	Показники	“А”	“В”	“С”	“D”
Надійність бюджету	сукупне виконання видаткової частини бюджету		+		
	виконання структури видатків			+	
	виконання дохідної частини бюджету			+	
Прозорість державних фінансів	класифікація бюджету	+			
	бюджетна документація		+		
	операції центрального уряду, що не відображаються у фінансовій звітності				+
	трансферти місцевим органам державної влади			+	
	інформація про результати надання послуг			+	
	доступ громадськості до фіскальної інформації		+		
Управління активами та зобов'язаннями	звітування про фіскальні ризики			+	
	управління державними інвестиціями				+
	управління державними активами			+	
	управління боргом		+		
Фіскальна стратегія та складання бюджету відповідно до цілей політики	макроекономічне та фіскальне прогнозування		+		
	фіскальна стратегія				+
	середньострокова перспектива у бюджетуванні видатків				+
	процес підготовки бюджету		+		
	контроль бюджету з боку законодавчого органу влади				+
Передбачуваність та контроль у процесі виконання бюджету	адміністрування доходів		+		
	облік доходів	+			
	передбачуваність розподілу коштів протягом року		+		
	заборгованість за видатками		+		
	механізми контролю фонду заробітної плати				+
	управління закупівлями		+		
	внутрішні механізми контролю видатків, не пов'язаних із заробітною платою		+		
	внутрішній аудит				+
Облік та звітність	повнота фінансової звітності	+			
	звіти про виконання бюджету, що надаються протягом року	+			
	річна фінансова звітність			+	
Зовнішній контроль та аудит	зовнішній аудит			+	
	розгляд аудиторських висновків на законодавчому рівні			+	

* Складено на основі [11].

Варто зазначити, що Світовий банк при оцінюванні ефективності управління державними фінансами акцентує увагу на

державному бюджеті, який є однією зі складових державних фінансів поряд із державними позабюджетними фондами грошових

коштів і фондами коштів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, які, в свою чергу, не проаналізовані.

Оцінювання ефективності окремих напрямків державного управління проводять також: Всесвітній економічний форум (World Economic Forum), Міжнародне бюджетне партнерство (International Budget Partnership (IBP)), Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund (IMF)), Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)), Партнерство "Відкритий уряд" (Open Government Partnership (OGP)), Фонд відкритих знань (Open Knowledge Foundation (OKF)).

Наприклад, Міжнародне бюджетне партнерство (International Budget Partnership (IBP)) в останньому огляді відкритості бюджету (Open Budget Survey 2017 Data) Україну поставило на 39 місце зі 112 з позначкою індексу відкритості (Open Budget Index (ОВІ) 54,394435 бали зі 100 можливих [11]. У своєму звіті організація підсумовує, що Україна надає суспільству обмежену бюджетну інформацію та небагато можливостей для громадян брати участь у бюджетному процесі (30 балів зі 100), однак законодавча влада та вищий контролюючий орган забезпечують достатній нагляд за бюджетом (83 бали зі 100). Зміну індексу відкритості бюджету України у динаміці зображено на рис. 1.

Зазначимо, що за індексом відкритості бюджету середньосвітовий показник у 2017 р. становив 42 бали, тоді як найкращий бал отримала Нова Зеландія – 89. Серед країн світу найбільше прогресує Грузія, приріст балів у якої становив 24%.

З метою визначення індексу відкритості бюджету до критеріїв оцінки було віднесено: попередня бюджетна заява, бюджетна пропозиція виконавчої влади, прийнятий бюджет, громадянський бюджет, поточні звіти, піврічний огляд, річний звіт, аудиторський звіт. Зауважимо, що протягом багатьох років органи державної влади в Україні не дотримувалися критерію "піврічний огляд". Так, у 2015 та 2017 рр., за оцінками міжнародної організації, піврічний бюджетний огляд взагалі не проводився.

Всесвітній економічний форум, визначаючи індекс глобальної конкурентоспроможності економік (Global Competitiveness Index), оцінює розвиток державних інституцій та окремі напрямки управління державними фінансами, серед яких: бюджетна прозорість, ефективність нормативно-правової бази, тягар державного регулювання, орієнтування уряду на майбутнє, рівень корупції, дотримання стандартів аудиту та звітності. Так, за рівнем державних інститутів Україна у 2018 р. посіла 110 місце зі 140 можливих, за ступенем розвитку фінансової системи – 117 місце, за бюджетною прозорістю – 49 місце [13]. Загалом у

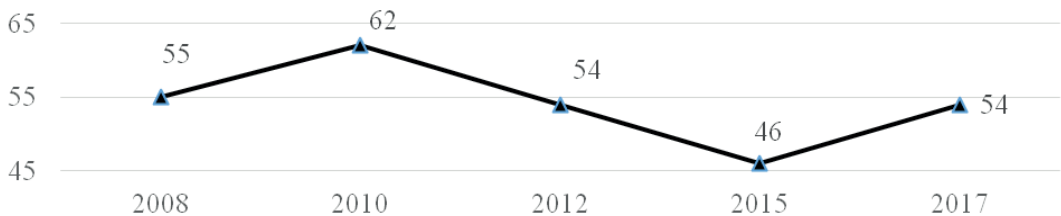

Рис. 1. Динаміка зміни індексу відкритості бюджету України, бали*

* Складено на основі [12].

рейтингах Всесвітнього економічного форуму позиція України нестабільна – у 2014 р. вона посідала 76 місце, у 2015 р. – 79, у 2016 р. – 85, у 2017 р. – 81, у 2018 р. – 83. Це свідчить про неефективне державне управління, що підтверджується, зокрема, зниженням показників критерію “макроекономічне середовище”, на який негативний вплив здійснювали показники державного боргу та інфляції.

Аналогічні критерії оцінюються Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute) з метою визначення Індексу рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization). У цьому рейтингу у 2018 р. Україна посіла 42 позицію проти 45 – у 2017 р. При цьому за рівнем економічної глобалізації (обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю та ін.) наша країна – на 80 місці [14].

Варто зазначити, що окремі показники ефективності державного управління загалом та управління державними фінансами й зокрема оцінюють міжнародні установи й організації для визначення:

- індексу легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index [15]);
- індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom [16]);
- індексу сприйняття корупції (Transparency International) – визначають за результатами опитування директорів підприємств, аналітиків, громадян країни);
- індексу економічної свободи організації (Heritage Foundation) – визначають на підставі даних урядових та неурядових організацій, результатів міжнародних і національних соціологічних опитувань щодо торговельної політики, фіскальної політики, державної ін-

тервенції в економіку, монетарної політики, іноземних інвестицій та потоків капіталу, банківської сфери, зарплати та ціни, права власності, державного регулювання, тіньової економіки;

- індексу прозорості – встановлюється прозорість сфер, що впливають на ринок капіталу: корупція у державних органах, закони, що регулюють права власності, економічна політика (фіскальна, монетарна, податкова), стандарти фінансування, регулювання комерційної діяльності) та ін.

Інформаційним джерелом також можуть бути звіти Всесвітнього обстеження підприємств (The World Business Environment Survey), огляди бізнес середовища та підприємств у країнах з перехідною економікою (The Business Environment and Enterprise Performance Survey, BEEPS) [17].

Проблематика оцінювання результатів бюджетного менеджменту викликає інтерес в українських учених, які розробляють власні науково-методичні підходи (табл. 5).

Розглядаючи бюджетний менеджмент (табл. 5), окремі вчені пропонують оцінювати його ефективність через призму оцінки державного управління. Така позиція, на наш погляд, пояснюється діалектичним взаємозв'язком цих видів діяльності. Водночас, О. В. Горбунов визначає критерії, показники, індикатори ефективності діяльності з управління бюджетами різних рівнів, зокрема: період, охоплений прогнозуванням і плануванням, коефіцієнт якості планування доходів, коефіцієнт якості планування видатків, темп приросту доходів бюджету, коефіцієнт збалансованості бюджету, коефіцієнт накопичення державного боргу, дотримання встановленого графіку бюджетного процесу, наявність фінансових порушень, виявлених під час проведення контрольних заходів уповноваженими органами у сфері державного фінансового контролю тощо.

Таблиця 5

Матриця критеріїв ефективності бюджетного менеджменту: концептуальні підходи*

М. Ю. Баглай [4, с. 36]	О. В. Горбунов [6, с. 130]	Н. В. Винниченко [5, с. 130]	Н. Ю. Мельничук [7, с. 271]
Скорочення дефіциту бюджету	Якість бюджетного прогнозування та планування	Політична стабільність на відсутність насильства	Політична стабільність
Скорочення суми державного боргу та видатків на його обслуговування	Ефективність бюджетного регулювання та організація виконання бюджету	Ефективність уряду	Ефективність влади
Підвищення бюджетної забезпеченості на душу населення	Ефективність інституціонально-правового забезпечення бюджетного менеджменту	Голосування і підзвітність	Участь громадян у бюджетному процесі
Зростання ВВП на душу населення	Якість бюджетного контролю	Якість регулювання	Прозорість у бюджетній сфері
Зростання соціальних стандартів у реальному вимірі	Прозорість і відкритість бюджетного менеджменту	Рівень державного боргу	Бюджетний нагляд
		Верховенство права	Верховенство закону
		Контроль корупції	Контроль за корупцією
		Рівень державних доходів	
		Рівень державних витрат	

* Складено авторами.

Уявляється, що визначення науковцем критеріального апарату оцінювання ефективності сприятиме врахуванню особливостей бюджетного менеджменту.

Варто зазначити, що науковці використовують окремі показники оцінювання бюджетного менеджменту з метою здійснення оцінки ефективності управління державними фінансами. Наприклад, О. Д. Рожко вирізняє чотири групи показників оцінювання якості управління державними фінансами, а саме: гнучкість державних фінансів, боргове навантаження на державні фінанси, відповідність стану державних фінансів вимогам бюджетного законодавства, результативність управління видатками бюджету [1, с. 25–26]. Вважаємо, що такий підхід не дає змоги комплексно оцінити ефективність управління державними фінансами, оскільки ефективність є складним багатоаспектним економічним поняттям, під яким розуміють якість, результативність, продуктивність, економічність та ін. Крім того, науковець обмежує сферу управ-

ління державними фінансами, не враховуючи інші складові державних фінансів, а саме: державні позабюджетні фонди та фонди коштів суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

Цікавою, на нашу думку, є позиція О. І. Тулай, яка пропонує розглядати ефективність функціонування державних фінансів крізь призму людського розвитку. Тобто, оцінюючи показники, що відображають економічні умови життєдіяльності населення: видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, номінальний ВВП на одну особу, середньомісячна заробітна плата, сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, видатки зведеного бюджету на освіту, видатки зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення тощо [3, с. 221]. Недостатньо обґрунтованою є позиція щодо врахування показників видатків зведеного бюджету, адже такі значення включають результативні показники як державного бюджету, так і місцевих бюдже-

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

тів. Крім того, вважаємо, що розглядається лише соціальний ефект від управління державними фінансами. Водночас, основними показниками, що характеризують ефективність державного сектору економіки, є: соціально-економічна ефективність, бюджет-

на ефективність, фінансова ефективність (табл. 6). Це, на наш погляд, обумовлено тим, що така методика ґрунтується виключно на витратному підході, який унеможлиблює комплексно оцінити ефективність управління державними фінансами.

Таблиця 6

Показники й індикатори ефективності управління фінансами державного сектору економіки

Показник	Формула для розрахунку показника	Індикатор
Соціальна ефективність (E_c)	$E_c = \frac{C}{B}, \quad (1)$ <p>де C – соціальний ефект від профінансованих державою заходів; B – загальні бюджетні витрати на фінансування цих заходів.</p>	$E_c = 1$ – ефект від заходів компенсує витрати на них; $E_c > 1$ – заходи ефективні; $E_c < 1$ – заходи не ефективні.
Соціально-економічна ефективність (E_{ce})	$E_{ce} = \sqrt[3]{E_1 * E_2 * E_3}, \quad (2)$ <p>де E_1 – коефіцієнт економії бюджетних коштів, який розраховується як відношення загальної суми видатків державного бюджету до загальних бюджетних витрат на фінансування поточних витрат бюджетних установ; E_2 – коефіцієнт економічної ефективності бюджетних установ, який розраховується як відношення загального результату від проведення заходу, який складається з оплати послуг бюджетних установ та інших джерел їх власних надходжень до загальних бюджетних витрат на фінансування поточних витрат бюджетних установ; E_3 – коефіцієнт соціальної ефективності витрачання бюджетних коштів, який розраховується як відношення соціального ефекту від профінансованих державою заходів до загального результату від проведення заходу, який складається з оплати послуг бюджетних установ та інших джерел їх власних надходжень.</p>	$E_{ce} = 1$ – ефект від діяльності бюджетної установи компенсує витрати на її утримання; $E_{ce} > 1$ – спостерігається зростання доходів державного бюджету, підвищується ефективність державного сектору; $E_{ce} < 1$ – державний сектор неефективний
Бюджетна ефективність (E_b)	$E_b = \frac{ПН + НН - В}{В}, \quad (3)$ <p>де B – витрати на утримання суб'єкта державного сектору економіки; $ПН$ – податкові надходження до державного бюджету від відповідного суб'єкта державного сектору економіки; $НН$ – інші доходи державного бюджету, які утримані від діяльності відповідного суб'єкта.</p>	$E_b > 0$ – існування відповідного суб'єкта є доцільним; $E_b < 0$ – суб'єкт державного сектору економіки має бути реструктуризований або приватизований.
Фінансова ефективність (E_ϕ)	$E_\phi = \sqrt[3]{P_d * P_a * P_o}, \quad (4)$ <p>де P_o – рентабельність діяльності суб'єкта державного сектору економіки; P_a – ефективність використання оборотних активів; P_o – рентабельність основних засобів.</p>	$E_\phi > 0$ – діяльність суб'єкта державного сектору економіки є ефективною.
Комплексний показник ефективності (E_{oc})	$E_{oc} = r_1 * E_{ce} + r_2 * E_b + r_3 * E_\phi, \quad (5)$ <p>де $r_1 * E_{ce} + r_2 * E_b + r_3 * E_\phi$ – рівні значущості відповідних видів ефективності, які задовольняють вимові $r_1 \geq r_2 \geq r_3$.</p> $\Gamma_i = \frac{2(N - i + 1)}{(N + 1)N}, \quad (6)$ <p>де N – загальна кількість параметрів у комплексному показнику; i – порядковий номер показника в проранжованій системі.</p>	$E_{oc} > 0$ – державний сектор економіки працює ефективно.

* Складено на основі [8, с. 109–118].

Доцільно зазначити, що при оцінюванні стану державних фінансів Н. В. Рудик пропонує застосовувати три групи макрофінансових індикаторів, а саме: стабільності (фіскальна і монетарна), безпеки (боргова і бюджетна), ефективності (ефективність управління видатками й ефективність управління державними запозиченнями). Саме індикатори ефективності, на думку науковця, дають змогу оцінити управлінський фактор у процесі реалізації завдань, що належать до двох попередніх груп [2, с. 63]. Віддаючи належне авторському добробку науковця, зауважимо, що не враховано індикатори ефективності управління державними доходами. Крім того, не зрозуміло, чому критерій бюджетної безпеки не є результативним показником ефективності управління державними фінансами.

Зазначимо, що науковці, залежно від того, на що спрямоване управління та які завдання перед ними стоять, вирізняють певні концепції оцінювання управління фінансами на різних рівнях: цільова, композиційна, функціональна, системна концепції, збалансована система показників, концепція “баланс інтересів” та ін. [18]. Наприклад, цільова концепція передбачає визначення ефективності управління державними фінансами за ступенем досягнення поставлених цілей. Для цього порівнюються фактичні результати з плановими. Складність виникає з оцінкою кінцевих результатів управлінської діяльності у випадку, коли йдеться про соціальні системи, нематеріальну сферу виробництва (зокрема, якості наданих послуг).

У сучасному світі на всіх рівнях поширення набула концепція “баланс інтересів” (Balanced Scorecard (BSC)) [19], в основу якої закладаються індикатори, ступінь досягнення яких характеризуватиме ефективність управління. Такими індикаторами в системі управління державними фінансами

можуть бути, зокрема, показники суспільного розвитку та фінансового становища країни.

Крім того, залежно від факторів впливу, які закладені в основу оцінки ефективності управління, вирізняють наступні підходи: підхід, базований на концепції лідерства (К. Левин, Р. Лайкерт, Р. Хауз, П. Херси); підхід, базований на теорії веберівської раціональної демократії (М. Вебер, Г. Шмидт); підхід, базований на теорії життєвих циклів (И. Адизеси, К. Бланшар, Ф. Модильяни); підхід, базований на концепції професіоналізму (М. Вебер, Г. Беккер, Т. Парсонс), підхід, базований на концепції економічної відповідальності (Джон Стюарт Мілль, Д. Норт) [20] (рис. 2). Їх використання обумовлює необхідність встановлення щільності зв'язку між факторами впливу та результативними показниками (коефіцієнта кореляції).

Зауважимо, управління державними фінансами передбачає цілеспрямований вплив на вхідні та вихідні фінансові потоки централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. До критеріїв оцінювання руху таких фінансових потоків В. М. Вареник пропонує відносити [21, с. 20]: синхронність, рівномірність, коефіцієнт варіації, ступінь регулярності (стабільності), коефіцієнт кореляції вхідних і вихідних фінансових потоків, показник дефіцитності, показник затримки, показник перевитрачання. Оцінка таких критеріїв має здійснюватися під час оперативного управління фінансовими потоками на всіх рівнях економічної системи.

Висновки. Проведений аналіз показав, що науково-методичний підхід, який використовують для оцінювання ефективності управління державними фінансами, залежить від розуміння виконавцями змістовності багатоаспектного поняття ефективності, поставлених аналітичних цілей,

Рис. 2. Підходи до визначення ефективності управління державними фінансами*

* Складено на основі [20].

рівня аналізу, джерел інформації, обраної методології. Саме тому подальші наукові дослідження автора будуть присвячені розробці науково-методичного підходу, який дасть змогу комплексно оцінити управління державними фінансами, враховуючи усі складові державних фінансів, напрямки управлінської діяльності, змінні у часі суспільні інтереси та кінцеві результати цілеспрямованого впливу на процеси формування, розподілу і використання державних фондів грошових коштів.

Список використаних джерел

1. Рожко О. Д. *Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку* : монографія. Київ : Видавництво "Ліра-К", 2016. 360 с.
2. Рудик Н. В. *Макрофінансові індикатори в економічній стратегії держави. Проблеми економіки*. № 3. 2016. С. 74–82. URL : [http://www.](http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-3_0-pages-74_80.pdf)

[problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-3_0-pages-74_80.pdf](http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-3_0-pages-74_80.pdf)

3. Тулай О. І. *Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність* : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2016. 414 с.

4. Баглай М. Ю., Білопольська В. М. *Бюджетний менеджмент в Україні: проблеми та пропозиції щодо їх вирішення*. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2012. С. 34–38. URL : [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7eRhR1xvYNsJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/_article/download/1415/1444+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7eRhR1xvYNsJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/_article/download/1415/1444+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua)

5. Винниченко Н. В. *Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектора публічних фінансів в Україні* : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України. Суми, 2018. 471 с.

6. Горбунов О. В. Бюджетний менеджмент в системі державного регулювання економіки : дис. ... канд. екон. наук. : 08.00.03 / Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький, 2018. 272 с. URL : http://www.kntu.kr.ua/doc/K_23_073_03/Gorbunov_dis.pdf
7. Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент в системі державного регулювання: теорія, метрологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук. : 08.00.08 / Черн. нац. техн. ун-т. Чернівці, 2018 с. 518 с. URL : <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/17023>.
8. Дейнека О. В., Боярко І. М., Дехтяр Н. А. Ефективність фінансів державного сектора економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України : монографія. Суми : Університетська книга, 2012. 165 с. URL : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50439/25/Dekhtiar_state_finance.pdf.
9. Офіційний веб-сайт Blavatnik School of Government – University of Oxford. URL : <https://www.bsg.ox.ac.uk/about/partnerships/international-civil-service-effectiveness-index-2017>.
10. Офіційний веб-сайт World Bank Group. URL : <http://info.worldbank.org/go/vernance/wgi/#reports>.
11. Звіт з ефективності управління державними фінансами в Україні за 2015 р. URL : <https://pefa.org/sites/default/files/UA-May16-PFMPR-Public-UA.pdf>.
12. Офіційний веб-сайт International Budget Partnership. URL : <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/ukraine-open-budget-survey-2017-sum-mary-russian.pdf>.
13. The Global Competitiveness Report. 2018. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
14. Офіційний веб-сайт KOF Swiss Economic Institute. URL : <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
15. Официальный веб-сайт Всемирного банка. Оценка бизнес регулирования. 2019. URL : <http://russian.doingbusiness.org/>
16. Офіційний веб-сайт Index of Economic Freedom. 2019. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
17. Барциц И.Н. Показатели эффективности государственного управления (субъективный взгляд на международные стандарты). Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. № 1 (80). 2008. С. 10–26. URL : http://pvlst.ru/archive/index_433.php.
18. Гуралюк А.Г. Концепції оцінки ефективності управління навчальним закладом. Теорія та методика управління освітою. Випуск 3. 2010. URL : <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10gurmee.pdf>.
19. Потриваєва Н.В. Система збалансованих показників як аналітичний засіб підвищення ефективності функціонування підприємств. Ефективна економіка. № 12. 2015. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5092>.
20. Хомутенко А. В., Зінченко М. А. Оцінювання ефективності управління фінансовими потоками місцевих бюджетів України за цільовим підходом. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 1 (175). С. 294–305.
21. Вареник В.М. Аналіз управління грошовими потоками в економіці України: аналітичний аспект. Ефективна економіка. №1. 2012. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=899>.

References

1. Rozhko, O.D. (2016). Derzhavni finansy Ukrainy: determinanty ta priority rozvytku [Public finances of Ukraine: determinants and priorities of development]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
2. Rudyk, N. V. (2016). Makrofinansovi indykatory v ekonomichnyy stratehii derzhavy [Macroeconomic indicators in the economic strategy of the state]. Problemy ekonomiky – Problems of economy, 3, 74–82. Available at: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-3_0-pages-74_80.pdf.

3. Tulai, O. I. (2016). *Derzhavni finansy i stalyy liudskyy rozvytok: kontseptualni dominanty ta dialektychna yednist [Public finance and sustainable human development]*. Ternopil: Ekonomichna dymka [in Ukrainian].
4. Bahlai, M. Iu., Bilopolska, V. M. (2012). *Biudzhetnyi menedzhment v Ukraini: problemy ta propozytsii shchodo yikh vyrishennia [Budget management in Ukraine: problems and proposals to solve it]*. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of the student scientific society of DonNU*, 34–38. Available at: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7eRhR1xvYNSJ:jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1415/1444+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
5. Vynnychenko, N. V. (2018). *Transformatsiia biudzhetnoho menedzhmentu v umovakh reformuvannia sektora publichnykh finansiv v Ukraini [Transformation of budget management in the conditions of reforming the public finance sector in Ukraine]*. Sumy State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine [in Ukrainian].
6. Horbunov, O. V. (2018). *Biudzhetnyi menedzhment v systemi derzhavnogo rehulivannia ekonomiky [Budget management in the system of state regulation of the economy]*. Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytsky. Available at: http://www.kntu.kr.ua/doc/K_23_073_03/Gorbunov_dis.pdf.
7. Melnychuk, N. Iu. (2018). *Biudzhetnyi menedzhment v systemi derzhavnogo rehulivannia: teoriia, metrolohiia, praktyka [Budget management in the system of state regulation: theory, metrology, practice]*. Chernihiv National Technical University. Available at: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/17023>.
8. Deineka, O. V., Boiarko, I. M., Dekhtiar, N. A. (2012). *Efektivnist finansiv derzhavnogo sektora ekonomiky v systemi upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom Ukrainy [Efficiency of public sector finance in the system of management of socio-economic development of Ukraine]*. Sumy: Universytetska knyha. Available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50439/25/Dekhtiar_state_finance.pdf.
9. Blavatnik School of Government – University of Oxford. (2017). Available at: <https://www.bsg.ox.ac.uk/about/partnerships/international-civil-service-effectiveness-index-2017>.
10. World Bank Group. (2018). Available at: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#reports>.
11. Zvit z efektyvnosti upravlinnia derzhavnyy finansamy v Ukraini (2015). [Public Financial Management Performance Report for Ukraine]. Available at: <https://pefa.org/sites/default/files/UA-May16-PFMPR-Public-UA.pdf>.
12. International Budget Partnership. (2018). Available at: <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/ukraine-open-budget-survey-2017-sum-mary-russian.pdf>.
13. The Global Competitiveness Report. (2018). Available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
14. KOF Swiss Economic Institute. (2019). Available at: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
15. Comparing Business Regulation. World Bank. (2019). Available at: <http://russian.doingbusiness.org/>.
16. Index of Economic Freedom. (2019). Available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
17. Bartsits, I. N. (2008). *Pokazateli effektivnosti gosudarstvennogo upravleniya (subektivnyj vzglyad na mezhdunarodnye standarty) [Performance indicators of public administration (a subjective view of international standards)]*. *Predstavitel'naya vlast – XXI vek: zakonodatel'stvo, Kommentarii, prpblemy – Representative power – XXI century: legislation, comments, problems*, 1 (80), 10–26. Available at: <http://pvlast.ru/archive/index.433.php>.
18. Huraliuk, A. H. (2010). *Kontseptsii otsinky efektyvnosti upravlinnia navchalnym zakladom [Concepts for evaluating the effectiveness of school*

management]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu – Theory and Methodology of Educational Management*, 3. Available at: <http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10gurmee.pdf>.

19. Potryvaieva, N. V. (2015). *Systema zbalansovanykh pokaznykiv yak analitychnyi zasib pidvyshchennia efektyvnosti funkcionuvannia pidpriumstv [Balanced Scorecard as an Analytical Tool for Improving Business Performance]*. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5092>.

20. Khomutenko, A. V., Zinchenko, M. A. (2016). *Otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia finansovymy potokamy mistsevykh biudzhetiv Ukrainy za tsilovym pidkhodom. Aktualni problemy ekonomiky [Evaluation of the effectiveness of managing the financial flows of local budgets of Ukraine by the target approach]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Current Problems of the Economy*, 1 (175), 294–305 [in Ukrainian].

21. Varenyk, V. M. (2012). *Analiz upravlinnia hroshovymy potokamy v ekonomitsi Ukrainy: analitychnyi aspekt [Analysis of cash flow management in Ukrainian economy: analytical aspect]*. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=899>.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

Михайло КРУПКА

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна, tkrupka@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Мирослав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет
імені Івана Франка, Львів, Україна, mkulchyt@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-8747-8677

Олександра КОВАЛЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, Львівський національний університет
імені Івана Франка, Львів, Україна, oleksandrakv@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5418-8454

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІНАНСІВ У РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Вступ. Ситуація, що склалася на ринку праці України, суттєво позначається на кількісних та якісних параметрах робочої сили, реальний трудовий потенціал якої усе більше відстає від номінального. Сьогодні особливо гострою є потреба в пошуку фінансових можливостей щодо реалізації на практиці наявного трудового потенціалу та його подальшого зростання.

Мета – оцінити використання трудового потенціалу України на основі макроекономічних показників, що відображають його кількісний і якісний стан; з'ясувати вплив фінансів та фінансової політики на розвиток трудового потенціалу, що проявляється в бюджетній та інвестиційній діяльності суб'єктів фінансової системи, рівні зайнятості та доходах населення; розробити пропозиції щодо удосконалення фінансової політики в частині фінансового забезпечення розвитку трудового потенціалу України.

Результати. Обґрунтовано необхідність зростання ролі фінансів в економіці та наголошено, що в умовах товарного способу виробництва вони охоплюють усі складові економіки. Не є виключенням і трудовий потенціал, що характеризує потенційні можливості окремого працівника, корпорації та економіки в цілому.

Сформовано концептуальні підходи до сучасного розуміння економічної природи трудового потенціалу. Проведено оцінку макроекономічних показників, що відображають стан і динаміку змін у трудовому потенціалі України. Визначено та структуровано чинники формування фінансової політики, комбінація яких у кожному конкретному випадку відображає об'єкти та суб'єкти, форму та зміст фінансової політики. Ознаками групування чинників формування фінансової політики обрано суб'єкти фінансової системи, форму власності, галузі та напрями фінансової діяльності.

Розроблено **пропозиції** щодо удосконалення фінансової політики в частині формування та розвитку трудового потенціалу України.

Зроблено **висновок**, що фінансова політика та заходи з її удосконалення в основному зосереджені на питаннях управління фінансовими ресурсами, чого для стійкого розвитку економіки недостатньо, якщо у процесі управління фінансами не враховується потреба у підвищенні ефективності використання усіх інших видів економічних ресурсів. Серед них особливо важлива роль належить трудовим ресурсам та їх потенціалу, зростання якого сприятиме заміщенню нестачі кваліфікованої робочої сили.

Ключові слова: фінансова політика, трудовий потенціал, держава, суб'єкти господарювання, населення.

Табл.: 4, рис.: 1, бібл.: 18.

Михаил КРУПКА

доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

Мирослав КУЛЬЧИЦКИЙ

доктор экономических наук, профессор, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

Александра КОВАЛЕНКО

кандидат экономических наук, доцент, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ФИНАНСОВ В РАЗВИТИИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ

Введение. Сложившаяся ситуация на рынке труда Украины существенно сказывается на количественных и качественных параметрах рабочей силы, реальный трудовой потенциал которой все больше отстает от номинального. Сегодня особенно остро стоит потребность в поиске финансовых возможностей по реализации на практике имеющегося трудового потенциала и его дальнейшего роста.

Цель – оценить использование трудового потенциала Украины на основе макроэкономических показателей, отражающих его количественный состав и качественное состояние; выявить влияние финансов и финансовой политики на развитие трудового потенциала, проявляющееся в бюджетной и инвестиционной деятельности субъектов финансовой системы, уровне занятости и доходах населения; разработать предложения по совершенствованию финансовой политики в части финансового обеспечения развития трудового потенциала Украины.

Результаты. Обоснована необходимость роста роли финансов в экономике и отмечено, что в условиях товарного способа производства они охватывают все составляющие экономики. Не является исключением и трудовой потенциал, характеризующий потенциальные возможности отдельного работника, корпорации и экономики в целом.

Сформированы концептуальные подходы к современному пониманию экономической природы трудового потенциала. Проведена оценка макроэкономических показателей, отражающих состояние и динамику изменений в трудовом потенциале Украины. Определены и структурированы факторы формирования финансовой политики, комбинация которых в каждом конкретном случае отражает объекты и субъекты, форму и содержание финансовой политики. Признаками группировки факторов фор-

мирования финансовой политики избраны субъекты финансовой системы, форма собственности, отрасли и направления финансовой деятельности.

Разработаны **предложения** по совершенствованию финансовой политики в части формирования и развития трудового потенциала Украины.

Сделан **вывод**, что финансовая политика и меры по ее совершенствованию в своем большинстве сосредоточены на вопросах управления финансовыми ресурсами, чего для устойчивого развития экономики недостаточно, если в процессе управления финансами не учитывается потребность в повышении эффективности использования всех видов экономических ресурсов. Среди них важная роль принадлежит трудовым ресурсам и их потенциалу, рост которого будет способствовать замещению недостатка квалифицированной рабочей силы.

Ключевые слова: финансовая политика, трудовой потенциал, государство, субъекты хозяйствования, население.

Myhaylo KRUPKA

Dr. Sc. (Economics), Prof., Emeritus Science and Technology of Ukraine,
Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, mkrupka@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8775-1397

Myroslav KULCHYTSKYJ

Dr. Sc. (Economics), Prof., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine, mkulchyt@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0002-8747-867

Oleksandra KOVALENKO

Ph. D. (Economics), Assos. Prof., Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine,
oleksandrakv@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5418-8454

GROWTHING THE ROLE OF FINANCES IN DEVELOPMENT OF LABOR POTENTIAL OF UKRAINE

Introduction. The necessity of increasing the role of finance in the economy is justified and emphasized that in the conditions of the commodity mode of production they cover all components of economy. There is no exception to the labor potential that characterizes potential employees, corporations and the economy as a whole.

The situation on labor market of Ukraine has significant impact on the quantitative and qualitative parameters of the labor force, where real labor potential is increasingly lagging behind the nominal. Today, the need to find financial opportunities for realizing the existing labor potential in practice and its further growth is especially acute.

Purpose. The purpose of the article is to study theoretical aspects and assess the employment potential of Ukraine based on macroeconomic indicators that reflect its quantitative composition and qualitative status. Find out the influence of finance and financial policy on the development of labor potential, which manifests itself in the budget and investment activities of financial system, employment and income levels of the population. Development proposals for improvement the financial policy in terms of financial support for development of labor potential the Ukrainian economy.

Results. The conceptual approaches to the modern understanding of economic nature of labor potential are formed. An estimation of macroeconomic indicators, reflecting the state

and dynamics of changes in the labor potential of Ukraine, was conducted. The factors of formation the financial policy are identified and structured, the combination of which in each case reflects the objects and subjects, the form and content of financial policy. The subjects of financial system, the form of ownership, the branches and the directions of financial activity were selected as indicators of the grouping factors formation the financial policy.

Conclusions. *It is concluded that the financial policy and measures for its improvement are concentrated on the issues of financial resources management, which is not enough for sustainable development of economy if in the process of financial management does not always take into account the necessity to improve the efficiency of using all other types of economic resources. Among their list, a particularly important role belongs to labor resources and their potential, the growth of which will contribute to replacing the shortage of skilled labor.*

Proposals to improve the financial policy in the part of formation and development of labor potential of Ukraine are developed.

Keywords: *financial policy, labor potential, state, business entities, population.*

JEL Classification: H70, H72.

Постановка проблеми. Фінанси як економічне явище в умовах товарного способу виробництва покликані забезпечувати, регулювати та стимулювати усі, складові економіки. Не є винятком і трудовий потенціал, що характеризує стан або потенційні можливості робочої сили на рівні окремого працівника, підприємства, галузі та економіки в цілому.

Падіння виробництва, відсутність якісних змін в економічній і фінансовій політиці та інші проблеми в економіці зумовлюють скорочення чисельності зайнятих, що спостерігається в Україні кілька десятиліть поспіль. Поряд із зростанням безробіття має місце таке негативне явище, як структурний дефіцит робочої сили, особливо робітничих професій. Без суттєвих зрушень у сфері праці стає практично неможливим, особливо в умовах масової міграції робочої сили, а тим більше еміграції населення України, досягнути макроекономічної стабільності в економіці та її подальшого зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування і використання трудового потенціалу приділяли увагу багато українських і зарубіжних вчених.

В Україні проблематику трудових ресурсів досліджували такі науковці: Д. Богиня [8], С. Вовканич, В. Врублевський, М. Долішній [3], С. Злупко [3], Е. Лібанова, І. Лукінов, В. Онікієнко [2], Є. Палій, С. Пірожков [9], В. Приймак, Н. Тітова та багато інших. Тим не менше проблеми організації суспільної праці в умовах спаду виробництва та зниження його ефективності, посилення зовнішніх чинників впливу на рух робочої сили тощо залишаються доволі гострими, що обумовлює потребу у пошуках нових поглядів й підходів до формування фінансової політики як важливого засобу впливу на формування і використання трудового потенціалу країни.

Метою статті є оцінка використання трудового потенціалу України на основі макроекономічних показників, що відображають його кількісний та якісний стан; з'ясування впливу фінансів і фінансової політики на розвиток трудового потенціалу, що проявляється в бюджетній та інвестиційній діяльності суб'єктів фінансової системи, рівні зайнятості та доходах населення; розробка пропозицій щодо удосконалення фінансової політики в частині фінансового

забезпечення розвитку трудового потенціалу економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін “потенціал”, що походить з латинської – *potentia* – сила, означає певні можливості, наявні сили, засоби, запаси, що можуть бути використані. Потенціал економічний – це економічні можливості держави (або групи держав), що можуть бути використані для забезпечення всіх матеріальних потреб [1, с. 541].

Таким чином, потенціал, з точки зору робочої сили (окремого працівника, підприємства, галузі та економіки загалом) – це її можливості або ресурси (запаси, засоби тощо), якими вона володіє та використовує у процесі своєї діяльності. У кожному конкретному випадку це – наявність передової техніки, технології, знань, умінь, навичок, належних умов праці та інші характеристики, що відображають її потенціал і місце у процесі економічної діяльності. Його реальний стан формується під впливом різноманітних факторів та умов економічної діяльності суб’єктів економіки на усіх рівнях організації. У зв’язку з цим в економічній літературі має місце широке розмаїття поглядів на економічну природу та підходів до подолання проблем у сфері організації суспільної праці.

Зокрема, В. Онікієнко розглядав трудовий потенціал як сукупність працездатного населення, що має відповідну професійну підготовку та рівень кваліфікації і застосовує працю в народному господарстві з урахуванням її технологічної та технічної оснащеності [2, с. 4].

Кількісний підхід до оцінки трудового потенціалу демонстрував І. Лукінов, який вказував на зв’язок між відтворенням і використанням трудового потенціалу, зокрема на роль та місце окремих поколінь у його функціонуванні [3, с. 36].

Подібні підходи до розуміння трудового потенціалу мають право на існування, оскільки базуються на широкій статистичній інформації щодо стану робочої сили та ефективності її використання (табл. 1).

Подані у табл. 1 основні соціально-економічні показники України опосередковано відображають динаміку змін, що мали місце у 2000–2017 рр., щодо формування та використання трудового потенціалу України. При зростанні показників ВВП (за винятком 2014–2015 рр.) чисельність постійного населення мала стійку тенденцію до скорочення, незважаючи навіть на те, що кількість зайнятих упродовж 2000–2013 рр. дещо зростала. Це є свідченням неналеж-

Таблиця 1

Індекси основних соціально-економічних показників України [4, 27]*

(% до попереднього року)

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП (у цінах попереднього року) – всього, у т. ч.	105,9	103,1	104,1	100,2	100,0	93,4	90,2	102,4	102,5
у розрахунку на одну особу	106,7	103,8	104,5	100,4	100,3	93,7	90,6	102,9	103,0
Чисельність постійного населення (на кінець року)	99,1	99,3	99,6	99,8	99,7	99,7	99,6	99,6	99,5
Кількість зайнятих	101,1	101,9	100,4	100,1	100,2	93,6	...*	99,0	99,3
Середньомісячна заробітна плата:									
– номінальна	129,6	136,7	120,0	114,9	107,9	106,0	120,5	123,6	137,1
– реальна	99,1	120,3	110,2	114,4	108,2	93,5	79,8	109,0	119,1

* Порівняння даних стало неможливим через зміни в організації обстеження.

ної організації й оплати праці, у результаті чого мало місце значне відставання реальної заробітної плати від номінальної, особливо у 2000 р., на 30,5% та у 2015 р. на 40,7%, що не могло не відобразитись на формуванні трудового потенціалу та його використанні в легальній економіці.

Як сукупну чисельність громадян працездатного віку, які за певних умов (стан здоров'я, психофізіологічні особливості, освітній, духовий та інтелектуальний рівні тощо) здатні та мають намір провадити трудову діяльність, представлено трудовий потенціал в Указі Президента "Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року" № 959/99 від 3 серпня 1999 року [5, с. 12–14].

Дещо інші погляди демонструє С. Пірожков, який під трудовим потенціалом розуміє широку сукупність демографічних, соціальних і духовних характеристик та якостей трудоактивного населення, а також систему відносин, що пов'язані із трудовою та суспільною діяльністю. При цьому до складу

трудоактивного населення вчений включає осіб, що зайняті індивідуальною трудовою діяльністю та підприємництвом [6, с. 16].

Такий підхід відкриває додаткові можливості для оцінки реального стану трудового потенціалу України, зокрема, на основі показників, що відображають економічну активність населення (табл. 2).

Економічно активне населення, згідно з концепцією робочої сили, це – населення обох статей віком 15–70 років, яке упродовж певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг. Зайнятими вважаються особи у віці 15–70 років, які займаються трудовою діяльністю. Економічно неактивне населення – це особи, які не можуть бути класифіковані як зайняті, або безробітні [7, с. 47].

Значно ширше розглядає трудовий потенціал Д. Богиня. На його думку трудовий потенціал – це інтегральна оцінка кількісних і якісних характеристик економічно активного населення [8, с. 42]. При такому підході до розуміння трудового потенціалу

Таблиця 2

Населення України за економічною активністю [4, 474]*

(у віці 15–70 років, тис.)

	2010	2015	2016	2017
Економічно активне населення, всього	20894,1	18097,9	17955,1	17854,4
у т.ч.:				
– працездатного віку	19164,0	17396,0	17303,6	17193,2
– старше працездатного віку	1730,1	701,9	651,5	661,2
Зайняті всього	19180,2	16443,2	16276,9	16156,4
у т.ч.:				
– працездатного віку	17451,5	15742,0	15626,1	15495,9
– старше працездатного віку	1728,7	701,2	650,8	660,5
Безробітні всього	1713,9	1654,7	1678,2	1698,0
у т.ч.:				
– працездатного віку	1712,5	1654,0	1677,5	1697,3
– старше працездатного віку	1,4	0,7	0,7	0,7
Економічно неактивне населення, всього	11945,0	10925,5	10934,1	10945,0
у т.ч.:				
– працездатного віку	7493,5	6920,6	7039,3	6845,8
– старше працездатного віку	4451,5	4004,9	3894,8	4099,2

* Без урахування окупованої території АР Крим та м. Севастополя у 2015-2017 рр., без тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

до уваги необхідно приймати як чисельний склад зайнятих працівників, так і результати фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, що опосередковано відображають ефективність використання робочої сили (табл. 3).

Суттєва різниця у показниках діяльності суб'єктів господарювання України, що подані у табл. 3, свідчить про доволі суперечливі тенденції, які мали місце у їх фінансово-господарській діяльності упродовж 2010–2017 рр.

При загальному скороченні кількості суб'єктів господарювання на 379,0 тис. од., або на 17,4%, більш значного скорочення, а саме на 18,7%, зазнали фізичні особи-підприємці. Щодо підприємств, то їх скорочення за означений період було дещо меншим і становило 11,2%. При цьому кількість зайнятих працівників та обсяги реалізованої продукції фізичних осіб-підприємців мали тенденцію до зростання, що є свідченням

певного покращення для них умов економічної діяльності. Водночас обсяги реалізованої продукції, у розрахунку на одного працівника, на підприємствах перевищували аналогічні показники фізичних осіб-підприємців, зокрема, у 2010 р. у 5,17 раза, а в 2017 р. – у 4,95 раза, що є свідченням низької продуктивності та значного рівня тіньової зайнятості. Вихід із тіні та зростання продуктивності від однієї четвертої до однієї третьої зайнятих працівників означатиме суттєве покращення умов формування і використання трудового потенціалу країни, що матиме позитивні наслідки для фінансів держави та фінансової системи загалом.

Окрім того, у полі зору наукової спільноти перебувають наступні компоненти трудового потенціалу (фактори та умови суспільної діяльності): соціальна роль трудової діяльності; умови праці та екологія; охорона здоров'я; освіта, кваліфікаційний рівень працівників; мобільність робочої

Таблиця 3

Показники діяльності суб'єктів господарювання України*

	2010	2015	2016	2017
Кількість суб'єктів господарювання				
Усього тис. од.	2184,1	1974,4	1865,6	1805,1
у т.ч.:				
– підприємства (відсотки до загальної кількості);	17,4	17,4	16,4	18,7
– фізичні особи-підприємці (відсотки до загальної кількості)	82,6	82,6	83,6	81,3
Кількість зайнятих працівників				
Усього тис. осіб	11000,5	8331,9	8244,0	8229,9
у т.ч.: підприємства:				
– тис. осіб;	8186,0	6041,6	5936,8	5901,8
– відсотки до загальної кількості	74,4	72,5	72,0	71,7
фізичні особи-підприємці:				
– тис. осіб;	2814,5	2290,3	2307,2	2328,1
– відсотки до загальної кількості	25,6	27,5	28,0	28,3
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)				
Усього, млн грн	3692554,4	5716431,0	6877077,3	8189352,7
у т.ч.: підприємства:				
– млн грн;	3462136,2	5318957,7	6387872,7	7585016,0
– відсотки до загальних обсягів реалізації	93,8	93,0	92,9	92,6
фізичні особи-підприємці:				
– млн грн;	230418,2	397473,3	489204,6	604336,7
– відсотки до загальних обсягів реалізації	6,2	7,0	7,1	7,4

*Складено на основі [4, с. 437].

сили; економічна та правова грамотність; культура та духовність населення, його менталітет; процеси глобалізації тощо. Усі вони так чи інакше впливають на формування трудового потенціалу, який за його формою В. Приймак поділяє на номінальний і реальний [9, с. 22]. Досягнути принаймні наближення реального стану до номінального стане можливим за умови неухильного зростання активності самозайнятого населення та активізації поведінки держави і суб'єктів господарювання в частині залучення незайнятого населення України до офіційної трудової діяльності. Роль останніх відображається у доходах і видатках фінансових планів, що мають формуватися у контексті розробки й реалізації орієнтованої на розвиток трудового потенціалу фінансової політики.

Фінансова політика безпосередньо чи опосередковано пов'язана з формуванням і використанням фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання на цілі фінансового забезпечення, регулювання і стимулювання розвитку економіки, чого без відповідного зростання трудового потенціалу, особливо в умовах скорочення чисельності працюючого населення та зниження продуктивності праці, досягнути практично не можливо.

Термін “політика” має принаймні два значення – по-перше, це суспільна наука, і по-друге, це особливий вид діяльності на різних рівнях управління економікою [10, с. 67]. В. Федосов, В. Опарін та С. Львовичі вважають, що “фінансова політика... – це комплекс дій і заходів держави в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансів” [10, с. 68].

У значно ширшому розумінні під фінансовою політикою розуміють цілеспрямовану діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу й використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети. Залежно від

рівня реалізації виокремлюють її складові: фінансову політику держави (макрорівень); фінансову політику суб'єктів господарювання (мікрорівень); фінансову політику міжнародних організацій та фінансових інституцій (міжнародний рівень) [11, с. 207].

Основною метою фінансової політики є створення раціональної системи управління фінансовими ресурсами, спрямованої на забезпечення стратегічних і тактичних завдань економічної діяльності. При цьому пріоритетне значення має розробка і реалізація фінансової політики держави [11, с. 208]. З цим варто погодитись, оскільки фінанси держави традиційно вважають головною ланкою у фінансовій системі. Окрім того, основні напрями економічної політики загалом та фінансової зокрема визначає саме держава. У переліку складових економічної політики, що відображені у Господарському кодексі України, мають місце окремі напрями, які безпосередньо пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів фінансової системи. До їх переліку можна віднести бюджетну, податкову, грошово-кредитну, інвестиційну й амортизаційну політику [12, с. 7–8]. До переліку складових фінансової політики в економічній літературі також відносять митну та боргову політику держави, фінансову політику у галузі страхування, у соціальній сфері та сфері фінансового ринку [11, с. 213–214].

Щодо інших напрямів економічної та соціальної політики держави, таких як: структурно-галузева, антимонопольно-конкурентна, цінова, валютна, зовнішньоекономічна, політика зайнятості, заробітної плати і доходів населення тощо, то вони спрямовані на удосконалення управління широким колом економічних ресурсів, що задіяні у процесі фінансово-господарської діяльності суб'єктів економіки. При цьому фінанси, а отже, фінансові відносини

та фінансові ресурси використовують для фінансового забезпечення, регулювання і стимулювання структурних змін в економіці, формування конкурентного середовища, удосконалення економічних відносин особливо у сфері виробництва та сфері обміну, де така потреба є особливо гострою. Їх роль у реалізації економічної політики набуває особливої ваги, оскільки рух фінансових ресурсів опосередковує (забезпечує) економічний обіг усіх інших видів ресурсів між сферами та галузями економіки, етапами економічного процесу тощо. До переліку таких суб'єктів, окрім центральних та місцевих органів влади, на рівні секторів економіки необхідно віднести нефінансові та фінансові корпорації, а також домашні господарства, які, реалізуючи політику держави, вносять свої корективи, відповідно до чинних правил економічної поведінки (наявних повноважень) та фінансових можливостей. Зокрема, домашні господарства формують свою фінансову політику щодо створення і використання фінансових ресурсів для задоволення особистих потреб [13, 85]. Натомість фінан-

сову політику суб'єктів господарювання (корпорацій) вчені розглядають як систему заходів, форм і методів, що використовують для фінансового забезпечення діяльності та досягнення поставлених цілей [13, с. 84]. Фінансова політика підприємств – це цілеспрямоване використання фінансів для досягнення довгострокових і короткострокових завдань, визначених статутними документами [11, с. 217]. Вона формується за окремими напрямками фінансової діяльності підприємств, що безпосередньо пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів. До основних напрямків фінансової політики підприємств зазвичай належать: формування активів та структури капіталу; управління активами й інвестиціями; залучення фінансових ресурсів; управління фінансовими ризиками та запобігання банкрутству; дивідендна та емісійна політика тощо [14, с. 438].

В цілому, та в кожному конкретному випадку фінансова політика є результатом дії певного набору (комбінації) чинників, які можна об'єднати за низкою спільних ознак (рис. 1).

Ознаки групування чинників фінансової політики	Чинники фінансової політики					
	Суб'єкти (економіки та фінансової системи)	Держава (центральні та місцеві органи влади)		Суб'єкти господарювання (корпорації)		Населення (домашні господарства)
Форма власності на економічні ресурси	Державна (комунальна)		Державна (комунальна), приватна		Приватна	
Галузі (види економічної діяльності)	Промисловість	Сільське господарство	Будівництво	Транспорт	Торгівля	Інші
Напрями фінансової діяльності	Бюджетна, податкова, інвестиційна, грошово-кредитна, валютна, амортизаційна, інші		Формування активів та капіталу, кредитна, інвестиційна, емісійна, дивідендна, управління ризиками, інші		Формування активів (майна), заощадження, інвестиційна, кредитна, страхування	

Рис. 1. Ознаки групування та перелік чинників формування окремих напрямів внутрішньої фінансової політики в Україні*

* Складено авторами.

В основі формування кожного напрямку (виду) фінансової політики лежать організаційно-правова форма суб'єкта економіки та фінансової системи, форма власності та галузь (вид) економічної діяльності, що відповідає визначенням світовим співтовариством ознакам групування інституційних одиниць економіки (згідно з методологією системи національних рахунків, що запроваджена в Україні з 1993 р.). Окрім того, у формуванні фінансової політики відіграють важливу роль напрями фінансової діяльності, що відображають особливості управління фінансовими ресурсами. У площині перелічених чинників перебувають реальні можливості удосконалення фінансових відносин, оскільки вони відображають об'єкти та суб'єкти, форму та зміст фінансової політики.

Серед переліку суб'єктів фінансової політики особливо важлива роль належить державі, яка має забезпечувати рівні економічні умови діяльності усіх, без винятку, суб'єктів фінансової системи. При цьому значної уваги з боку держави заслуговують домашні господарства, економіко-правовий захист яких є особливо необхідним.

У переліку основних складових фінансової політики держави є бюджетна політика центральних і місцевих органів влади. Як зазначає В. Кудряшов, головною метою бюджетної політики є "... збільшення реальних доходів громадян, поліпшення якості товарів і послуг, що надаються населенню, створення належних умов для здобуття освіти, охорони здоров'я, підвищення культури, захисту конституційних прав, охорони навколишнього середовища та ін." [15, с. 7].

З точки зору зростання трудового потенціалу, варто зазначити, що у цивілізованих державах бюджетна політика завжди спрямована на динамічне економічне зростання та використання бюджетних відносин для реалізації завдань соціально-економічної політики [16, с. 27]. Її розробка та ре-

алізація на практиці витікають із соціально-економічної природи, функцій і завдань держави, оскільки в умовах ринку значна частина юридичних та особливо фізичних осіб не здатна на самозабезпечення. Основні зусилля державі необхідно зосереджувати на удосконаленні фінансових відносин між різними рівнями, секторами та ланками фінансової системи. Створення умов для розвитку економіки слід розглядати як надання різного роду фінансової підтримки, так і створення рівнозначних нормативно-правових умов діяльності для юридичних і фізичних осіб. При цьому правила економічної поведінки мають базуватися на єдиних принципах.

В умовах формування постіндустріальної економіки, де на передній план виходить інтелектуальний або людський фактор, перед державою стоїть завдання щодо розробки інноваційної моделі розвитку, яка виведе економіку країни на етап виробництва продукції значно складнішого технологічного укладу. За таких умов для економіки України є особливо актуальним положення неокласичної теорії, яке полягає в тому, що нагромаджені знання, які втілені в інноваціях і реалізовані в людському чи уречевленому капіталі, стають основним джерелом економічного зростання й ефективності виробництва [17, с. 335].

Сучасна світова економіка розвивається в умовах гострої конкуренції, де в боротьбу вступають цивілізації, регіони, країни, транснаціональні корпорації й інші суб'єкти глобального простору "за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, посилення сукупного впливу раніше ізольованих чинників та зміни всієї парадигми їх розвитку" [18, с. 97]. Неможливість України стати повноправним учасником різних об'єднань економік світу зумовлена, з одного боку, низькою конкурентоспроможністю її товарів, а з іншого – від-

сутністю інвестиційної привабливості, що значною мірою спричинена нестачею кваліфікованої робочої сили.

Наступним за важливістю напрямом удосконалення фінансової політики стосовно розвитку трудового потенціалу є її інвестиційна складова, призначення якої полягає у фінансуванні інновацій, які необхідні для збільшення виробництва та його модернізації на сучасній матеріально-технічній основі.

Факторами, що обмежують впровадження сучасної техніки та новітніх технологій, можна назвати: обмеженість фінансування; неналежна кваліфікація персоналу; відсутність науково-технічної підтримки; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; неналежний рівень організаційно-правового забезпечення; розбіжності в інтересах учасників інноваційного процесу тощо.

Як свідчить служба статистики України, найбільші обсяги інвестицій інноваційного спрямування здійснюють самі підприємства. Частка іноземних інвестицій знизилась з 30% у 2010 р. до 1,2% у 2017 р. Участь центральних і місцевих органів влади залишається на особливо низькому рівні (табл. 4).

Інновації, з точки зору фінансів, необхідно розглядати як комплекс організаційно-технічних та економіко-правових заходів, спрямованих на створення нових вартостей. Серед їх переліку особливо проблемною в сучасних умовах видається

фінансова складова. У зв'язку з цим інноваційний розвиток може отримати додатковий імпульс за рахунок бюджетного фінансування, що стане можливим за умови зміни фінансової політики держави.

Окрім того, не менш важливим завданням держави є надання фізичній особі широким прав та можливостей участі на фінансово-кредитному ринку. Україна отримує надійного внутрішнього інвестора, що об'єктивно зацікавлений у розвитку національної економіки. Це сприятиме покращенню загального стану економіки та фінансової системи.

Висновки. Фінансова політика та заходи з її удосконалення у переважній більшості зосереджені на питаннях управління фінансовими ресурсами та пошуку нових можливостей щодо збалансування доходів і витрат держави, суб'єктів господарювання й домашніх господарств. Проте для стійкого розвитку економіки цього недостатньо, якщо у процесі управління фінансовими ресурсами не враховується актуальна для економіки потреба у підвищенні ефективності використання усіх інших видів економічних ресурсів. Серед їх переліку особливо важлива роль належить трудовим ресурсам та їх потенціалу, зростання якого сприятиме заміщенню нестачі кваліфікованої робочої сили. У зв'язку з цим держава, відповідно до соціально-економічної природи, зобов'язана:

Таблиця 4

Розподіл обсягів фінансування інноваційної діяльності в промисловості [4, 471]

(% до загального обсягу)

Джерела фінансування	2010	2014	2015	2017
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. за рахунок:				
– держбюджету	1,1	4,5	0,4	2,5
– місцевих бюджетів	0,1	0,1	0,3	1,0
– власних коштів	59,4	85,0	97,2	84,5
– вітчизняних інвесторів	0,4	0,1	0,5	3,0
– іноземних держав	30,0	1,8	0,4	1,2
– інших джерел	9,0	8,5	1,2	7,8

впливати на рівень цін, тарифів, норми витрат та доходів суб'єктів економіки; сприяти імпортозаміщенню на товари власного виробництва, що обумовить скорочення імпорту та подолання дефіциту платіжного балансу; сприяти співробітництву з вітчизняними виробниками у системі державних замовлень; розвивати інноваційну складову економіки через збільшення фінансування; фінансово підтримувати її підприємства, які визначають науково-технічний прогрес та посідають провідні місця у програмі виведення економіки на якісно новий, вищий рівень.

Суб'єкти господарювання також мають сприяти підвищенню кваліфікації працівників; укладати господарські договори з вітчизняними виробниками з виготовлення продукції з підвищеною доданою вартістю; організувати виробництво на базі новітніх технологій; формувати зацікавленість працівників (робітників, інженерів, інших категорій) у нарощенні продуктивності та кваліфікації.

Отже, причиною багатьох проблем в економіці є недостатньо виважена та непослідовна фінансова політика, модератором якої зазвичай є держава. Вона нерозривно пов'язана з економічною політикою, оскільки фінанси покликані забезпечувати, регулювати та стимулювати покращення використання усіх видів економічних ресурсів, серед переліку яких в сучасних реаліях глобалізованого світу на передній план виходять трудові ресурси, потенціал яких необхідно постійно нарощувати.

Список використаних джерел

1. *Словник іншомовних слів* / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. Київ, 1977. 775 с.
2. *Оникиєнко В.В. Методологические вопросы воспроизводства трудового потенциала. Трудовой потенциал Украинской ССР*. Київ, 1982. С. 4.

3. *Трудовой потенциал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / Долишній М. І., Злупко С. М. та ін. Ужгород : Карпати, 1997. 422 с.*

4. *Статистичний щорічник України за 2017 рік*. Київ, 2018. 535 с.

5. *Указ Президента України від 3 серпня 1999 року № 959/99 "Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року". Урядовий кур'єр*. 1999. 19 серпня. С. 12–14.

6. *Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении*. Київ : Наук. думка, 1992. 177 с.

7. *Статистичний збірник "Україна у цифрах 2016" / за ред. І. Є. Вернера*. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 240 с.

8. *Богиня Д. П., Гришнова О. А. Основи економіки праці : нав. посіб. 2-ге вид., стер.* Київ : Знання-Прес, 2001. С. 77.

9. *Приймак В. І. Трудовой потенциал і механізм його реалізації в регіоні : монографія*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 383 с.

10. *Лазебник Л.Л. Сутність та компоненти фінансової політики*. Фінанси України. 2006. № 1. С. 66–73.

11. *Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів : підручник / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. 576 с.*

12. *Господарський кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 01 березня 2011 року*. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 160 с.

13. *Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова*. Київ : Знання, 2008. 611 с.

14. *Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник*. Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005. 714 с.

15. *Кудряшов В. П. Засади бюджетної політики розвитку*. Фінанси України. 2007. № 7. С. 3–19.

16. Бюджетна система : підручник / С. І. Юрій, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.

17. Глобальний конкурентний простір : монографія / О. Г. Білорус та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2007. 680 с.

18. Уманціє Ю. М. Економічна конкуренція в умовах фінансової глобалізації. Фінанси України. 2009. № 10. С. 95–106.

References

1. Melnychuk, O. S. (Ed.). (1977). *Slovnnyk inshomovnyh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Onikienko, V.V. (1982). *Metodologicheskie voprosy vosproizvodstva trudovogo potentsiala [Methodological issues of the reproduction of labor potential]*. *Trudovoy potentsial Ukrainskoy SSR – Labor potential of the Ukrainian SSR*. Kyiv [in Russian].

3. Dolishnyi, M. I, Zlupko, S. M. (1997). *Trudovyi potentsial i zainiatist: teoretychni osnovy ta rehionalni osoblyvosti [Labor potential and employment: theoretical foundations and regional features]*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].

4. *Statistichnyi shhorichnyk Ukrainy za 2017 rik [Statistical yearbook of Ukraine for 2017]*. (2018). Kyiv [in Ukrainian].

5. *Pro osnovni napriamy rozvytku trudovoho potentsialu v Ukraini na period do 2010 roku. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 serpnia 1999 roku № 959/99 [On basic trends in the development of labor potential in Ukraine for the period to 2010. Presidential Decree]*. (1999, August, 3). *Uriadovyi kurier – Government Courier* [in Ukrainian].

6. Pirozhkov, S. I. (1992). *Trudovoy potentsial v demograficheskoy izmerenii [Labor potential in the demographic dimension]*. Kyiv: Naykova dumka [in Russian].

7. Verner, I. Ye. (Ed.). (2017). *Statistichnyi zbirnyk "Ukraina u tsyfrakh 2016" [Statistical collection "Ukraine in numbers 2016"]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].

8. Bohynia, D. P., Hrishnova, O. A. (2001). *Osnovy ekonomiky pratsi [Fundamentals of labor economics]*. (2nd. ed.). Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].

9. Pryimak, V.I. (2002). *Trudovyi potentsial i mekhanizm yoho realizatsii v rehioni [Labor potential and mechanism of its realization in the region]*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

10. Lazebnyk, L. L. (2006). *Sutnist ta komponenty finansovoi polityky [The essence and components of financial policy]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 66–73 [in Ukrainian].

11. Yukhymenko, P. I., Fedosov, V. M., Lazebnyk, L. L. *Teoriia finansiv [Theory of finance]*. (Fedosov, V. M., Yuriy, S. I. Eds.). Kyiv: Tsentri uchbovoy literatury [in Ukrainian].

12. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. na 01 bereznia 2011 roku [Economic Code of Ukraine: current legislation as amended on March 1, 2011]*. Kyiv: Alerta; TsUL [in Ukrainian].

13. Juriy, S. I., Fedosov, V. M. (Ed.). (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

14. Zahorodnii, A. H., Vozniuk, H. L. (2005). *Ffinansovo-ekonomichnyi slovnnyk [Financial and economic dictionary]*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika" [in Ukrainian].

15. Kudriashov, V. P. (2007). *Zasady biudzhethnoi polityky rozvytku [Fundamentals of budgetary development policy]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 7, 3–19 [in Ukrainian].

16. Yuriy, S. I., Demianyshyn, V. H., Kyrylenko, O. P. (2013). *Biudzhethna sistema [Budget system]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

17. Bilorus, O. H. (2007). *Hlobalnyi konkurentnyi prostir [Global competitive space]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

18. Umantsiv, Yu. M. (2009). *Ekonomichna konkurentsia v umovakh finansovoi hlobalizatsii [Economic competition in the conditions of financial globalization]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 10, 95–106 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

Вікторія БУЛАВИНЕЦЬ

*кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна, Viktoriabalavynets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8169-7331*

Наталія КАРПИШИН

*кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна, nkarpyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5264-1200*

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. В умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні органи місцевого самоврядування намагаються ефективно використовувати надані їм повноваження і розкрити фінансовий потенціал територіальної громади з метою збільшення доходів місцевих бюджетів та підвищення обсягів фінансування суспільних послуг на місцевому рівні.

Мета – з'ясувати суть фінансового потенціалу територіальних громад та проаналізувати його сучасний стан у контексті наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, які можуть використовувати органи місцевого самоврядування для реалізації цілей та перспективних завдань.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу, синтезу та узагальнення – при опрацюванні літературних, статистичних, законодавчих та Internet-джерел з теми дослідження; методи систематизації й узагальнення даних, порівняння та деталізації – при проведенні аналізу доходів місцевих бюджетів; графічний, табличний і метод візуалізації – для наочного представлення опрацьованих даних; абстрактно-логічний метод – для узагальнення викладеного матеріалу і формулювання висновків.

Результати. З'ясовано, що фінансовий потенціал територіальної громади – це сукупність наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування можуть залучати з допомогою бюджетного, інвестиційного, кредитного та грантового механізмів для забезпечення ефективного функціонування громади. Доведено, що у структурі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в Україні переважають бюджетні кошти, обсяг яких поступово зростає. Встановлено, що, незважаючи на позитивну динаміку, власні доходи місцевих бюджетів ще не стали основою фінансової незалежності територіальних громад, а податкові надходження становлять 88% у структурі власних доходів місцевих бюджетів.

Проаналізовано можливості залучення інвестиційних коштів приватних структур на засадах державно-приватного партнерства як потенційного джерела фінансових ресурсів

територіальних громад. З'ясовано, що джерелами зростання фінансового потенціалу місцевого самоврядування є кредитні і грантові кошти, які забезпечують фінансування інфраструктурних проектів розвитку територіальних громад. Доведено, що специфічним резервом ресурсного забезпечення територіальних громад є людський капітал, за участі якого відбувається формування, розподіл і використання фінансових ресурсів громади. Акцентовано увагу на доходах від утилізації побутових відходів як невичерпному фінансовому ресурсі територіальних громад. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності використання фінансового потенціалу територіальних громад на сучасному етапі розвитку.

Перспективи. Предметом подальших наукових розвідок є пошук та поглиблене вивчення шляхів ефективного використання фінансового потенціалу територіальних громад задля підвищення якості та доступності суспільних послуг на місцевому рівні.

Ключові слова: фінансовий потенціал, територіальні громади, фінансові ресурси, інвестиційні ресурси, кредитні ресурси, грантові кошти.

Рис.: 2, бібл.: 10.

Викторія БУЛАВИНЕЦ

кандидат економічних наук, доцент, Тернопольський національний економічний університет, Тернополь, Україна

Наталья КАРПИШИН

кандидат економічних наук, доцент, Тернопольський національний економічний університет, Тернополь, Україна

ФИНАНСОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Введение. В условиях проведения бюджетной децентрализации в Украине органы местного самоуправления пытаются эффективно использовать предоставленные им полномочия и раскрывать финансовый потенциал территориального общества с целью увеличения доходов местных бюджетов и повышения объемов финансирования общественных услуг на местном уровне.

Цель – выяснить сущность финансового потенциала территориальных обществ и проанализировать его современное состояние в контексте имеющихся и потенциальных источников финансовых ресурсов, которые могут использоваться органами местного самоуправления для реализации их целей и перспективных заданий.

Методы. Для достижения поставленной цели использована система общенаучных и специальных методов исследования: анализа, синтеза и обобщения – при проработке литературных, статистических, законодательных и Internet-источников по теме исследования; методы систематизации и обобщения данных, сравнения и детализации – при проведении анализа доходов местных бюджетов; графический, табличный и метод визуализации – для наглядного представления проработанных данных; абстрактно логический метод – для обобщения изложенного материала и формулировки выводов.

Результаты. Выяснено, что финансовый потенциал территориального общества – это совокупность имеющихся и потенциальных источников финансовых ресурсов, которые органы местного самоуправления могут привлекать с помощью бюджетного, инвестиционного, кредитного и грантового механизмов для обеспечения

ефективного функціонування общества. Доказано, что в структуре финансовых ресурсов органов местного самоуправления в Украине преобладают бюджетные средства, объем которых постепенно растет. Установлено, что, невзирая на позитивную динамику, собственные доходы местных бюджетов еще не стали основой финансовой независимости территориальных обществ, а налоговые поступления составляют 88% в структуре собственных доходов местных бюджетов.

Проанализированы возможности привлечения инвестиционных средств частных структур на принципах государственно-частного партнерства как потенциального источника финансовых ресурсов территориальных обществ. Выяснено, что источниками роста финансового потенциала местного самоуправления являются кредитные и грантовые средства, которые обеспечивают финансирование инфраструктурных проектов развития территориальных обществ. Доказано, что специфическим резервом ресурсного обеспечения территориальных обществ является человеческий капитал, при участии которого происходит формирование, распределение и использование финансовых ресурсов общества. Акцентировано внимание на доходах от утилизации бытовых отходов как неисчерпаемом финансовом ресурсе территориальных обществ. Разработаны предложения относительно повышения эффективности использования финансового потенциала территориальных обществ на современном этапе развития.

Перспективы. Предметом последующих научных разведок является поиск и углубленное изучение путей эффективного использования финансового потенциала территориальных обществ ради повышения качества и доступности общественных услуг на местном уровне.

Ключевые слова: финансовый потенциал, территориальные общества, финансовые ресурсы, инвестиционные ресурсы, кредитные ресурсы, грантовые средства.

Victoria BULAVINETS

Ph. D., Assoc. Prof., Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine,
Viktoriabulavynets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8169-7331

Natalia KARPYSHYN

Ph. D., Assoc. Prof., Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine,
nkarpyshyn@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5264-1200

FINANCIAL POTENTIAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES: MODERN STATE AND PROSPECTS

Introduction. In the context of budget decentralization in Ukraine, local governments are trying to make effective use of their powers and financial potential of the territorial community in order to increase local budget revenues and funding of services at the local level.

The purpose is to find out the essence of the financial potential of territorial communities and to analyze its current state in the context of existing and potential sources of financial resources that can be used by local governments for the realization of their goals and perspectives.

Methods. To achieve goal, a system of general scientific and special methods of research was used: analysis, synthesis and generalization - in the processing of literary, statistical, legislative and Internet sources on the topic of research; methods of systematizing and generalizing data, compar-

ing and detailing were used when conducting analysis of local budget revenues; graphical, tabular and visualization methods were used for visual representation of the processed data; abstract-logical method was used for summarize the material presented and formulate conclusions.

Results. It has been found out that financial potential of a local community is a collection of available and potential sources of financial resources that local governments can attract through budgetary, investment, credit and grant mechanisms to ensure the effective functioning of the community. It is proved that budgetary funds is gradually increasing and prevail in the structure of financial resources of local self-government bodies in Ukraine. Despite the positive dynamics, local budget revenues have not yet become the basis of financial independence of territorial communities, and tax revenues make up 88% of the structure of local budget own revenues.

Possibilities of attracting private sector investment funds on the basis of public-private partnership as a potential source of financial resources of territorial communities are analyzed. It has been found out that the sources of growth of the financial potential of local self-government are credits and grants, which provide financing for infrastructure projects for the development of territorial communities. It is proved that the specific reserve of resource provision of territorial communities is human capital, with the participation of which the formation, distribution and use of financial resources of the community takes place. Emphasis is placed on revenues from the disposal of municipal waste as an inexhaustible financial resource of territorial communities. Proposals for increasing the efficiency of utilization of the financial potential of territorial communities at the present stage of development have been developed.

Conclusions. The subject of further scientific exploration is the search for and in-depth study of ways to effectively use the financial potential of local communities to improve the quality and accessibility of public services at the local level.

Keywords: financial potential, territorial communities, financial resources, investment resources, credit resources, grant funds.

JEL Classification: H72..

Постановка проблеми. Основою фінансової спроможності та економічного зростання територіальних громад в Україні є їх фінансовий потенціал, який відіграє визначальну роль у забезпеченні суспільного добробуту жителів громади. Надання якісних суспільних послуг – це головне завдання органів місцевого самоврядування, яке реалізується через об'єднання зусиль територіальних громад. Прийняття Закону України “Про добровільне об'єднання територіальних громад” (2014 р.) започаткувало процес децентралізації та сприяло розширенню джерел доходів і владних повноважень територіальних громад. Більшість новоутворених громад намагається ефек-

тивно використовувати надані можливості і виявляє значну зацікавленість у розширенні власного фінансового потенціалу. Адже від того, наскільки ефективно вони зможуть організувати діяльність з мобілізації усіх фінансових ресурсів, залежить економічна спроможність територіальної громади і рівень життя її населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням сутності поняття “фінансовий потенціал” займалися чимало науковців, серед яких варто виокремити А. Буряченко [1], Т. Клименко [2], О. Коломойця [4], С. Онишко [5], О. Тулай [6], С. Шумську [3]. Однак необхідність зміцнення фінансового потенціалу територіальних

громад обумовлює продовження наукових розвідок у цьому напрямку.

Метою статті є з'ясування сутності фінансового потенціалу територіальних громад та аналіз його сучасного стану у контексті наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, які можуть використовувати органи місцевого самоврядування для реалізації цілей і перспективних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах реформування місцевого самоврядування та децентралізаційних процесів, які відбуваються в Україні і супроводжуються спрямованістю територіальних громад до набуття економічної й адміністративної самостійності, особливу роль відіграє фінансовий потенціал, який є запорукою їх соціально-економічного розвитку.

Термін “фінансовий потенціал” останнім часом широко використовується науковцями й економістами-практиками, проте й донині нема єдиного трактування. Загалом, поняття “потенціал” тлумачиться як джерела, можливості, засоби, запаси, ресурси, які можуть бути використані для вирішення будь-яких завдань і досягнення певної мети [1, с. 87; 2, с. 4; 3, с. 56; 4, с. 6; 5, с. 69]. Все більше науковців підтримують трактування поняття “потенціал” як певної сукупності економічних, в тому числі і фінансових ресурсів, і в цьому розумінні до складових потенціалу відносять відповідні трудові, матеріальні, фінансові й інформаційні ресурси. Імпонує підхід О. Тулай, яка вважає, що фінансовий потенціал держави є сукупністю наявних і потенційних фінансових ресурсів органів державної влади і місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання всіх форм власності та домогосподарств, що формуються, розподіляються і використовуються за участю людського потенціалу у соціальній сфері, економіці, сфері охорони навколишнього природного середовища для забезпечення сталого людського розвитку [6, с. 92].

Фінансовий потенціал є передумовою розвитку та динаміки, які досягаються не лише за допомогою наявних ресурсів, а й – невикористаних можливостей. Це означає, що ключовим поняттям для формулювання змісту категорії “фінансовий потенціал” є саме “можливість”. Однак за своєю суттю фінансовий потенціал визначається не лише сукупністю фінансових ресурсів і можливостей, а й їхньою органічною єдністю. Фінансовий потенціал відображає фінансову спроможність суб'єктів щодо участі у створенні матеріальних благ і наданні послуг та характеризується сукупністю тих засобів, джерел, запасів або фінансових можливостей, якими володіє суб'єкт і які можуть бути використані для реалізації конкретних цілей та завдань.

Саме тому, з огляду на вищезазначене, під фінансовим потенціалом територіальної громади доцільно вважати сукупність наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування можуть залучати за допомогою бюджетного, інвестиційного, кредитного та грантового механізмів для забезпечення ефективного функціонування громади. Якщо фінансовий потенціал територіальної громади низький, то це означає, що вона характеризується обмеженими можливостями щодо залучення фінансових ресурсів.

За допомогою бюджетного механізму відбувається акумуляція коштів у місцевих бюджетах, які є одним із найбільших за обсягом фінансовим ресурсом, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Зокрема, обсяг доходів місцевих бюджетів у 2018 р. вперше перевищив обсяг доходів державного бюджету і становив 52% консолідованого бюджету України, тоді як у 2014 р. – 42%.

Співвідношення власних доходів місцевих бюджетів (загального фонду) до обсягу ВВП у 2018 р. становило 7,4% (у 2014 р. – 5,1%), у 2019 р. складе 6,8% (прогноз).

Абсолютні показники власних доходів місцевих бюджетів України зросли з 68,6 млрд грн у 2014 р. до 263,4 млрд грн у 2018 р., а за прогнозом на 2019 р. збільшаться до 267 млрд грн, що майже в 4 рази більше ніж у 2014 р. (рис. 1)

Однак, незважаючи на децентралізацію бюджетних ресурсів, власні доходи місцевих бюджетів досі не стали основою фінансової незалежності місцевого самоврядування, оскільки домінуючу роль в структурі доходів місцевих бюджетів продовжують займати міжбюджетні трансферти –

майже 53% у 2018 р. Згідно з положеннями Закону України “Про Державний бюджет на 2019 рік” до місцевих бюджетів передбачено спрямувати загалом 40 різних видів дотацій і субвенцій, з них 29 субвенцій та 5 видів дотацій – із загального фонду державного бюджету [7, с. 11].

У складі власних доходів місцевих бюджетів України більше 88% займають податкові надходження. Основним податком є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), надходження від якого становлять майже 60% усіх податкових надходжень (рис. 2).

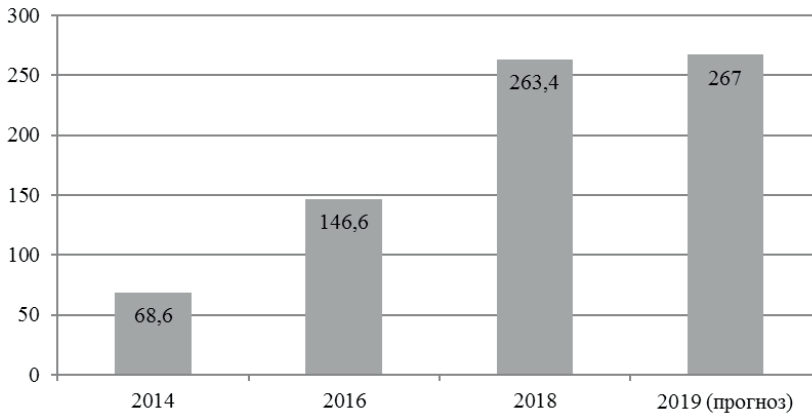

Рис. 1. Динаміка власних доходів місцевих бюджетів України, млрд грн*

* Побудовано на основі [7, с. 11; 8; 18].

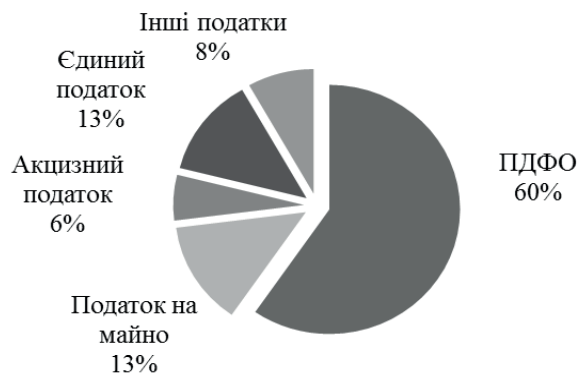

Рис. 2. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України в 2018 р.*

* Побудовано на основі [8].

У 2018 р. надходження від ПДФО до місцевих бюджетів України зросли у 2,5 раза, порівняно з 2015 р., що зумовлено, передусім, підвищенням рівня мінімальної заробітної плати. Однак слід зауважити, що не всі можливості щодо збільшення надходжень цього податку використані. Зокрема, наявність “тіньової” зайнятості та нелегальних виплат заробітної плати призводить до недоотримання місцевими бюджетами значної частки ПДФО. Також місцеві бюджети втрачають від неповного декларування фізичними особами своїх доходів. Це є наслідком того, що місцеві органи влади не повною мірою використовують делеговані їм повноваження з контролю за дотриманням законодавства про працю.

Вагому частку в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України займає податок на майно – 13,4% в 2018 р., який складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку і транспортного податку. Однак у його складі надходження від податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, є незначними й у 2018 р. становили лише 3,6 млрд грн, з яких 75% сплачено юридичними особами.

Важливим джерелом стабільного наповнення місцевих бюджетів України є єдиний податок, основна сума якого надходить від фізичних осіб-підприємців (близько 68% його загального обсягу). Надходження єдиного податку залежать як від виваженості фінансової політики органів місцевого самоврядування в сфері підтримки малого підприємництва, сприяння самозайнятості населення та створення додаткових місць в регіоні, так і від сумлінного ставлення представників малого бізнесу до його сплати.

Суттєво наповнюють місцеві бюджети надходження від акцизного податку. Згідно з нормами бюджетного законодавства, в місцеві бюджети надходить: 13,44% акцизного

податку з виробленого в Україні пального; 13,44% акцизного податку з ввезеного на митну територію України пального; 100% акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (ставка податку – 5% для пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну).

Обсяги надходжень цього податку до місцевих бюджетів України щорічно зростають. У 2018 р. у складі акцизного податку переважали податки з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (46%) та – з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (пальне) (43%) і 11% становила частка акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (пальне). Однак на надходження акцизного податку з пального місцеві бюджети можуть розраховувати лише до кінця 2019 р. включно, оскільки з 1 січня 2021 р. 100% акцизного податку з пального буде спрямовано до Державного дорожнього фонду, який утворено в складі спеціального фонду Державного бюджету України, для фінансування робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автомобільних доріг загального користування. Щодо акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, то надходження від нього будуть поступово зростати, оскільки до 2025 р. передбачено підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби майже у 5 разів.

Незважаючи на значний перелік податкових та інших надходжень до місцевих бюджетів, потенціал бюджетного джерела фінансових ресурсів територіальних громад задіяний не повністю. Зокрема, поки що органи місцевого самоврядування не повною мірою використовують можливості щодо акумуляції до бюджету коштів від використання земельних ресурсів. Так, до-

датковим джерелом бюджетних ресурсів можуть бути кошти від оренди та продажу об'єктів комунальної власності (майна та землі), однак значний їх обсяг не обліковується та не використовується. У багатьох ОТГ не сформовані та не оприлюднені на офіційному веб-сайті реєстри комунального майна, яке може бути передане в оренду або продане на конкурсних засадах. Все це призводить до того, що громади не тільки не вміють розпоряджатися своїм майном, а й фактично не знають, що є у їхній власності. Тому місцевим органам влади слід активніше формувати системи реєстрів житлової і нежитлової нерухомості власників на території громади і повною мірою використовувати потенціал податку для наповнення місцевого бюджету.

Потенційними джерелами додаткових надходжень до місцевих бюджетів є також земельний податок та орендна плата за землю. Величина доходів від цих платежів залежить від достовірності інформації щодо кількості земель, які передані в оренду, та розміру земельних ділянок, які перебувають у власності юридичних і фізичних осіб на території ОТГ. Однак більшість громад сьогодні не мають генеральних планів та технічної документації щодо встановлення їх меж, не забезпечені належними планово-картографічними матеріалами, відповідною землевпорядною та містобудівною документацією. Поряд з цим, не всі громади мають можливість здійснювати зазначені землевпорядні роботи, оскільки їх виконання потребує значних коштів.

Передусім, потребує оновлення процес нормативно-грошової оцінки земель ОТГ, адже документи на землю виготовляли у різні роки, вони мають різний якісний і фізичний стан, зберігаються здебільшого на паперових носіях у районних управліннях земельних ресурсів. Нині виконавчі органи ОТГ ведуть лише реєстр договорів оренди

земельних ділянок, процедура оформлення та реєстрації яких відбувається із затягуванням термінів, що призводить до втрат доходів місцевого бюджету. Однак проведення інвентаризації та нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, які здані в оренду, дасть змогу збільшити надходження цих платежів до бюджету [9].

Також слід переглянути розмір орендної плати за землю, який нині є вкрай низьким і не відображає реальної вартості земельних паїв. За підрахунками Всеукраїнської асоціації пайовиків розмір орендних платежів за 1 га на рік має бути не нижчим рівня мінімальної заробітної плати. Разом з тим, у зв'язку із затвердженням нового порядку грошової оцінки земель територіальних громад, потребують перегляду розміри орендної плати за раніше укладеними договорами оренди земельних ділянок. Задля збільшення надходжень до місцевих бюджетів також необхідно здійснювати оперативний облік орендарів земельних ділянок і проводити роз'яснювальну роботу з особами, які вчасно не сплатили орендну плату за землю.

Окрім бюджетного джерела ресурсів, для забезпечення потреб територіальних громад можуть бути залучені інвестиційні кошти приватних структур, оскільки більшість ОТГ в Україні на сучасному етапі неспроможні самостійно повною мірою здійснювати фінансування проектів відновлення і розвитку власної соціальної інфраструктури. Ефективним інструментом цього процесу може стати державно-приватне партнерство (ДПП).

Механізм партнерських відносин між територіальними громадами та приватним сектором економіки є доволі поширеним явищем у світовій практиці та використовується у розвинених країнах для реалізації інфраструктурних, гуманітарних і приро-

доохоронних проектів. Зокрема, в Іспанії, Канаді та Великобританії таку практику застосовують у сфері будівництва шкіл, лікарень, автомобільних доріг тощо. У Німеччині приватні інвестиції у наукові дослідження становлять більше 50 млрд євро [10].

Особливістю інвестиційних ресурсів є те, що їх спрямовують на фінансування соціально-економічного розвитку територій не через бюджет територіальної громади, а безпосередньо на реалізацію проектів. Застосування механізму державно-приватного партнерства дає змогу місцевим органам влади забезпечувати мешканців громади благами колективного користування за рахунок інвестиційних коштів, зберігаючи при цьому контроль за об'єктами інфраструктури. Слід зауважити, що в умовах післякризового розвитку значно зростає інтерес бізнесу до державної підтримки, яка дасть змогу знизити ризики приватних інвестицій та підвищити надійність інвестиційних проектів.

За даними центральних і місцевих органів виконавчої влади в Україні впродовж 1999–2018 рр. ініційовано 192 проекти державно-приватного партнерства, з яких лише 66 договорів (34%) були успішними, що значною мірою спричинено нерегульованістю нормативно-правового середовища. Нині проекти державно-приватного партнерства переважно реалізуються в таких сферах господарської діяльності, як збір, очищення та розподілення води (47% від загальної кількості договорів); виробництво, транспортування і постачання тепла (12,1%); переробка відходів (10,6%); будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури (10,6%); управління нерухомістю (6,1%); виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (4,5%) [11].

Зарубіжна практика свідчить, що на засадах державно-приватного партнерства доцільно впроваджувати лише 10–15% найбільш вигідних проектів, які дають можливість оптимізувати розподіл ризиків між державним і приватним партнерами. В Україні застосування ДПП є доцільним, зокрема, у сфері охорони здоров'я, яка перебуває на стадії реформування і потребує будівництва й оснащення критично важливих об'єктів інфраструктури (онкологічних, діагностичних, діалітичних, перинатальних центрів тощо), на які існує платоспроможний попит як з боку держави, так і постійних споживачів. Можливість планування та реалізації проектів ДПП залежить від подальшого удосконалення чинного законодавства та підготовки кваліфікованих кадрів, які володітимуть необхідними знаннями та навичками щодо підготовки і структурування проектів ДПП, проведення аналізу ефективності їх здійснення та моніторингу виконання договорів про державно-приватне партнерство.

За умов верховенства права й ефективного державного управління впродовж щонайменше п'яти наступних років Україна зможе:

- отримати додаткові доходи до державного та місцевих бюджетів в сумі 4,8 млрд дол. США за рахунок концесійних платежів;
- надати збитковим підприємствам можливість згенерувати прибутки на суму до 1,7 млрд дол., частина яких надійде до бюджету у вигляді прямих і непрямих податків;
- скласти гідну конкуренцію як на світовому, так і на європейських ринках за умов якісного відбору проектів, надання гарантій приватним інвесторам, можливості співфінансування з боку МФО, відповідності застосування контрактів державно-приватного партнерства в міжнародній практиці [11].

Потенційним джерелом зростання ресурсів фінансово неспроможних територіальних громад можуть бути залучені кошти. Кредитний механізм економічно розвинених країн охоплює безоблігаційні й облігаційні позики, кредити міжнародних фінансових організацій та місцеві гарантії. У зарубіжній практиці муніципалітети часто вдаються до безоблігаційних позик, які залучаються на засадах строковості, платності та поворотності і, як правило, спрямовуються на створення чи оновлення об'єктів довготривалого користування. Нормативно-правовими актами України також передбачено залучення органами місцевого самоврядування кредитів банківських та інших фінансових установ. Однак нині за рахунок цього джерела в нашій державі формується менше 5% доходів місцевих бюджетів, тоді як у країнах ЄС згаданий показник становить близько 10–15% [12]. Через високий рівень відсоткових ставок за кредитами вітчизняних кредитно-фінансових установ безоблігаційні позики не користуються широким попитом у територіальних громадах і використовуються в основному для фінансування відносно недорогих та короткострокових проектів.

Обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів та використання їх, передусім, на поточні потреби громад та соціальні проекти вимагає більш активного залучення додаткових коштів шляхом емісії та розміщення боргових цінних паперів – муніципальних облігацій, право випуску яких мають лише міські ОТГ.

Облігаційні позики як джерело кредитних ресурсів є інструментом фінансування важливих місцевих інфраструктурних об'єктів (модернізація та розвиток систем електропостачання, водопостачання, закладів охорони здоров'я та освіти тощо). Інфраструктурні проблеми міст і сучасний кризовий стан житлово-комунальних підприємств

є підставою для значного розширення ринку муніципальних облігацій уже найближчими роками. Однак через недосконалість чинного законодавства України та його неузгодженість з європейськими нормами, виникають проблеми з емісією муніципальних цінних паперів. Згідно з методикою, за якою обраховується державний борг в Україні, борги місцевих органів влади не включаються до загальної суми останнього, тоді як відповідно до методики МВФ борг місцевих органів влади є складовою державного боргу країни. Такі розбіжності у законодавстві призвели до того, що Міністерство фінансів України відхилило заяви на дозвіл емісії муніципальних облігацій від місцевих рад через Меморандум про економічну та фінансову політику, укладений між Україною та МВФ, який передбачав поступове зниження рівня державного боргу. Така ситуація на ринку облігацій місцевих позик пояснюється недостатніми можливостями органів місцевого самоврядування розрахуватися за попередньо випущеними облігаціями [13].

Кредитними ресурсами територіальної громади також можуть бути кредити міжнародних фінансових організацій, які використовують для задоволення потреб місцевого економічного розвитку. Такі кредити надають за зниженими відсотковими ставками з тривалим терміном користування та на пільгових умовах погашення. Для підтримки розвитку міст в економічно розвинутих країнах широко використовують місцеві гарантії, як механізм залучення кредитних ресурсів суб'єктами публічного або приватного сектору для здійснення діяльності на певній території. У разі неспроможності такого економічного суб'єкта виплатити отриману позику, міська рада бере на себе зобов'язання повного або часткового погашення суми боргу та процентних виплат.

В Україні обсяг та умови здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінан-

сових організацій і надання місцевих гарантій регулюються Міністерством фінансів України. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, видатки на обслуговування місцевого боргу не можуть перевищувати 10 відсотків видатків загального фонду місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду [14]. Слід зауважити, що нині роль кредитних ресурсів, як резерву соціально-економічному розвитку ОТГ в Україні, є незначною, оскільки вони становлять лише 0,5–0,8% сукупних ресурсів громади [15].

В умовах сьогодення важливу роль у фінансуванні інфраструктурних проектів територіальних громад в Україні можуть також відігравати грантові ресурси, які надають на безповоротній та безоплатній основі уряди іноземних держав та міжнародні організації у вигляді грантів, технічної допомоги, благодійних внесків і пожертв. Ресурси, які надають донори для забезпечення потреб економічного розвитку багатьох міст та інших територій у країнах, що розвиваються або перебувають на етапі реформування, є міжнародною технічною допомогою.

Гранти міжнародних донорських організацій мають цільове призначення та, як і міжнародна технічна допомога, можуть надаватися у формі майна, робіт чи послуг, а також фінансових ресурсів. В Україні, де доступ до інших джерел є вкрай обмеженим, гранти можуть мати вирішальне значення у реалізації різноманітних проектів у сфері місцевого розвитку та виконувати супровідну і підтримуючу функції. Однак отримання коштів з цього джерела вимагає наявності конкурентоспроможного проекту, який міг би бути профінансованим грантодавцем, та його відповідності стратегічному плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. Для розробки таких грантових заявок і проектів необхідні спеціально підготовлені фахівці,

яких сьогодні в органах місцевого самоврядування обмаль.

Оскільки децентралізаційні процеси в Україні вимагають розширення джерел фінансових ресурсів територіальних громад, то варто звернути увагу на такий невичерпний ресурс, як доходи від утилізації побутових відходів. Щороку в Україні з'являється біля 15 млн тонн твердих побутових відходів, котрі викидають в атмосферне повітря небезпечні токсичні сполуки. Однак, за розрахунками компанії ТІС Еко, з однієї тонни побутових відходів можна отримувати 140–280 кубічних метрів біогазу. За даними попередніх розрахунків, на всіх українських смітниках і фермах біогазу вистачить, щоб покрити 10% річної потреби країни в газі. Нині Україна споживає 75 млрд куб. м природного газу, з яких 55 млрд – імпортне паливо. Водночас потенціал видобутку біогазу становить 7 млрд куб. м на рік [16]. Проте біогазовий сектор України розвивається повільніше, ніж у Європі, оскільки відсутній попит на невеликі установки, обслуговування яких доволі дороге. Згідно з програмами Євросоюзу “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду”, передбачено спрямування коштів на реалізацію в Україні проектів із енергозбереження, зокрема, запуск малих біогазових установок (на один-два десятки осель, школу чи інший комунальний заклад). Однак досі жодна територіальна громада не зацікавилася таким проектом. Хоча у найближчі чотири роки Україна могла б замінити біогазом один мільярд кубометрів імпортного блакитного палива.

Нестача власних ресурсів задля вирішення поточних проблем розвитку ОТГ може бути також компенсована значними можливостями, які відкривають Програми у рамках Європейського інструменту сусідства (ЄІС) та інших фінансових інструментів Європейського Союзу. Сьогодні частина прикордонних ОТГ уже реалізують про-

екти у рамках Програм транскордонного співробітництва ЄС. Такі проекти зорієнтовані на розвиток медицини, розбудову дорожньої інфраструктури, забезпечення екологічної безпеки, покращення рекреації, підтримку культури та покращення якості державного управління. Перспективними проектами, що можуть бути реалізованими спільно із суміжними прикордонними територіями сусідніх європейських країн, є: розвиток дошкільної освіти, культури (зокрема, популяризація місцевої історико-культурної спадщини), мистецтва, медицини, спорту, туризму; належне поводження з твердими побутовими відходами; розвиток прикордонної інфраструктури (зокрема, відкриття нових пунктів пропуску); впровадження спільних бізнес-проектів та обмін досвідом. Реалізація зазначених проектів в Україні сприятиме зростанню фінансової самостійності багатьох територіальних громад.

Існує думка, що розвиток територіальної громади базується лише на використанні земельних і фінансових ресурсів місцевих бюджетів. У переважній більшості громад відсутнє розуміння значення людського капіталу як ресурсу, який забезпечує економічний розвиток території. Значна частка населення у працездатному віці віддає перевагу працевлаштуванню за кордоном. У сформованих ОТГ це ставить під загрозу досягнення цілей децентралізації, результативність якої, на нашу думку, в першу чергу залежить від рівня розвитку людського капіталу.

Професіоналізм, значний інноваційний потенціал, стратегічне мислення та творчий підхід, знання у сфері організаційного та фінансового менеджменту, комунікативні навички фахівців можуть стати, за інших рівних умов, визначальним нематеріальним ресурсом, який здатен забезпечити високий рівень розвитку територіальної громади. Отож, людський капітал, як основа для фор-

мування управлінського персоналу території, є специфічним резервом ресурсного забезпечення, що безпосередньо впливає на зростання фінансових ресурсів територіальних громад. Нинішня недосконала система фінансового управління та відсутність стратегічного бачення розвитку громад призводить до неефективного управління наявними ресурсами, а також створює можливості для непрозорої діяльності, що породжує корупційні ризики. Поряд з цим, в окремих громадах видатки на оплату праці управлінського персоналу становлять до 30% доходів бюджету, що є економічно невиправданим. Тому ще одним значимим резервом зростання фінансового потенціалу територіальних громад є створення умов для розвитку управлінських кадрів.

Висновки. Отже, кожна територіальна громада має власний фінансовий потенціал і може залучати потенційні джерела фінансових ресурсів. Максимально розкрити і використати фінансовий потенціал територіальних громад в сучасних умовах можна, якщо:

- здійснити перегляд договорів оренди на використання земельних ресурсів і користування цілісними майновими комплексами, з метою визначення реальної ставки орендної плати;
- використовувати диференційований підхід при встановленні ставок єдиного податку за видами діяльності, які відповідали б річним доходам підприємців, що позитивно вплине на підприємницьке середовище в громаді і частково вирішить проблему ухилення від сплати єдиного податку;
- створити контролюючий орган із дотримання законодавства про працю з метою виявлення випадків тіньової зайнятості і нелегальної виплати заробітної плати, що призведе до зростання ПДФО в доходах місцевих бюджетів;

- забезпечити належний контроль з боку органів місцевої влади за своєчасною реєстрацією договорів оренди земельних паїв, які перебувають у власності фізичних осіб, орендарями-платниками єдиного податку четвертої групи, що сприятиме зростанню надходжень до місцевих бюджетів.
- сформуванню сприятливого середовища для залучення приватного капіталу й активізувати потенціал механізму державно-приватного партнерства на місцевому рівні;
- налагодити комунікації місцевого самоврядування з бізнесом та громадськістю шляхом запровадження відкритої регуляторної платформи, що позитивно вплине на інвестиційну привабливість регіону й розвиток малого та середнього бізнесу.
- створити позитивний імідж та привабливу “кредитну” історію територіальної громади;
- перетворити ринок муніципальних цінних паперів на інструмент ресурсного забезпечення територіальної громади через підвищення їх вигідності, дохідності та рівня ліквідності;
- налагодити ефективну співпрацю із зарубіжними та національними інституціями (грантодавцями) задля набуття досвіду і навичок підготовки проєктних заявок та необхідних документів;
- акцентувати увагу на формуванні управлінського персоналу території як специфічного резерву формування ресурсного забезпечення, що безпосередньо впливає на зростання фінансових ресурсів територіальних громад;
- зміцнювати фінансовий потенціал територіальних громад через використання такого невичерпного ресурсу, як доходи від утилізації побутових відходів.

Таким чином, органи місцевого самоврядування, які зацікавлені в розвитку і підвищенні якості життя своїх мешканців, мають ефективно використовувати фінансовий потенціал територіальної громади шляхом пошуку резервів зростання як обсягів податкових надходжень, так і залучення грантових, кредитних та інвестиційних коштів у бюджет громади. Максимальне використання фінансових можливостей громади також неможливе без залучення людського капіталу та створення умов для його розвитку.

Список використаних джерел

1. Буряченко А. Є. *Фінансовий потенціал регіонального розвитку : монографія. Київ : КНЕУ. 2013. 342 с.*
2. Клименко Т. В. *Фінансовий потенціал розвитку регіону : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Чернівці. 2014. 21 с.*
3. Шумська С. С. *Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки. Фінанси України. 2007. № 5. С. 56–57.*
4. Коломиец А. Л., Новикова А. М. *О соотношении финансового и налогового потенциала в региональном разрезе. Налоговый вестник. 2000. С. 6–9.*
5. Онишко С. В. *Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки. Фінанси України. 2003. № 6. С. 67–74.*
6. Тулай О. І. *Державні фінанси у забезпеченні сталого людського розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С.92*
7. *Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь / Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. С. 11.*
8. *Звіти про виконання місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2014–2018 рр. URL : <http://www.treasury.gov.ua>.*

9. Місцеві бюджети зростають – але резервів ще багато. URL : <https://biz.censor.net.ua/m3029101>.

10. Прихований клондайк: як розкрити потенціал бюджетів об'єднаних територіальних громад. URL : <https://voxukraine.org/uk/prihovanij-klondajk-yak-rozkriti-potentsial-byudzhetiv-ob-yednanih-teritorialnih-gromad/>.

11. Державно-приватне партнерство: час вчитися на помилках. URL : <https://dt.ua/gazeta/issue/1168>.

12. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг. URL : <https://www.prostir.ua/?library=resursne-zabezpechennya-objednanoi-terytorialnoji-hromady-ta-jiji-marketynh>.

13. Децентралізація влади: як зберегти успішність в умовах нових викликів? URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1131/>.

14. Бюджетний кодекс України. URL : <https://zakon.help/law/2456-VI/edition01.01.2018/page8>.

15. Об'єднані територіальні громади. Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromada>.

16. Минулого року в Україні збільшилася кількість біоелектростанцій. URL : <https://glavcom.ua/economics/finances/-559102.html>.

17. Бюджет України 2018. Статистичний збірник. URL : <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

References

1. Buriachenko, A. Ie. (2013). *Finansovyj potentsial rehionalnogo rozvytku* [Financial potential of regional development]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

2. Klymenko, T.V. (2014). *Finansovyj potentsial rozvytku rehionu* [Financial development potential of the region]. (Thesis: 08.00.08). Chernihiv [in Ukrainian].

3. Shumska, S. S. (2007). *Finansovyj potentsial Ukrainy: metodolohiia vyznachennia ta otsinky* [Financial potential of Ukraine: methodology for determination and evaluation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 5, 56–57 [in Ukrainian].

4. Kolomiets, A. L., Novikova, A. M. (2000). *O sootnoshenii finansovogo i nalogovogo potentsiala v regionalnom razreze* [On the ratio of financial and tax potential in a regional context]. *Nalogovyiy vestnik – Tax Bulletin*, 6–9 [in Ukrainian].

5. Onyshko, S. V. (2003). *Finansovyj potentsial innovatsiinoho rozvytku ekonomiky* [Financial potential of innovative economic development]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 6, 67–74 [in Ukrainian].

6. Tulai, O. I. (2016). *Derzhavni finansy u zabezpechenni staloho liudskoho rozvytku* [Public finances for sustainable human development]. (Thesis: 08.00.08). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

7. Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V., Romanova, V. V. (2019). *Detsentralizatsiia vlady: poriadok dennyi na serednostrokovu perspektyvu. Analitichna dopovid* [Decentralization of power: agenda for the medium term. Analytical report] *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute for Strategic Studies*. Kyiv [in Ukrainian].

8. *Zvity pro vykonannya mistsevyykh biudzhetiv Avtonomnoi Respubliky Krym, oblasti, mist Kyieva ta Sevastopolia za 2014-2018* [Reports on implementation of local budgets of the Autonomous Republic of Crimea, regions, cities of Kyiv and Sevastopol for 2014-2018]. Available at: <http://www.treasury.gov.ua>.

9. *Mistsevi biudzhety zrostaiut – ale rezerviv shche bahato* [Local budgets are increasing, but there are many more reserves]. Available at: <https://biz.censor.net.ua/m3029101>.

10. *Prykhovanyi klondaik: yak rozkryty potentsial biudzhetiv obiednanykh terytorialnykh hromad* [The hidden klondike: how to unlock the budgets of united territorial communities]. Available at: <https://vox-ukraine.org/uk/prihovanij-klondajk-yak-rozkriti-potentsial-byudzhetiv-ob-yednanih-teritorialnih-gromad/>.

11. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: chas vchytysia na pomylykakh* [Public-private partnership: it is time to learn from mistakes]. Available at: <https://dt.ua/gazeta/issue/1168>.

12. *Resursne zabezpechennia obiednanoi terytorialnoi hromady ta yii marketynh* [Resource support for the integrated territorial community and

its marketing]. Available at: <https://www.prostir.ua/?library=resursne-zabezpechennya-objednani-ji-terytorialnoji-hromady-ta-jiji-marketynh>.

13. Detsentralizatsiia vlady: yak zberehty us-pishnist v umovakh novykh vyklykiv? [Decentraliza-tion of power: how to stay successful in the face of new challenges?]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1131/>.

14. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.help/law/2456-VI/edition01.01.2018/page8>.

15. Obiednani terytorialni hromady. Detsentral-izatsiia [United territorial communities. Decentral-ization]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/gromada>.

16. Mynuloho roku v Ukraini zbilshylasia kilkist bioelektrostantsii [Last year, the number of bio pow-er plants in Ukraine increased]. Available at: <https://glavcom.ua/economics/finances/-559102.html>.

17. Biudzheth Ukrainy 2018. Statystychnyi zbirnyk [Budget of Ukraine 2018. Statistical col-lection]. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

Надія КУЛЬЧИЦЬКА

кандидат економічних наук, доцент, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу THEU, Тернопіль, Україна, nadinekulch@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7847-2620

Людмила ДЕРМАНСЬКА

кандидат економічних наук, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу THEU, Тернопіль, Україна, d_ludmyla@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6741-0771

Тетяна ЯКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент, Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу THEU, Тернопіль, Україна, tanyayacovets@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3746-4821

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ ПІД ВПЛИВОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ ОТГ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛІСТІ

Вступ. Сучасні виклики євроінтеграційних процесів вимагають проведення глибоких реформ у напрямку вирішення проблем загальнодержавного та територіального економічного зростання. Децентралізація є одним із аспектів підвищення рівня фінансового забезпечення та стабільності територіальних громад з урахуванням їх особливих факторів.

Мета – оцінити ефективність реформи децентралізації на державному рівні та її вплив на фінансові потоки бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні.

Методи. Для реалізації поставленої мети у статті використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: індукція, дедукція, теоретичне узагальнення, діалектичний, статистичний аналіз, порівняння, графічний, SWOT-аналіз.

Результати. Розглянуто основні тенденції здійснення децентралізації влади. Досліджено основні показники, які визначають реальний стан формування об'єднаних територіальних громад в Україні. Визначено перспективи створення територіальних громад з урахуванням позитивних і негативних факторів для розкриття сильних та слабких сторін з метою виявлення можливостей і загроз їх розвитку на регіональному рівні за допомогою SWOT-аналізу. Запропоновано шляхи удосконалення регіональної політики для забезпечення завершення процесу децентралізації.

Перспективи. Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що загальна картина діяльності ОТГ в Україні є позитивною. Проте в процесі створення об'єднаної територіальної громади необхідно враховувати чіткі критерії (чисельність населення, максимально допустимі обсяги видатків) для ефективного їх функціонування в перспективі. Відповідно до результатів дослідження визначено низку головних проблем, що виника-

ють перед новосформованими ОТГ, і запропоновано шляхи їх вирішення. Подальша деталізація сформує основні напрями і перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: бюджет, регіональна політика, фінансова спроможність, дотаційність бюджетів, SWOT-аналіз.

Табл.: 5, рис.: 4, бібл.: 15.

Надежда КУЛЬЧИЦКАЯ

кандидат экономических наук, доцент, Чортковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса ТНЭУ, Тернополь, Украина

Людмила ДЕРМАНСКАЯ

кандидат экономических наук, доцент, Чортковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса ТНЭУ, Тернополь, Украина

Татьяна ЯКОВЕЦ

кандидат экономических наук, доцент, Чортковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса ТНЭУ, Тернополь, Украина

**АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВЫХ ПОТОКОВ
ПОД ВЛИЯНИЕМ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ОТДЕЛЬНЫХ ОТ
ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ**

Введение. Современные вызовы евроинтеграционных процессов требуют проведения глубинных реформ в направлении решения проблем общегосударственного и территориального экономического роста. Децентрализация выступает одним из аспектов повышения уровня финансового обеспечения и стабильности территориальных общин с учетом их особых факторов.

Цель – проанализировать эффективность проведения реформы децентрализации на государственном уровне и оценить ее влияние на финансовые потоки бюджетов объединенных территориальных общин в Украине.

Методы. Для реализации поставленной цели в статье использовались общенаучные и специальные методы: индукция, дедукция, теоретического обобщения, диалектический метод, статистический анализ, сравнение, графический метод, SWOT анализ.

Результаты. Рассмотрены основные тенденции осуществления процесса децентрализации власти. Исследованы основные показатели на основе фактических данных, которые определяют реальное состояние формирования объединенных территориальных общин, в том числе и Тернопольской области за 2015–2018 годы. Осуществлен анализ показателей выполнения бюджета в разрезе объединенных территориальных общин Чортковского района. Определены перспективы создания территориальных общин с учетом положительных и отрицательных факторов для раскрытия сильных и слабых сторон с целью выявления возможностей и угроз их развитию на региональном уровне с помощью SWOT-анализа. Предложены пути совершенствования региональной политики для обеспечения завершения процесса децентрализации.

Перспективы. Проведенный анализ позволяет утверждать, что общие итоги деятельности объединенных территориальных общин Украины являются положительными. Однако в процессе создания объединенной территориальной общины необходимо учитывать четкие критерии (численность населения, максимально допустимые объемы расхо-

дов) для ефективного их функціонування в перспективі. В результаті дослідження предельні головні проблеми, виникаючі перед знову сформованими об'єднаними територіальними громадами, і пропонуються шляхи їх рішення. Дальніша деталізація сформує основні напрямки і перспективи майбутніх досліджень.

Ключевые слова: бюджет, регіональна політика, фінансова состоятельность, дотаційність бюджетів, SWOT-аналіз.

Nadiia KULCHYTSKA

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of TNEU, Ternopil, Ukraine, nadinekulch@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-7847-2620

Liudmyla DERMANSKA

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of TNEU, Ternopil, Ukraine, d_ludmyla@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6741-0771

Tetiana YAKOVETS

Ph. D. (Economics), Assoc. Prof., Chortkiv Education and Research Institute of Entrepreneurship and Business of TNEU, Ternopil, Ukraine, tanyayacovets@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3746-4821

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF FINANCIAL FLOWS UNDER THE INFLUENCE OF DECENTRALIZATION ON THE EXAMPLE OF INDIVIDUAL UTC OF TERNOPIIL REGION

Introduction. Modern challenges of European integration processes require deep reforms towards solving problems of national and territorial economic growth. Decentralization is one aspect of raising the level of financial security and stability of territorial communities, taking into account their particular factors.

Purpose. The main objective of the study is to analyze the effectiveness of the process of decentralization with the use of factual data to confirm the relevance of the reform at the state level and assess its impact on the financial flows of the budgets of the united territorial communities in Ukraine and Ternopil region, in particular.

Results. The main tendencies of the process of decentralization of power are considered. The main indicators on the basis of the actual data, which determine the real state of formation of the united territorial communities, in particular, Ternopil region for 2015-2018 years, are investigated. The analysis of indicators of budget execution in the context of the united territorial communities of the Chortkiv district is carried out. The prospects of creating territorial communities with the consideration of positive and negative factors for disclosing strengths and weaknesses in order to identify opportunities and threats to their development and regional level with the help of PESTLE and SWOT analysis are determined. The ways of improving regional policy are proposed to ensure the completion of the decentralization process.

Conclusions. In general, the analysis allows us to state that the overall picture of the united territorial community activity in Ukraine is positive. However, in the process of creating a united territorial community, clear criteria (population size, maximum allowable expenditure volumes) need to be taken into account for their effective functioning in the long run. Based on the results of the

study, a number of major problems were encountered before the newly formed united territorial communities, and ways to resolve them were suggested. Their further elaboration will form the main directions and prospects for future research. It is appropriate to conduct PESTLE and SWOT analysis prior to the creation of united territorial communities, which will make it possible to identify the negative sides and the opportunity to outline the positive prospects of community activity.

Keywords: budget, regional policy, financial capacity, subsidy budgets, SWOT-analysis.

JEL Classification: R11, R58.

Постановка проблеми. Децентралізація є одним зі шляхів підвищення рівня фінансового забезпечення та стабільності громад в умовах сучасних викликів євроінтеграційних процесів і проведення глибоких реформ в Україні. Крім того, регіональна політика орієнтована на розвиток місцевого самоврядування, на активні територіальні громади, найбільше узгоджується зі світовим досвідом державного регулювання розвитку територій і відповідає сучасним запитам суспільства, соціальним потребам та ресурсним можливостям регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні результати наукових пошуків, спрямовані на дослідження процесу децентралізації влади, позитивних аспектів проведення реформи, практики формування доходів місцевих бюджетів, висвітлені у працях таких вчених, як: В. Бодров, О. Бондаренко [3]; Є. Волковський, І. Глуха, М. Деркач [2]; С. Дяченко, Г. Котіна, І. Луніна [1]; Т. Сало [4]; М. Степура [5].

Особливістю нашого дослідження є здійснення детального аналізу нових викликів процесу децентралізації, впливу позитивних і негативних факторів на подальше створення об'єднаних територіальних громад та формування їх фінансового забезпечення.

Метою статті є оцінка ефективності реформи децентралізації на державному рівні та визначення її впливу на фінансові потоки бюджетів об'єднаних територіальних громад в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демократичний розвиток країни може бути забезпечений за допомогою встановлення взаємозв'язку і чіткого розподілу повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням в процесі децентралізації влади. Децентралізація – процес передачі повноважень і бюджетних надходжень від державних органів влади до органів місцевого самоврядування.

Розрізняють три види децентралізації:

- фінансову, що окреслює межу, до якої повноваження з підвищення доходів та видатків є децентралізованими;
- адміністративну, яка стосується державних службовців і може впливати на їх територіальне перебування та підзвітність;
- політичну, яка належить до рівня фактичної влади й політичної підзвітності, що передані з центру [6, с. 317–318].

Усі три види децентралізації перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, адже за відсутності політичної й адміністративної децентралізації фінансова децентралізація, ймовірно, не принесе бажаного ефекту на практиці.

Ефективний соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць об'єктивно обмежується рівнем їх забезпечення фінансовими ресурсами, основу якого складають доходи місцевих бюджетів. У цьому контексті процес фінансової децентралізації набуває особливого значення, оскільки реформи у бюджетній сфері покликані створити економічні стиму-

ли для органів місцевого самоврядування щодо розвитку своїх територій, розширення власної податкової бази й ефективного використання бюджетних коштів.

Відповідно до Стратегії сталого розвитку “Україна-2020”, основними пріоритетами визначені децентралізація та реформа державного управління, що орієнтовані на відхід від централізованої моделі управління державою, побудову ефективної системи територіальної організації влади, реалізацію принципів субсидіарності, повсюдності й фінансової самодостатності місцевого самоврядування [7].

Успішне впровадження децентралізації та її позитивний вплив на розвиток регіонів можливі за належного економічного обґрунтування при впровадженні оптимального порядку формування місцевих бюджетів і прийнятті необхідних нормативно-правових актів. Зазначені завдання можна вирішити лише за умови реалізації моделі зв'язку децентралізації й економічного зростання на основі розрахунків із використанням фактичних даних для підтвердження актуальності реформ на державному рівні.

Головним завданням процесу децентралізації на нинішньому етапі має бути чітке розмежування сфер діяльності, функцій та відповідальності між різними рівнями влади.

Це дає змогу отримати інструментарій для вирішення конфліктів, а також є одним із методів досягнення ефективності діяльності держави. Незважаючи на те, що з 2015 р. почали реалізовувати процес децентралізації, відбулося суттєве зменшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, що відображає посилення фіскального перерозподілу коштів через державний бюджет (табл. 1).

Динаміка коефіцієнта бюджетної централізації за останні роки від 0,82 у 2015 р. до 0,78 у 2018 р. свідчить про те, що реалізація реформи децентралізації має бути націлена на збільшення частки доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України.

Одним із етапів реформування адміністративно-територіального устрою є формування об'єднаних територіальних громад у межах процесу децентралізації. Станом на 01.01.2017 р. в Україні було зареєстровано 366 ОТГ, а вже в грудні 2018 р. їх налічувалося 806 [9] (рис. 1).

Але, як показує досвід, не всі органи місцевого самоврядування (ОМС) готові до таких змін, що призводить до дисбалансу новосформованих ОТГ в напрямку їх формування на сільських територіях.

Таблиця 1

Динаміка доходів бюджету України у 2011–2018 рр.*

(млрд. грн.)

Рік	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Коефіцієнт бюджетної централізації	Коефіцієнт бюджетної децентралізації
2011	398,5	314,6	83,9	0,79	0,21
2012	445,5	346,1	99,4	0,78	0,22
2013	442,8	339,2	103,6	0,77	0,23
2014	456,1	357,1	99,0	0,78	0,22
2015	652,0	534,6	117,4	0,82	0,18
2016	782,8	616,3	166,5	0,79	0,21
2017	1016,8	793,2	223,6	0,78	0,22
2018	1184,2	928,1	256,1	0,78	0,22

* Складено на основі [8].

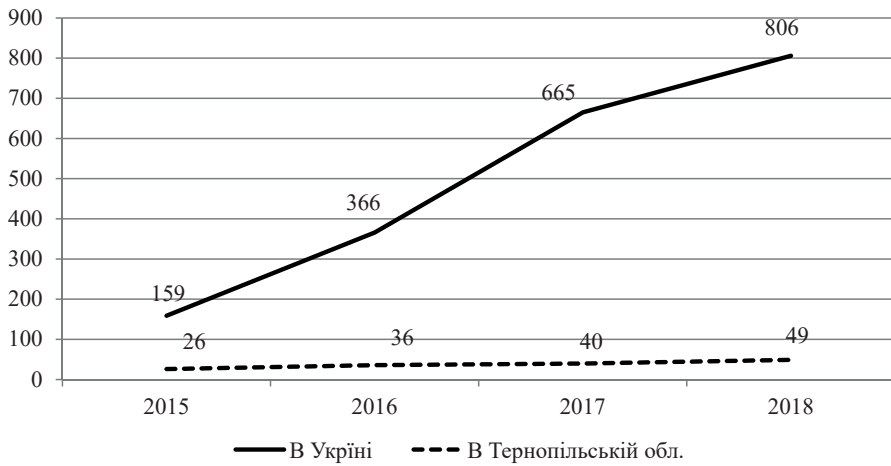

Рис. 1. Динаміка кількості ОТГ в Україні та Тернопільській області у 2015–2018 рр.*

*Побудовано на основі [9].

Станом на квітень 2019 р. в Україні зареєстровано 888 ОТГ, з яких 82 очікували рішення ЦВК про призначення перших виборів. У 2016 р., порівняно з 2015 р., кількість об'єднаних громад зросла на 207 або на 130%, у 2017 р. – на 299 або 81%. У 2018 р. спостерігалася значно нижча динаміка. Що стосується Тернопільської області (49 ОТГ), то за кількістю сформованих громад вона посідає п'яте місце після Дніпропетровської (62 ОТГ), Черкаської (54 ОТГ), Житомирської (53 ОТГ) та Волинської (50 ОТГ) областей.

Проте постає питання, чому, попри зростаючу кількість зареєстрованих ОТГ, їх чисельність, порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями, досі є незначною. Так, у 2018 р. 3740 громад об'єдналися в ОТГ, що на 2926 більше ніж у 2015 р. Разом з тим, станом на грудень 2018 р. в Україні 6942 територіальні громади залишаються необ'єднаними, що становить 65,8% від загальної кількості рад 2015 р. [9].

З кожним роком збільшується державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури, зокрема вона становила у 2017 р. – 16,1 млрд грн,

2018 р. – 19,37 млрд грн, а у 2019 р. – 20,75 млрд грн (рис. 2).

У 2018 р. було надано 1,1 млрд грн на підтримку секторальної регіональної політики, однак в цій сумі 0,6 млрд грн становить перехідний залишок з 2017 р. Така ситуація спостерігається щодо обсягу субвенції на розвиток медицини у сільській місцевості, де 4 млрд грн – перехідний залишок з 2017 р. Динаміка зростання спостерігається за всіма показниками, крім субвенції на соціально-економічний розвиток, обсяг якої скоротився з 6,2 млрд грн у 2017 р. до 4,7 млрд грн у 2019 р.

У результаті реформи бюджетам об'єднаних територіальних громад надані додаткові повноваження та відповідні фінансові ресурси, як містам обласного значення, в яких залишається: 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт), 100% єдиного податку, 100% акцизного податку з роздрібною торгівлі (тютюн, алкоголь, нафтопродукти), 100% податку на прибуток установ комунальної власності ОТГ, 100% платежів за надання адміністративних послуг, 25% екологічного податку,

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

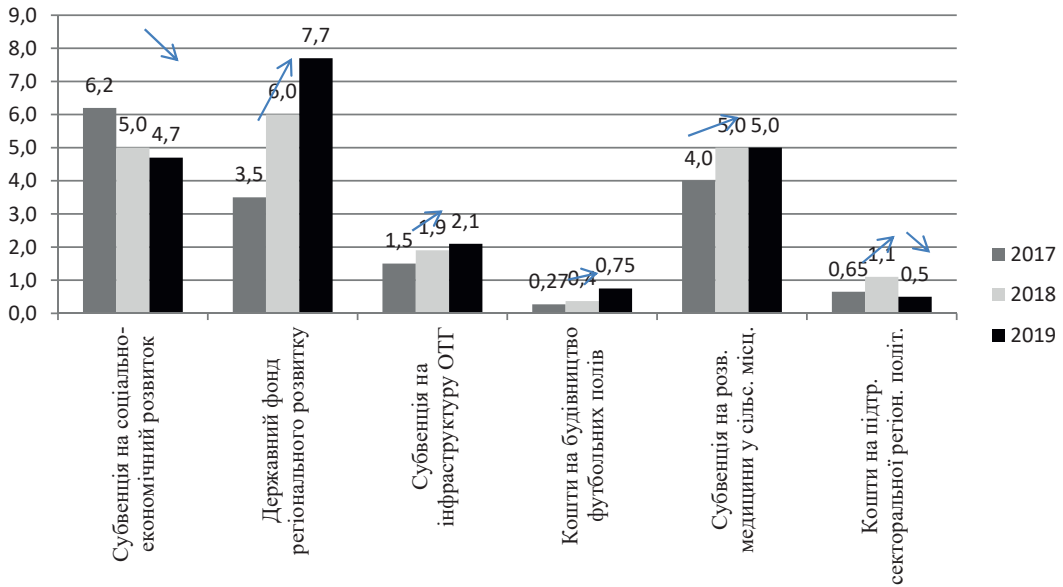

Рис. 2. Динаміка та структура державної фінансової підтримки на розвиток ОТГ в Україні у 2017–2019 рр. (млрд грн)*

* Побудовано на основі [9].

інші збори та платежі, міжбюджетні трансферти та надходження в рамках програм і допомог [10].

Із бюджетів ОТГ, крім видатків на здійснення самоврядних повноважень, також фінансуються видатки, які делегуються державою їм на виконання, а саме [11]: на утримання закладів бюджетної сфери – освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, соціального захисту та соціального забезпечення. Видатки бюджетів громад, що не об'єдналися, обмежуються лише фінансуванням видатків на здійснення самоврядних повноважень, оскільки вони позбавляються права здійснювати повноваження, які можуть бути передані державою на виконання ОМС. Крім того, бюджети ОТГ беруть участь у горизонтальному вирівнюванні [12, с. 19].

Основними показниками визначення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад є показники дохідності на одну особу, показники дотаційності

бюджетів, показники частки видатків розвитку у власних ресурсах територіальних громад та показники обсягу субвенцій з державного бюджету. Однак найбільш репрезентативним показником фінансової спроможності є дотаційність бюджетів новостворених ОТГ. Він показує реальний обсяг наповнення бюджетів місцевих громад. Згідно з даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, лише 34 ОТГ (22%) мають недотаційний бюджет. Серед 125 дотаційних бюджетів 50 ОТГ (40%) мають відсоток дотаційності від 0,5 до 20%, ще 50 ОТГ (40%) мають відсоток дотаційності від 20 до 50% і 25 ОТГ (20%) – відсоток дотаційності понад 50%. Однак слід зазначити, що у бюджетах третини новостворених ОТГ не передбачені видатки на розвиток. Аналіз показників спроможності територіальних громад показав, що лише 20% із них є фінансово спроможними та мають відповідну територіальну структуру і лише 30 ОТГ від-

повідать вимогам Методики формування спроможних територіальних громад [13].

За підсумками 2018 р. до місцевих бюджетів 665 ОТГ надійшло 20,9 млрд грн що на 62,1% (+8,0 млрд грн) більше від надходжень, отриманих ОТГ 2017 рік. Із розрахунку на одного мешканця, громади отримали 3712,2 грн, що більше від аналогічного періоду минулого року на 1421,9 грн (у 1,6 раза).

Із 665 ОТГ у 281 громаді (42,4% від загальної кількості) показник власних доходів на одного мешканця перевищує середній показник.

В контексті висвітлення цього питання, доцільно звернути увагу на показники діяльності ОТГ Тернопільської області. Зокрема, за підсумками 2018 р. до загального фонду бюджетів по 49-ти ОТГ області надійшло 880 млн грн, що на 225 млн грн більше ніж у 2017 р. та на 524 млн грн зростає цей показник, порівняно з 2016 р. (у тому числі: у 36-ти ОТГ, утворених у 2015–2016 рр., цей показник зріс на 30,1% та становить 1853,6 грн, а у 4-х, утворених у 2017 р., – майже втричі і становить 1849,7 грн).

За підсумками 2018 р. середній показник надходжень власних доходів на одного мешканця ОТГ Тернопільської області збільшився на 674,6 грн (+33,4%) та склав 2696,5 грн (у тому числі: у 36-ти ОТГ, утворених у 2015–2016 рр., цей показник зріс на 22,6% та становить 2684,2 грн, а у 4-х, утворених у 2017 р., – майже у 2,9 раза і становить 2773,9 грн).

У Чортківському районі станом на вересень 2018 р. функціонували три ОТГ: Білобожницька (Білобожницька, Ридодубівська, Ромашівська сільські ради), Заводська (Заводська селищна, Угринська сільська ради), Колиндянська (Колиндянська, Великочорнокінецька, Давидківська, Малочорнокінецька, Тарнавська, Чорнокінецько-Волянська сільські ради). Розглянемо рейтинг названих ОТГ в розрізі основних фінансових показників.

Найбільший дохід на одного мешканця зафіксований у Заводській, а саме 3394,2 грн, видатки на одного мешканця становлять 728,3 грн (станом 2018 р.). За рейтингом вона посідає 5 місце в Тернопільській області (табл. 2).

Аналіз даних табл. 3 свідчить про зростання власних доходів Заводської ОТГ на одного мешканця у 2018 р. на 438,0 тис. грн, порівняно з аналогічним показником 2017 р. Також, поряд з цим, знижується питома вага видатків на 3%. Динаміка випередження фактичних надходжень до бюджету спостерігається також і в I кварталі 2019 р. Структуру власних доходів Заводської ОТГ у I кварталі 2019 р. зображено на рис. 3.

Також, поряд з цим, знижується питома вага видатків на 3%.

Основою власних доходів є ПДФО, який становив 7533,3 тис. грн. Поряд з власними доходами мають місце державні субвенції, структуру яких відображено на рис. 4.

У бюджеті 2019 р. доходи досліджуваної Заводської ОТГ становлять 7682700 грн (32%). Загалом планова структура доходів має такий вигляд: у 2019 р. 13500000 грн – власні доходи (57%); 406500 грн – кошти спецфонду (2%); 9673900 грн (41%) – трансферти.

Другою за обсягом доходів на одного мешканця є Білобожницька громада. Цей показник дорівнює 1228,7 грн (станом на 01.09.2018 р.). Проте, порівняно з Заводською, питома вага видатків у власних ресурсах більша на 41,1%. З огляду на це, Білобожницька ОТГ посідає 34 місце в рейтингу фінансової спроможності громад Тернопільської області. Аналіз власних ресурсів Білобожницької ОТГ подано у табл. 2.

Водночас аналіз даних табл. 3 демонструє зростання власних доходів Білобожницької ОТГ, порівняно з минулим періодом. Разом з цим, зменшуються також і видатки громади за період, що аналізується.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

Таблиця 2

Показники фінансової спроможності ОТГ Чортківського району у 2017–2018 рр., тис. грн*

Рік	Власні доходи на одного мешканця, тис. грн	Рівень дотаційності бюджетів, %	Питома вага видатків у власних ресурсах, %	Динаміка надходжень місцевих податків і зборів, %
Заводська ОТГ				
2018	3394,2	–	21,4	116,4
2017	2 956,5	-5,3	24,4	
Відхилення, +,-	438,0	5,3	-3	
Білобожницька ОТГ				
2016	911,3	31,1	43,9	-
2017	1394,7	27,0	49,5	130,2
2018	1860,8	27,5	46,8	
Відхилення, +,-	466,1	0,5	-2,7	-
Коліндьянська ОТГ				
2016	665,0	39,9	30,8	123,1
2017	1033,2	36,2	50,9	
2018	1137,3	40,4	58,5	
Відхилення, +,-	104,1	4,2	7,6	–

* Складено на основі [14].

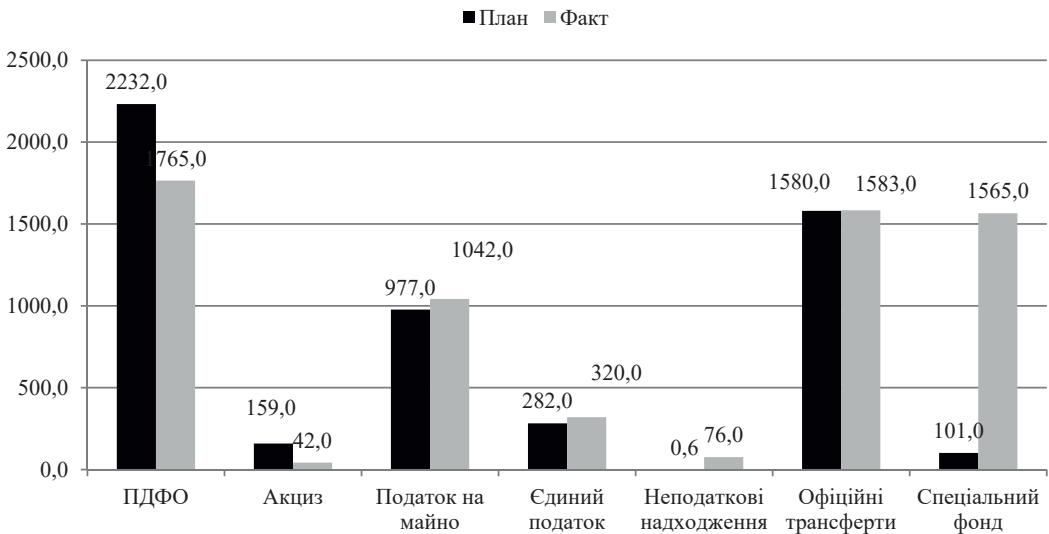

Рис. 3. Порівняння фактичних надходжень до бюджету із плановими Заводської ОТГ за I квартал 2019 р. [15]

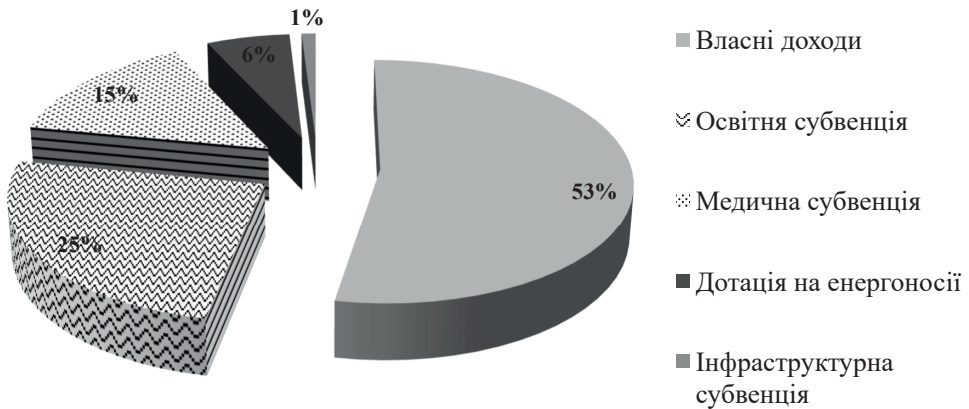

Рис. 4. Структура доходів бюджету Заводської ОТГ у 2018 р.*

* Побудовано на основі [15].

У контексті досліджуваних показників 30 місце в рейтингу фінансової спроможності посідає Колиндянська ОТГ: дохід на одного мешканця тут становить 1137,3 грн; видатки – 1128,5 грн. Аналіз динаміки власних доходів та обсягу державних субвенцій подано у табл. 2.

Найбільші власні доходи на одного мешканця Колиндянської ОТГ спостерігаються у 2018 р. Співвідношення даних за 2016–2018 рр. свідчить про зростання питомої ваги видатків у громаді. Порівняно з 2017 р., останній показник зріс на 7,6%. Очільникам Колиндянської ОТГ необхідно вжити заходів щодо оптимізації видатків громади.

Поряд зі зростанням видатків та зниженням доходів досліджуваних громад, вагомий вплив на фінансову спроможність ОТГ мають державні субвенції (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать про низький рівень державних субвенцій для досліджуваних громад у загальній сумі дотацій в об'єднаних громадах Тернопільської області. Структура субвенцій свідчить про рівномірний розподіл сум на освітню та медичну субвенції.

За класифікацією експертів групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ, Білобожницька, Заводська та Ко-

линдянська ОТГ належать до 4 групи малих громад з чисельністю населення менше 5 тис. жителів [9]. Отже, можна стверджувати, що найнижчі показники фінансової спроможності притаманні для більшості малих громад. Факт взаємозв'язку динаміки фінансової спроможності з чисельністю населення пояснюється тим, що у великих громадах вигідніше розвивати малий та середній бізнес, оскільки там є достатній трудовий ресурс та ринки збуту.

Великі громади мають більший потенціал та більше можливостей для забезпечення належного утримання об'єктів інфраструктури, функціонування закладів та установ комунальної власності, а органи місцевого самоврядування можуть забезпечити надання якісних публічних і комунальних послуг.

Доцільно виокремити певні критерії, які сприяють зростанню фінансової спроможності громади:

- населення громади не менше, ніж 5–7 тис. осіб;
- питома вага базової дотації – не більше 30% від суми власних доходів;
- не більше 20% від обсягу власних фінансових ресурсів громади – витрати на утримання управлінського апарату.

Структура державних субвенцій ОТГ Чортківського району
Тернопільської області у 2018 р.*

Назва ОТГ	Базова дотація	Освітня субвенція	Медична субвенція
Білобожницька	2 781,5	6 298,9	2 314,9
% до загальної суми дотації в об'єднаних громадах Тернопільської області	1,9	1,3	1,3
Заводська	–	5 454,4	2 681,1
% до загальної суми дотації в об'єднаних громадах Тернопільської області	–	1,1	1,6
Колиндянська	3 648,1	7 642,8	2 775,0
% до загальної суми дотації в об'єднаних громадах Тернопільської області	2,5	1,6	1,6
Разом по бюджетах об'єднаних громад Тернопільської області	145 353,4	477 659,6	170 445,9

* Складено на основі [9].

Формування спроможних громад є найбільш визначальним критерієм, який забезпечить розвиток децентралізації в Україні. З огляду на цей факт, прийняття ефективних управлінських рішень має основний і вагомий вплив на розвиток ОТГ. Рівень економічного розвитку громад та їх фінансова самостійність залежать від ресурсних можливостей із впровадження ефективного управління, використання інноваційних процесів та засобів з одночасним вирішенням існуючих проблем.

Основою для розкриття сильних і слабких сторін Чортківської ОТГ Тернопільської області є SWOT-аналіз, який дає можливості для виявлення можливостей і загроз розвитку (табл. 4).

Висновки. Здійснений аналіз дає змогу констатувати загалом позитивну динаміку децентралізації та фінансової діяльності ОТГ в Україні. Новостворені громади працюють з метою досягнення максимального рівня своєї фінансової самостійності і вже в перший рік діяльності в новому статусі змогли спрямувати третину коштів на реалізацію інфраструктурних об'єктів та інвестиційних проектів (тобто на розвиток своїх

територій). Такі результати стали можливими завдяки розширенню повноважень і підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів. Проте в процесі створення об'єднаної територіальної громади необхідно враховувати чіткі критерії (чисельність населення, максимально допустимі обсяги видатків) для ефективного їх функціонування в перспективі. Також доведено важливість державних субвенцій на окремі напрямки, які її потребують.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що фінансова децентралізація є необхідною умовою становлення ефективної системи місцевих фінансів, вона мотивує регіони до досягнення фінансової автономії, пошуку додаткових власних ресурсів, активізації внутрішнього потенціалу розвитку регіонів.

Аналіз показників фінансової спроможності ОТГ дав змогу виявити прогалини, які притаманні більшості об'єднаних територіальних громад. Усім громадам необхідно

SWOT-аналіз Чортківської ОТГ Тернопільської області*

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Близьке розташування населених пунктів до районного центру, м. Чортків	1. Відсутність стратегічного плану розвитку громади
2. Добре розвинуте транспортне сполучення до районного та обласного центрів	2. Пасивність частини сільської громади до роботи з розвитку села
3. Можливості розвитку малого та середнього бізнесу.	3. Відтік робочої сили в міста та за кордон
4. Сприятливі природно-кліматичні умови	4. Відсутність обладнаних відпочинкових зон та спортивних майданчиків
5. Можливість розбудови соціальної інфраструктури сіл	5. Недостатня кількість місць в ДНЗ
6. Можливості реалізації інвестиційних проектів	6. Низький рівень сфери послуг
7. Бажання позитивних змін та патріотизм територіальної громади	7. Перевищення смертності над народжуваністю
8. Наявність професійних кадрів	8. Значний спад сільськогосподарського виробництва, застарілість і високий рівень зносу обладнання
Можливості	Загрози
1. Участь у Європейських проектах розвитку та співробітництва	1. Погіршення демографічної ситуації
2. Покращення інфраструктури сіл	2. Безробіття
3. Економічний розвиток та залучення інвестицій	3. Недостатність бюджетного фінансування
4. Створення нових робочих місць	4. Неприятливий інвестиційний клімат
5. Розвиток підприємницької діяльності, малого та середнього бізнесу	5. Втрата сільськогосподарського виробництва
6. Розвиток сфери комунальних послуг	6. Недосконалість та нестабільність податкового законодавства
7. Відновлення історичних пам'яток	
8. Розвиток соціальної політики	

*Складено авторами.

вдосконалити планові та стратегічні документи, місцеві програми, хоча варто зауважити, що більшість вже мають розроблені стратегічні документи. Проте часто присутня слабка кореляція між цілями, які закладаються в них, та напрямками видатків місцевого бюджету.

Стратегічними орієнтирами розвитку ОТГ мають стати: підвищення ефективності адміністративного управління; підвищення прозорості влади та посилення участі населення в управлінні громадою; удосконалення фінансового управління та підвищення фінансової спроможності; адміністрування податкових і неподаткових

надходжень; оптимізація видатків бюджетів; врегулювання закупівельної діяльності; поглиблення роботи з управління активами громади, зокрема щодо проведення інвентаризації земельних ресурсів та комунального майна, оновлення нормативно-грошової оцінки тощо.

За результатами дослідження було встановлено низку головних проблем, що виникають перед новосформованими ОТГ, і запропоновано шляхи їх вирішення. Їх подальша деталізація сформує основні напрями і перспективи майбутніх досліджень. Доречним є проведення SWOT-аналізу, що дасть змогу виокремити слабкі сторони та

можливість окреслити позитивні перспективи діяльності громади, на основі чого побудувати стратегію ефективного її розвитку.

Таким чином, потреба формування самодостатніх територіальних громад, які характеризуватимуться фіскальною спроможністю бюджетів, достатніми повноваженнями органів місцевого самоврядування, високим рівнем фінансової незалежності, а також мотивованих на саморозвиток та процвітання, є головним у реформуванні адміністративно-територіальної та бюджетної систем в Україні.

Вирішення наведених проблемних питань щодо управління місцевими фінансами формує низку нових чинників впливу на фінансове забезпечення розвитку територіальних громад, усуває неузгодженість і недостатню впорядкованість алгоритму реалізації реформаторських заходів у контексті подальшого розвитку місцевого самоврядування з урахуванням децентралізації влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Бодров В. Г. Бюджетна та фінансова децентралізація як інструмент зміцнення матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2015. 101 с.
2. Деркач М. І. Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України : монографія. Донецьк : Стиль, 2011. 419 с.
3. Глуха Г. Я., Бондаренко О. О. Основні підходи щодо розрахунку рівня фіскальної децентралізації. Вісник Академії податкової служби України. Серія : Економіка. 2011. № 2. С. 139–144.
4. Сало Т. В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівня в Україні. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 35. С. 324–330.
5. Волковський Є., Котіна Г, Степура М. Оптимізація структури бюджетного потенці-

алу м. Києва в умовах політики децентралізації. Схід. 2015. № 1. С. 5–11.

6. Kaiser K. Decentralization reforms. Analyzing the distributional impact of reforms. 2006. URL : http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120845825946/3622-06_Ch06.pdf.

7. Стратегія сталого розвитку “Україна-2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

8. Звіти про виконання Державного бюджету України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

9. Децентралізація в Україні. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromadas>.

10. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів. URL : [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decent_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decent_(21.03.17).pdf).

11. Василенко Д. Бюджетна децентралізація як спосіб реалізації бюджетної політики. URL : <https://naub.oa.edu.ua/2015>.

12. Возняк Г. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальної громади. Світ фінансів. 2017. № 2 (51). С. 17–28.

13. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

14. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за 2018 р. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/10649?page=2>.

15. Офіційний сайт Заводської ОТГ. URL : <https://zavodska-gromada.gov.ua/news/1558943398/>.

References

1. Bodrov, V. H. (2015). *Biudzhetna ta finansova detsentralizatsiia yak instrument zmitsnennia materialno-finansovoyi osnovy mistsevoho samovriadvannia* [Budget and financial decentralization as a tool for strengthening the material and financial basis of local self-government]. Kyiv : NADU [in Ukrainian].

2. Derkach, M. I. (2011). *Detsentralizatsiia fiskalnykh funktsii derzhavy u konteksti zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy [The decentralization of fiscal functions of the state in the context of sustainable development of Ukraine]*. Donetsk: Styl [in Ukrainian].
3. Hluha, H. Ya., Bondarenko, O. O. (2011). *Osnovnii pidhody shchodo rozrahunku rivnia fiskalnoi detsentralizatsii [The main approaches to the calculation of fiscal decentralization]*. *Visnyk Akademii podatkovoi sluzhby Ukrainy. Seria: Ekonomica – Journal of the Academy of Tax Service of Ukraine. Series: Economics*, 2, 139–144 [in Ukrainian].
4. Salo, T. V. (2013). *Detsentralizatsiia finansovoi systemy: stan ta otsinka rivnia v Ukraini [Decentralization of financial system: status and assessment in Ukraine]*. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – The Efficiency of Public Administration*, 35, 324–330 [in Ukrainian].
5. Volkovskiy, Ye., Kotina, H., Stepura, M. (2015). *Optyimizatsiia struktury biudzhethnoho potentsialu m. Kyieva v umovakh polityky detsentralizatsii [Optimisation of the capacity of the Kyiv budget in terms of decentralization]*. *Sxid – East*, 1, 5–11 [in Ukrainian].
6. Kaiser K. (2006). *Decentralization reforms. Analyzing the distributional impact of Reforms*. Available at: http://siteresources.worldbank.org/INTP-SIA/Resources/490023-1120845825946/3622-06_Ch06.pdf.
7. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina-2020»: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5 [Sustainable development strategy Ukraine–2020 Decree of the President of Ukraine]*. (2015, January, 12). Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
8. *Zvity pro vykoannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Reports on implementation of the State Budget of Ukraine]*. Available at: <https://index.min-fin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.
9. *Detsentralizatsiia v Ukraini [The decentralization in Ukraine]*. Available at: <https://decentralization.gov.ua/gromadas>.
10. *Finansova detsentralizatsiia v Ukraini. Pershyi etap yspihiv [Financial decentralization in Ukraine. The first stage of success]*. Available at: [http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_\(21.03.17\).pdf](http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decentr_(21.03.17).pdf).
11. Vasilenko, D. (2015). *Biudzhethna detsentralizatsiia yak sposib realizatsii biudzhethnoi polityky [Budget decentralization as a way to implement fiscal policy]*. Available at: <https://naub.oa.edu.ua/2015>.
12. Vozniak, H. (2017). *Osoblyvosti mizhbiudzhethnykh vidnosyn v konteksti dosiahnennia finansovoi spromozhnosti terutrialnoi hromady [Features of inter-budgetary relations in the context of achieving the financial capacity of territorial community]*. *Svit finansiv – World of Finance*, 2 (51), 17–28 [in Ukrainian].
13. *Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnuh terytorialnykh hromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08 kvit. 2015 roku № 214 [On approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]*. (2015, April, 8). Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
14. *Ekspertnyi analiz biudzhethiv 665 OTH za 2018 r. [Expert analysis of budgets 665 UTC for 2018]*. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10649?page=2>.
15. *Ofitsiinyi sait Zavodskoi OTH [Official site of Zavodska UTC]*. Available at: <https://zavodska-gromada.gov.ua/news/1558943398/>.

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

Наталія ТКАЧЕНКО

доктор економічних наук, професор, Інститут післядипломної освіти, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, tkachenko_nt@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6312-4586

Людмила СЕЛІВЕРСТОВА

доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна, drls25@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2231-0558

ВПЛИВ ПРОДАЖУ СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ НА ВАРТІСТЬ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Вступ. Питання поєднання вартості страхової компанії з розвитком страхового бізнесу є актуальними з огляду на формування ефективної системи продажу страхових продуктів. Важливість проведення аналізу в цьому напрямку зумовлена постійною концентрацією капіталу та компаній задля створення більш конкурентоспроможних страхових структур. Водночас критичний науковий аналіз з проблематики оцінювання вартості страховика та розвитку системи продажу страхових продуктів дає змогу виокремити низку ключових узагальнень.

Мета – поглибити теоретико-методичні засади ідентифікування вартості страхової компанії, сформувані переваги та недоліки основних методів такої оцінки та обґрунтувати вплив системи продажу на вартість страхового бізнесу.

Результати. Обґрунтовано, що зростання вартості страхової компанії спрямоване не лише на безпосереднє отримання доходу від продажу того чи іншого страховика, а й є стимулом для розширення його бізнесу, підвищення іміджу страхової компанії, залучення інвестицій на розвиток та покращення якості пропонуваніх послуг. Систематизовано переваги та недоліки окремих методів обчислення вартості страховика, а саме: визначення вартості чистих активів компанії, порівняльної оцінки, методу дисконтованих грошових потоків. Доведено значущість використання методу оцінки на основі показника залишкового доходу або залишкового чистого прибутку. Аргументовано, що продаж страхових продуктів є одним із основних компонентів формування вартості страхової компанії. Визначено двосторонність впливу системи продажу на вартість страхового бізнесу: як ефективного механізму підвищення обсягу продажів та з позицій впливу окремих складових системи продажу на вартість компанії.

Висновки. Завдяки розвитку системи продажів страхових продуктів, як ключового елемента формування вартості страхової компанії, забезпечуватиметься в подальшому її зростання.

Ключові слова: страхова компанія, продаж страхових продуктів, оцінка страхового бізнесу, метод порівняльної оцінки, прогностичний метод, індикатори вартості, продуктовий ряд, клієнтоорієнтований сервіс.

Рис.: 1, бібл.: 13.

Наталія ТКАЧЕНКО

доктор економічних наук, професор, Інститут послєдипломного образования, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Людмила СЕЛИВЕРСТОВА

доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна

ВЛИЯНИЕ ПРОДАЖИ СТРАХОВЫХ ПРОДУКТОВ НА СТОИМОСТЬ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Введение. Вопрос сочетания стоимости страховой компании с развитием страхового бизнеса – достаточно актуален, учитывая формирование эффективной системы продажи страховых продуктов. Необходимость проведения анализа в этом направлении обусловлена постоянной концентрацией капитала и компаний для создания более конкурентоспособных страховых структур. В то же время критический научный анализ по проблематике оценки стоимости страховщика и развития системы продаж страховых продуктов позволил выделить ряд ключевых обобщений.

Цель – углубить теоретико-методические основы идентификации стоимости страховой компании, сформировать преимущества и недостатки основных методов такой оценки и обосновать влияние системы продаж на стоимость страхового бизнеса.

Результаты. Обосновано, что рост стоимости страховой компании направлен не только на непосредственное получение дохода от продажи того или иного страховщика, но является и стимулом для расширения его бизнеса, повышения имиджа страховой компании, привлечения инвестиций на развитие и улучшение качества предлагаемых услуг. Систематизированы преимущества и недостатки отдельных методов вычисления стоимости страховщика, а именно: определение стоимости чистых активов компании, сравнительной оценки, метода дисконтированных денежных потоков. Доказана значимость использования метода оценки на основе показателя остаточного дохода или остаточной чистой прибыли. Утверждается, что продажи страховых продуктов является одним из основных элементов формирования стоимости страховой компании. Определена двусторонность влияния системы продаж на стоимость страхового бизнеса: как эффективного механизма повышения объема продаж и с позиций влияния отдельных составляющих системы продаж на стоимость компании.

Выводы. Благодаря развитию системы продаж страховых продуктов, как ключевого элемента формирования стоимости страховой компании, будет обеспечиваться в дальнейшем ее рост.

Ключевые слова: страховая компания, продажа страховых продуктов, оценка страхового бизнеса, метод сравнительной оценки, прогностичний метод, індикатори вартості, продуктовий ряд, клієнтоорієнтований сервіс.

Nataliia TKACHENKO

Dr. Sc. (Economics), Prof., Institute of Postgraduate Education, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine, tkachenko_nt@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6312-4586

Liudmyla SELIVERSTOVA

Dr. Sc. (Economics), Prof., Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, drls25@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2231-0558

THE IMPACT OF THE INSURANCE PRODUCTS SALES ON THE INSURANCE COMPANY VALUE

Introduction. *The issue of combining the value of the insurance company with the development of the insurance business in terms of formation of an effective system for selling insurance products is investigated. Analyzing in this direction are due to the constant concentration of capital and companies in order to create more competitive insurance structures. Critical scientific analysis on the issues of the insurer value and the development of the insurance products sale system allowed to distinguish a number of key generalizations.*

The aim is to deepen the theoretical and methodological principles of identifying the value of an insurance company, to formulate the advantages and disadvantages of the basic methods of such assessment and to substantiate the sales system impact on the value of the insurance business.

Results. *It is substantiated that increasing the value of an insurance company is not only aimed at directly generating income from the sale of an insurer, but is an incentive for expanding its business, enhancing the image of an insurance company, attracting investments for development and improving the quality of services offered. The advantages and disadvantages of individual methods of calculating the insurer value are systematized, namely: determination of the net asset value of the company, comparative valuation, discounted cash flow method. The significance of using the method of residual income or residual net income is proved. It is claimed that the system of the insurance products sale is one of the main elements of formation of the insurance company value. The two-sided influence of the sales system on the value of the insurance business has been determined: as an effective mechanism for increasing sales volume and as the influence of individual components of the sales system on the value of the company.*

Conclusions. *Due to the development of the insurance product sales system as a key element of the insurance company's value formation, its further growth will be ensured.*

Keywords: *insurance company, insurance products sale, insurance business evaluation, comparative valuation method, forecast method, cost indicators, product range, customer oriented service.*

JEL Classification: G22, G32.

Постановка проблеми. Специфічність страхування обумовлена, насамперед, стохастичним характером ризиків, що приймаються на утримання страховою компанією. Це знаходить своє відображення у невизначеності руху грошових потоків, а саме в частині надходження

страхових премій і здійснення страхових виплат. До того ж в сучасних умовах актуальним є розгляд фінансової стійкості страхової компанії саме через рух грошових потоків (вхідних і вихідних), за якого страхова компанія здатна своєчасно та в повному обсязі виконувати зобов'язання

за негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників відносно всіх суб'єктів ринку впродовж визначеного часу за рахунок залучених і власних ресурсів, використовувати нові обставини, властивості та відносини для власного цілеспрямованого і динамічного розвитку на основі зростання обсягів прибутку й капіталу в певний час та прогнозований перспективі [10, с. 25–26]. Як відомо, достатність капіталу й фінансову стійкість страхової компанії аналізують і відстежують низка суб'єктів. З одного боку, це – прерогатива державного страхового нагляду, а з іншого боку, це – інвестори, акціонери, рейтингові агентства та ін. Зазначимо, що в цьому аспекті саме вартість страхової компанії є тим узагальнюючим показником, який віддзеркалює як фінансову стійкість страхової компанії, так і можливості залучення інвестицій і забезпечення стабільного її розвитку. При цьому без успішно побудованої й ефективно функціонуючої системи продажу страхових продуктів неможливо досягнути зростання зазначеного вище показника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку страхового бізнесу є предметом наукових досліджень провідних українських і зарубіжних учених. Методологічні й прикладні аспекти оцінки вартості страхової компанії вивчали Д. Іонін [4], Г. Мікерін [6], М. Недужий [6], Н. Павлов [6], Т. Проказа [8], С. Салов [9], Г. Стюарт [12], Дж. Хам [11], Н. Яшина [6] та ін. Вагомий внесок у дослідження природи, каналів дистрибуції та напрямків підвищення продажів страхових продуктів в умовах фінансової глобалізації здійснили В. Заколюдажний [7], О. Залетов [2], А. Зубец [3], В. Лозинський [5], І. Міщук [5], Р. Пікус [7] та інші.

Разом з тим недостатньо повно розкрито саме питання впливу системи продажу страхових продуктів на вартість страхової компанії.

Метою статті є поглиблення теоретико-методичних засад визначення вартості страхової компанії, систематизація переваг і недоліків основних методів її визначення й обґрунтування впливу системи продажу на вартість страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З економічної точки зору, поняття “вартість” відображає грошове поєднання між товарами та послугами, призначеними для продажу. Це знаходить певне віддзеркалення у трактуванні міжнародними “Стандартами оцінки”, де зазначається, що вартість є не фактом, а розрахунковою величиною цінності конкретних товарів і послуг у певний момент часу відповідно до обраного тлумачення вартості [6, с. 30]. За нашими переконаннями, вартість компанії необхідно інтерпретувати не лише через грошову оцінку специфічного товару для продажу, а й через управлінську місію з орієнтацією на постійне зростання ринкової вартості компанії.

Вартість страхової компанії є важливим індикатором її розвитку та розвитку страхового бізнесу в цілому. В найбільш загальному розумінні визначення вартості компанії полягає в оцінці майбутніх грошових потоків і властивих їм ризиків. Тому під час складання прогнозів грошових потоків і оцінюючи ризик їх виникнення в умовах невизначеності, менеджери моделюють фундаментальну вартість бізнесу, а власники капіталу вирішують завдання максимізації вартості за умови мінімізації ризику.

Так, компонентами формування вартості страхової компанії, на нашу думку, є: фінансова стійкість компанії; нематеріальні активи; клієнтська база; стан управління персоналом; система продажу страхових продуктів; конкурентоспроможність; інновації; перспективи розвитку; організаційна структура та ін. Зрозуміло, що страхова діяльність не повинна бути збитковою,

оскільки акціонери не триматимуть в своєму портфелі збиткову та/або неприбуткову страхову компанію лише заради забезпечення своїх внутрішніх фінансових потоків. Підтвердженням цьому є вихід практично всіх кептивних страхових компаній на інші сегменти страхового ринку, незважаючи на те, що спочатку їх створювали лише для обслуговування корпоративних страхових інтересів.

При визначенні вартості страхової компанії застосовуються аналогічні методи. Однак з урахуванням особливостей діяльності страхових компаній, їх соціальної й економічної значущості, необхідним є корегування процесу оцінки та вибору конкретних методів.

Усі відомі способи розрахунку вартості страхової компанії можна звести до двох груп:

- статистичні методи, під якими розуміється використання й аналізування цін ринку на аналогічні підприємства (йдеться про порівняльний підхід) або визначення вартості відповідно до активів і витрат на їх створення (витратний підхід);
- динамічні методи, в рамках яких грошові надходження є розподіленими в часі та приводяться до єдиного еквівалента за допомогою одного або кількох факторів, що відображають також і ймовірність їх надходження (дохідний метод, метод теорії опціонів та ін.).

На нашу думку, цікавими для наукового розгляду є такі методи: визначення вартості чистих активів компанії, порівняльна оцінка, метод дисконтованих грошових потоків та методи, засновані на показнику економічної доданої вартості. Варто зазначити, що такий перелік методів характеризується належним теоретичним обґрунтуванням та широкою застосовністю в страховій практиці. Хоча не претендуємо на повноту переліку методів, оскільки він є значно ширшим,

наприклад, поза увагою залишився відомий метод ринкових цін акцій.

На рис. 1 подано систематизацію переваг і недоліків окремих методів обчислення вартості страховика, а саме: визначення вартості чистих активів компанії, порівняльної оцінки, методу дисконтованих грошових потоків.

Як засвідчує практика, метод дисконтування грошових потоків, із перелічених на рис. 1, найбільше підходить до оцінки вартості страхової компанії. Він є найбільш популярним і теоретично обґрунтованим. Статистичні методи можуть слугувати лише базисом для представлення результатів оцінювання. Окрім того, використання останніх ускладнюється через відсутність якісної фінансової інформації та моніторингу із боку рейтингових агентств.

Говорячи про показник вільного грошового потоку, варто наголосити, що він не є досконалим. Так, при його обчисленні потрібно досліджувати лише фінансові результати діяльності, що припадають на власні ресурси акціонерів компанії; по-друге, зміна вартості фінансових зобов'язань, які на пряму не залежать від притоку або відтоку грошових коштів в поточному періоді, має враховуватися як фінансовий результат діяльності компанії в тому періоді, коли це відбулося; по-третє, врахування стохастичного характеру грошових потоків, тобто навіть у разі відсутності грошових витрат страховик має резервувати активи для можливих виплат.

З метою врахування й уникнення вищезазначених недоліків зазвичай використовується метод оцінки на основі показника залишкового доходу або залишкового чистого прибутку. Такий метод є модифікацією підходу визначення “економічної доданої вартості” [4, с. 17]. За ним вартість компанії визначається таким чином [11, 12]:

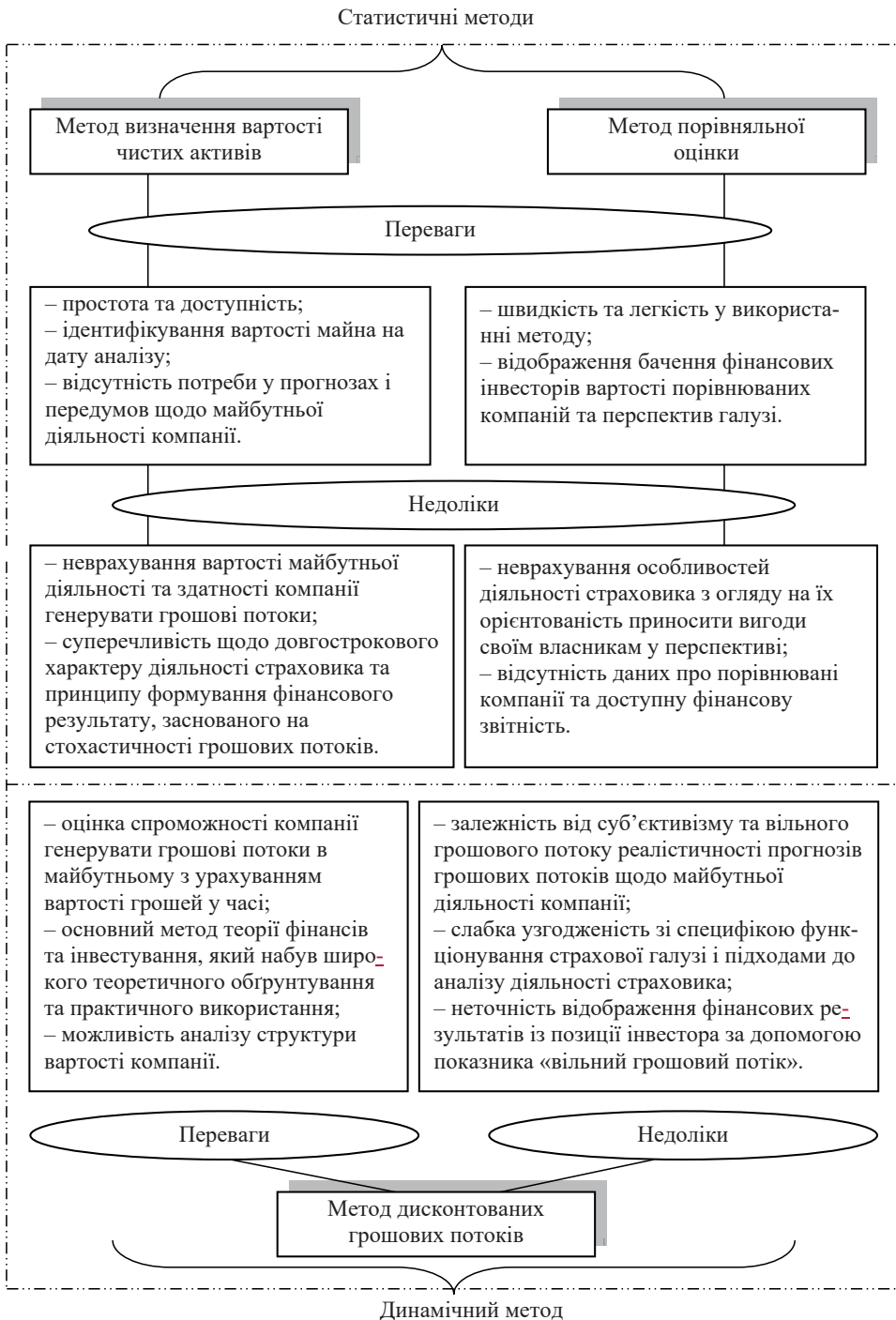

Рис. 1. Переваги та недоліки основних методів оцінки вартості страхової компанії*

* Складено авторами.

поточна вартість акціонерного капіталу + дисконтова на вартість майбутніх доходів, як зростання поточної вартості акціонерного капіталу в майбутньому – дисконтова на вартість використання акціонерного капіталу в майбутньому.

Зрозуміло, що такий підхід враховує проектування майбутніх доходів на момент оцінки, але з урахуванням вже об'єктивно сформованої вартості компанії та отриманих нею доходів. Порівняно з методом дисконтованих грошових потоків значно менша частина вартості належить до “подовженої”, тим самим підвищується стійкість методу стосовно суб'єктивності прогнозних оцінок.

Постійне зростання вартості страхової компанії є необхідним фактором її розвитку. Саме завдяки розвитку страховика й відбувається реалізація основного призначення страхування як економічної категорії. Страхова компанія, як підприємницька структура, заробляє на виконанні економічно та соціально значимих функцій, що сприяє, зокрема, зниженню навантаження на бюджет. Звідси логічним є той факт, що система продажу страхових продуктів є важливою складовою діяльності та одним із основних компонентів формування вартості страхової компанії.

Що ж означає поняття “продаж страхових продуктів”? Так, найчастіше під цим розуміється продаж виготовлених товарів і послуг, що супроводжується отриманням грошової виручки [5, с. 101]; процедура узгальнення системи маркетингових заходів і концентрації раніше здійснених зусиль з виявлення потреб клієнтів, їх споживчої поведінки, привабливості умов страхування, розміру премій та специфіки додаткових послуг [3, с. 150–151]. У більш широкому розумінні це поняття трактують як здійснення, виконання якогось плану, проекту, програми [1, с. 413].

Вважаємо, що система продажу страхових продуктів є тісно пов'язаною з пріоритетними завданнями діяльності страховика. Ефективну систему продажу страхових продуктів слід розглядати як належним чином взаємопов'язану сукупність окремих бізнес-процесів, починаючи з розробки страхових продуктів, пошуку потенційних споживачів, побудови обґрунтованої регіональної мережі, формування підходів до клієнтоорієнтованості та післяпродажного обслуговування. Прихильником такої позиції є О. Залетов [2]. Р. Пікус та В. Заколадяжний [7].

За нашими переконаннями, вплив системи продажу на вартість страхового бізнесу необхідно розглядати з двох позицій: як ефективний механізм підвищення обсягу таких продажів та як вплив окремих складових системи продажу на вартість компанії. Стосовно першої позиції, слід зауважити наступне. Як вище зазначалося, не існує універсальної та/або єдиної методики оцінки вартості страхового бізнесу. Зазвичай, здійснюється порівняння результатів, отриманих за різними методиками оцінювання, але не можна не зосередити увагу на тому, що порівняльний і прогнозний підходи все-таки мають ключове значення. Наприклад, перший застосовують переважно для попереднього ідентифікування мінімально можливої ціни продажу страхової компанії, коли йдеться про поточні збори страхових премій. Другий – для визначення реальної ціни з урахуванням запланованого зростання надходження страхових премій. При цьому зрозуміло, що одним із важливих індикаторів вартості страхової компанії є надходження страхових премій.

До речі, в світовій практиці існує така позиція, що вартість страхової компанії визначається як добуток надходження страхових премій на коефіцієнт 0,8–1. Звичайно, такий підхід є можливим до застосу-

вання лише на розвинених ринках, де спостерігається високий рівень проникнення страхування.

Розглядаючи вплив системи продажу на вартість страхового бізнесу через вплив окремих складових системи продажу на вартість компанії, слід наголосити саме на ефективній роботі каналів продажу й андеррайтингового блоку, побудові затребуваного ринком продуктового ряду, клієнтоорієнтованого сервісу та ін. Дійсно, зважаючи на цільову орієнтацію іноді відбувається прийняття рішення, наприклад, про придбання страховика, винятково через наявність розгалуженої мережі каналів збуту і іншої інфраструктури. В процесі визначення вартості бізнесу на перший план виходитимуть наявні матеріальні активи (обсяг страхових премій, активи, які прийняті для покриття страхових резервів тощо), а також зобов'язання страховика. В такому разі нівелювати роль існуючих каналів продажу в компанії є некоректним.

Вплив сформованих клієнтських сегментів на вартість страхової компанії характеризується так: вартість компанії зростає, якщо в її портфелі присутній як роздрібний сегмент, так і корпоративний. Зважаючи на низький рівень охоплення страхуванням роздрібних клієнтів, можна спрогнозувати значний потенціал розвитку тих страховиків, які, насамперед, орієнтують свою роботу з такою категорією споживачів.

Говорячи про продуктивний ряд та його вплив на вартість компанії, варто наголосити на можливості визначення ціни через вартість ліцензій, витрат на їх отримання та вартість матеріальних активів. При цьому вартість компанії зростатиме залежно як від тривалості її функціонування на ринку, так і від наявності в страховому портфелі ліцензій на провадження обов'язкових видів страхування та сформованої палітри страхових продуктів.

Беззаперечно, розгляд впливу окремих складових системи продажу на вартість компанії буде неповним, якщо залишити поза увагою такий елемент, як клієнтоорієнтований сервіс. Основна ідея управління взаємовідносинами з клієнтами полягає у забезпеченні лояльності страхувальників до конкретної компанії. Наразі чим жорсткішою є конкуренція на ринку страхових послуг, тим складнішим є не лише пошук, а й утримання клієнта. Тому логічним є необхідність впровадження клієнтоорієнтованого підходу до ведення страхового бізнесу задля підвищення рівня задоволеності клієнтів, збільшення обсягів продажу страхових продуктів, зокрема й на одного страхувальника, що в кінцевому підсумку сприятиме зростанню вартості активів страхової компанії. В такому разі страховики потребують використання CRM-технологій з метою накопичення інформації про клієнтів та їхні страхові уподобання; більш повного уявлення про бізнес конкретного клієнта тощо.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки й узагальнення:

- методи оцінки вартості страхової компанії на сучасному етапі мають низку переваг і недоліків;
- використання непридатної моделі оцінки може призвести як до переоцінки, так і до недооцінки бізнесу, що унеможливорює доцільність реалізації інструментарію, що розглядається;
- жоден із наведених вище підходів і методів не є взаємовиключним, а доповнює один одного;
- застосування оціночних моделей вартості страхових компаній є обов'язковою умовою в процесі злиття, поглинання та продажу компаній.

Саме завдяки розвитку системи продажів страхових продуктів, як ключового компонента формування вартості страхової

компанії, забезпечуватиметься в подальшому її зростання. При цьому складовими остаточної, з боку системи продажу страхових продуктів є: обсяг надходження страхових премій, величина нематеріальних і матеріальних активів, клієнтоорієнтований сервіс

Список використаних джерел

1. *Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилиана. 6-е изд., доп. Москва : Институт новой экономики, 2004. 1376 с.*
2. Залетов О. М. Дистрибуція страхових продуктів. *Green Capital News*. 2011. № 11. С. 6–9.
3. Зубец А. Н. *Страховой маркетинг. Москва : Издательский дом "АНКИЛ", 1998. 256 с.*
4. Ионин Д. Е. Пример практического применения модели экономической добавленной стоимости в управлении страховой компанией. *Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 227 : в 3 т. Т. 1. ДНУ, Дніпропетровськ. 2007. С. 16–28.*
5. Лозинський В. Т., Міщук І. П. Формування сучасних систем дистрибуції товарів: проблеми теорії і практики. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2010. № 690. С. 95–103.*
6. *Международные стандарты оценки / Г. И. Микерин, М. И. Недужий, Н. В. Павлов, Н. Н. Яшина ; Москва : Типография "Новости", 2000. Кн. 1 : Перевод, комментарии, дополнения. 264 с.*
7. Пікус Р. В., Заколюдажний В. О. Інноваційні канали збуту страхових продуктів у сфері особистого страхування. *Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 7. С. 71–75.*
8. Проказа Т. В. Розвиток методів оцінки вартості страхових компаній. *Економічний вісник Донбасу. 2010. № 3 (21). С. 74–76.*
9. Салов С. П. *Методы оценки стоимости страховой компании. Страховое дело. 2006. № 7. С. 2–7.*

10. Ткаченко Н. В. *Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика: монографія. Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2009. 570 с.*

11. Tham J. *Equivalence between discounted cash flow and residual income models. Working Paper. Social Science Research Network. 2000. 34 p.*

12. Stewart G. *The quest for value. N.Y., 1991. P. 12.*

13. Seliverstova L. S. *Current trends in insurance market in Ukraine. Науковий вісник Полісся. 2017. № 2 (10). Ч. 1. С. 63–69.*

References

1. Azriliyan, A. N. (Ed.). (2004). *Bolshoy ekonomicheskiy slovar [Big economic dictionary]. (6th ed., rev.). Moscow: Institut novoy ekonomiki [in Russian].*
2. Zaliyev, O. M. (2011). *Dystrybutsiya strakhovoykh produktiv [Insurance product distribution]. Green Capital News, 11, 6–9 [in Ukrainian].*
3. Zubets, A. N. (1998). *Strahovoy marketing [Insurance marketing]. Moscow: Izdatelskiy dom "ANKIL" [in Russian].*
4. Ionin, D. E. (2007). *Primer prakticheskogo primeneniya modeli ekonomicheskoy dobavlennoy stoimosti v upravlenii strahovoy kompaniey [An example of the practical application of the economic value added model in managing an insurance company]. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky – Economics: Problems of Theory and Practice. Issue 227. (Vols. 1–3). Vol. 1. DNU, Dnipropetrovsk, 16–28 [in Russian].*
5. Lozynskiy, V.T., Mishchuk, I.P. (2010). *Formuvannia suchasnykh system dystrybutsiy tovariv: problemy teorii i praktyky [Formulation of the main distribution systems for goods: problems of theory and practice]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", 690, 95–103 [in Ukrainian].*
6. Mikerin, G. I., Neduzhiy, M. I., Pavlov, N. V., Yashina, N. N. (2000). *Mezhdunarodnye standarty ocenki [International valuation standards]. Moscow: Tipografiya "Novosti" [in Russian].*

7. Pikus, R. V., Zakolodiazhnyi, V. O. (2016). *Innovatsiini kanaly zbutu strakhovykh produktiv u sferi osobystoho strakhuvannia [Innovative sales channels of insurance products in the field of personal insurance]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 7, 71–75 [in Ukrainian].*
8. Prokaza, T.V. (2010). *Rozvytok metodiv otsinky vartosti strakhovykh kompanii [Development of methods for assessing the value of insurance companies]. Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass, 3 (21), 74–76 [in Ukrainian].*
9. Salov, S.P. (2006). *Metody ocenki stoimosti strahovoy kompanii [Methods for assessing the value of an insurance company]. Strakhovoe delo – Insurance Business, 7, 2–7 [in Russian].*
10. Tkachenko, N. V. (2009). *Zabezpechennia finansovoi stiikosti strakhovykh kompanii: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Ensuring the financial stability of insurance companies: theory, methodology and practice]. Cherkasy: Cherkaskyi TsNTEI [in Ukrainian].*
11. Tham, J. (2010). *Equivalence between discounted cash flow and residual income models. Working Paper. Social Science Research Network, 12.*
12. Stewart, G. (1991). *The quest for value. N.Y.*
13. Seliverstova, L. S. (2017). *Current trends in insurance market in Ukraine. Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia, 2 (10), 63–69 (Part 1).*

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

Олександр ЛУЦКЕВИЧ

здобувач, Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна,
seo@sex.io

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Вступ. Питання державного регулювання ринку цінних паперів є вкрай необхідним і важливим процесом як для світової економіки в цілому, так і для України зокрема.

Мета – обґрунтувати підходи до регулювання вітчизняного ринку цінних паперів та пошуку шляхів його вдосконалення.

Результати. Обґрунтовано, що механізм державного регулювання ринку цінних паперів значною мірою визначає модель державного регулювання усього фінансового сектору країни. Аргументовано, що проблема регулювання фінансового ринку полягає у встановленні взаємозв'язку між банківським сектором і всім фінансовим ринком. У зв'язку з цим в науковий обіг введено спеціальні терміни – “мегарегулювання” або “крос-секторальний нагляд і регулювання фінансового ринку” для інтегрованого нагляду за фінансовим сектором, що полягає в можливості здійснення крос-секторального, інтегрованого нагляду за всіма секторами фінансового ринку, розробці та застосовуванні єдиних стандартів і технологій регулювання та нагляду за різними видами фінансових організацій.

Визначено, що для українського ринку цінних паперів характерне саморегулювання, яке, як і державне регулювання, дотримується цілей і принципів діяльності, що полягають у забезпеченні стабільності фінансового ринку, захисті інтересів усіх учасників фінансового ринку та зменшенні ризиків діяльності.

Висновки. Дослідивши основні підходи до регулювання ринків цінних паперів у різних країнах, запропоновано впровадження у національну практику мегарегулятора, оскільки перехід до мегарегулювання є основною сучасною тенденцією реформування фінансового регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, фінансовий ринок, ринок цінних паперів, мегарегулятор, крос-секторальний нагляд, саморегулюючі організації.

Бібл.: 13.

Александр ЛУЦКЕВИЧ

соискатель, Черниговский национальный технологический университет,
Чернигов, Украина, seo@cex.io

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ РЫНКА
ЦЕННЫХ БУМАГ**

Введение. Вопрос государственного регулирования рынка ценных бумаг является крайне необходимым и важным как для мировой экономики в целом, так и для Украины в частности.

Цель – исследовать подходы к регулированию отечественного рынка ценных бумаг и поиски путей его совершенствования.

Результаты. Обосновано, что механизм государственного регулирования рынка ценных бумаг в значительной степени определяет модель государственного регулирования всего финансового сектора страны. Аргументировано, что проблема регулирования финансового рынка заключается в установлении взаимосвязи между банковским сектором и всем финансовым рынком. В связи с этим в научный оборот введены специальные термины – “мегарегулирование” или “кросс-секторный надзор и регулирование финансового рынка” для интегрированного надзора за финансовым сектором, который заключается в возможности осуществления кросс-секторального, интегрированного надзора за всеми секторами финансового рынка, разработке и применении единых стандартов и технологий регулирования и надзора за различными видами финансовых организаций.

Определено, что отечественному рынку ценных бумаг свойственно саморегулирование, которое, как и государственное регулирование, придерживается целей и принципов деятельности, заключающихся в обеспечении стабильности финансового рынка, защите интересов всех участников финансового рынка и уменьшении рисков деятельности.

Выводы. Исследовав основные подходы к регулированию рынков ценных бумаг в разных странах, предложено внедрение в отечественную практику мегарегулятора, поскольку переход к мегарегулированию является основной современной тенденцией реформирования финансового регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование, финансовый рынок, рынок ценных бумаг, мегарегулятор, кросс-секторный надзор, саморегулирующиеся организации.

Oleksandr LUTSKEVYCH

Competitor of Scientific Degree, Chernihiv National Technological University,
Chernihiv, Ukraine, seo@cex.io

**THE ROLE OF STATE REGULATION IN THE DEVELOPMENT OF THE
SECURITIES MARKET**

Introduction. The issue of state regulation of the securities market, which is a very necessary and important process for the world economy as a whole and for Ukraine in particular, is investigated.

Aim is to study approaches to regulating the domestic securities market and to find ways to improve it.

Results. *It is substantiated that the mechanism of state regulation of the securities market largely determines the model of state regulation of the entire financial sector of the country. Currently, the problem of regulating the financial market is to establish a relationship between the banking sector and the entire financial market. In this regard, special terms – “mega-regulation” or “cross-sectoral supervision and regulation of the financial market” for integrated supervision of the financial sector have been introduced into the scientific circulation, which consists in the possibility of cross-sectoral, integrated supervision of all sectors of the financial market, developing and applying uniform standards and technologies for the regulation and supervision of different types of financial institutions.*

It is determined that the domestic securities market is characterized by self-regulation, which, like state regulation, adheres to the goals and principles of activity that are to ensure the stability of the financial market, protect the interests of all financial market participants and reduce the risks of activity.

Conclusions. *Having studied the basic approaches to the regulation of the securities markets in different countries, we consider it expedient to introduce into the domestic practice of the mega-regulator, since the transition to mega-regulation is the main modern tendency of reforming the financial regulation.*

Keywords: *state regulation, financial market, securities market, mega-regulator, cross-sectoral oversight, self-regulatory organizations.*

Постановка проблеми. Державне регулювання ринку цінних паперів є вкрай необхідним і важливим процесом як в масштабах світової економіки, так і в Україні. Характерною ознакою сучасного етапу становлення України та її інтеграції до світового співтовариства, набуття членства в об'єднанні європейських країн є впровадження стандартів існуючої демократичної системи та формування відповідних механізмів державного управління і регулювання. Формування та розвиток регульованого і прозорого ринку цінних паперів в Україні має надзвичайно важливу роль для підтримання швидких темпів зростання та забезпечення успішної інтеграції країни до світового фінансового ринку, що й обумовлює важливість та актуальність проблематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем регулювання ринку цінних паперів в Україні та його

інтеграції до світових фінансових ринків в умовах глобалізації присвячені чисельні наукові здобутки, зокрема: І. П. Адаменко, Т. В. Біловус, Л. С. Селіверстової, О. М. Стадницької, Н. В. Ткаченко та ін. – вивченню теоретичних підходів розвитку ринку цінних паперів; А. Н. Козлова, А. І. Німковича, Н. А. Лосева та ін. – питанням державного регулювання фінансових ринків; Г. Н. Белоглазової, О. В. Буклемішева, Ю. А. Данілова, Н. П. Радковського та ін. – особливостям функціонування ринку цінних паперів у зарубіжних країнах та ін.

Визнаючи вагомий внесок українських науковців у проблематику державного регулювання національного ринку цінних паперів, необхідно зазначити, що це питання потребує подальшого розвитку, оскільки поглиблення господарських зв'язків України та зростання взаємозалежності національних фінансових систем вимагають підвищення ролі регулювання ринку цінних

паперів, який відіграє вирішальну роль у мобілізації, перерозподілі та контролі за рухом капіталу.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до системи регулювання вітчизняного ринку цінних паперів та пошук шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація ефективної економічної політики країни передбачає наявність механізмів, які забезпечують раціональне використання всіх ресурсів. У ринковій економіці такий механізм, як правило, пов'язаний із функціонуванням ринку цінних паперів. Крім цього, наявність розвинутого національного ринку цінних паперів, який користується довірою серед інвесторів, є важливою умовою стійкого економічного зростання, а також фактором фінансової безпеки країни [1, с. 14].

Державне регулювання є важливою та невід'ємною частиною функціонування будь-якої ринкової системи, зокрема і фінансової. Ринок цінних паперів є вагомю частиною фінансового ринку у більшості розвинутих країн світу. Механізм державного регулювання ринку цінних паперів значною мірою визначає модель державного регулювання усього фінансового сектору країни. Державне регулювання фінансових ринків ґрунтується на визнанні існування державного регулювання фінансових відносин як невід'ємної складової державного регулювання економіки країни, орієнтується на використання внутрішніх сил ринкового саморегулювання та безпосереднього впливу держави [2, с. 54].

Законодавча база регулювання учасників фінансового ринку в розвинених країнах формувалася поетапно, в міру появи потреб у встановленні норм і вимог до окремих груп фінансових організацій. У підсумку всі фінансові організації виявилися розділені на окремі категорії, залежно від

виду діяльності, яким вони займалися на момент введення відповідних законів. У більшості розвинених країн аж до середини 1990-х рр. регулювання на фінансових ринках здійснювалося окремо у кожному секторі фінансового ринку [3, с. 15].

Першою характерною рисою системи фінансового регулювання була її багатовекторність, що відображалася в наявності безлічі регулюючих органів. Державний вплив на фінансові ринки, а через них і економіку в цілому, здійснювався через центральний банк, міністерство фінансів, казначейство, а також різноманітні спеціалізовані агентства та саморегульовані організації.

Друга характерна риса системи регулювання полягала в тому, що для банків, страхових компаній і учасників ринку цінних паперів застосовувалися різні підходи до ліцензування і режимів регулювання, при цьому центральні банки зазвичай брали на себе роль регулятора комерційних банків [4, с. 9].

Але, починаючи з 1970-х рр., під впливом зростаючої конкуренції, появи нових фінансових продуктів і технологічних інновацій, відмінності між окремими учасниками фінансового ринку стали поступово нівелюватися. Активізувалися процеси проникнення спеціалізованих посередників на суміжні сегменти фінансового ринку, що, серед іншого, сприяло запровадженню нових нормативів, які обмежують ризики їх діяльності. Особливо це стосувалося банківської сфери.

Нові умови функціонування ринків зумовили переосмислення змісту фінансового регулювання. Стало очевидно, що завдання регуляторів полягає не в тому, щоб формулювати правила поведінки для різних типів посередників, а у вирішенні більш загальних завдань – забезпечення стабільності ринку й обмеження ризикованих позицій його учасників, незалежно від їх функцій

і належності до того чи іншого типу. Такий підхід зажадав створення більш однорідного нагляду за однаковими видами діяльності, які здійснюють різні учасники ринку: банки, ощадні установи чи страхові компанії і, відповідно, зміни структури органів фінансового регулювання. Реформування організаційної структури мало усунути дублювання і знизити витрати на регулювання як з боку державних органів, так і з боку регульованих фінансових інститутів.

Наразі проблема регулювання фінансового ринку полягає у встановленні взаємозв'язку між банківським сектором і учасниками фінансового ринку. У зв'язку з цим у світовій практиці в науковий обіг введено спеціальні терміни – “мегарегулювання” або “крос-секторальний нагляд і регулювання фінансового ринку” для інтегрованого нагляду за фінансовим сектором [3, с. 15].

До недавнього часу в Україні реалізовували модель розподіленого регулювання ринку цінних паперів. На противагу їй у багатьох країнах застосовується інша структура-мегарегулятора. Це – модель регулювання, що базується на інтеграції повноважень в одному або двох відомчих підрозділах.

Як свідчить світова практика, мегарегулятор – це спеціально створений орган, наділений повноваженнями з регулювання і нагляду на фінансовому ринку. Він є незалежним неурядовим органом, але при цьому несе відповідальність перед державною владою. Також він діє на колегіальній основі і не має права законодавчої ініціативи [6].

Перехід до мегарегулювання є об'єктивним процесом, який пов'язаний з підвищенням ролі інтегрованих фінансових структур. У такий спосіб відбулася більшість реформ у сфері фінансового регулювання. Так, наприклад, у 1980-і рр. до мегарегулювання перейшли Данія, Канада,

Норвегія і Сінгапур, в 1990-ті рр. – ще 5 країн; а в XXI столітті процес прискорився. Так, за даними МВФ, серед 70 держав, які проводили реформи в 1998–2009 рр., 27 країн (38,5%) провели консолідацію фінансового регулювання і нагляду в тій чи іншій формі. У результаті зі 115 повних членів Міжнародної асоціації регуляторів ринку цінних паперів (IOSCO) понад 42% (49 членів) використовують галузеву (“вертикальну”) модель регулювання, в рамках якої свій регулятор є у кожного зі сегментів фінансового ринку. У 16 країнах (13,9%) діє модель, що отримала назву “гібридної”, характеризується поширенням повноважень регулятора на кілька секторів. Решта 50 країн (43,5%) використовують різні моделі мегарегулювання [7, с. 44; 8].

Суть найпоширенішої з цих моделей полягає в наявності єдиного незалежного мегарегулятора, що об'єднує функції регулювання і нагляду, при цьому не є центральним банком. Вона існує в 33 країнах. Країн, у яких центробанк є мегарегулятором, налічується лише 13. Ще в 4 країнах (Австралія, Бельгія, Нідерланди, Велика Британія) впроваджена модель “Твін Пікс” (“twinpeaks”), згідно з якою пруденційний нагляд здійснює національний банк, а ринкові практики і поведінку учасників ринку регулює орган, наділений повноваженнями в цій галузі.

Серед 25 найбільших фінансових ринків лише в Сінгапурі мегарегулятором є національний банк. Для цього є низка вагомих причин. По-перше, економіка і фінансовий ринок Сінгапуру дуже залежні від транснаціональних потоків капіталу. По-друге, тут важливу роль відіграє фактор ісламського банкінгу, що перетворює місцеві банки фактично в інвестиційні фонди.

На створення мегарегулятора впливає і необхідність у підтримці стійкості фінансової системи в умовах зовнішньої нестабільнос-

ті. Вимогливість фінансових умов стримує інвестиції та негативний вплив на економічне зростання. Особливе занепокоєння можуть викликати збільшення залежності країн з ринком, що формується, від зовнішнього фінансування і збільшення позикових коштів приватного і державного секторів.

Так, у 2011–2013 рр. в Єврозоні зросли фіскальні ризики. Частині країн Євросоюзу в 2011–2014 рр. вдалося скоротити дефіцит бюджету і зменшити розмір державного боргу нижче порогових значень – 3 і 60% ВВП, відповідно. Але у 2015 р. знову окреслилася тенденція до зростання державного боргу в багатьох європейських країнах, що є свідченням їх фіскальної вразливості. Так, середній державний борг серед країн Європейського Союзу наприкінці 2017 р. становив 81,6% ВВП, тимчасом у 2016 р. він становив 83,3%. Найвищий рівень державного боргу стосовно ВВП станом на кінець 2017 р. мали Греція (178,6%), Італія (131,8%), Португалія (125,7%), Бельгія (103,1%) та Іспанія (98,3%). При цьому найменше боргів мали Естонія (9%), Люксембург (23%), Болгарія (25,4%), Чехія (34,6%) та Румунія (35%). На кінець 2017-го середній державний борг за усіма 28 країнами ЄС становив 81,6%, а серед країн єврозони – 86,7%. Державні борги країн ЄС упродовж 2018 р. продемонстрували тенденцію до скорочення [8].

Саме проблеми сталого функціонування та сталого розвитку світової економіки, в якій важлива роль належить банківському сектору, в більшості розвинених країнах призвели до необхідності реформування системи контролю та поступового переходу до мегарегулювання фінансових ринків. Таким чином, перехід до мегарегулювання є основною сучасною тенденцією реформування фінансового регулювання фондового ринку.

В Україні регулювання фондового ринку відбувається шляхом саморегулювання, інститут якого у фінансовому сегменті, а саме

на ринку цінних паперів, було задекларовано у 1997 р., коли до Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 27.07.2010 № 3480-15 було внесено зміни, що передбачали для професійних учасників ринку обов’язкове членство в щонайменше одній саморегулюючій організації (СРО). Метою діяльності саморегулюючих організацій професійних учасників ринку цінних паперів є забезпечення провадження діяльності професійними учасниками ринку, які є членами СРО, розробка і затвердження правил, стандартів професійної поведінки та провадження відповідного виду професійної діяльності [6].

Відповідно до Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” (частина 1 статті 47) регулювання ринку цінних паперів здійснює держава та саморегулюючі організації, тобто, в Україні останні є елементом системи регулювання ринку [9].

Саморегулюючі організації є не лише засобом вироблення загальних правил гри або захисту інтересів. У світовій практиці – це відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо. Тобто створення саморегулюючої організації – це, зазвичай, угода про партнерство.

У більшості питань інтереси держави й саморегулюючих організацій збігаються, зокрема, у сфері попередження та вирішення конфліктів між учасниками, поліпшення управління ризиками, зниження можливостей для шахрайства й інших протиправних дій, підтримки ліквідності й стабільності ринку, удосконалення ринкової інфраструктури, запровадження стандартів професійної діяльності [10, с. 77].

Вирішення зазначених завдань на базі саморегулюючих організацій вимагає спеціалізації останніх за видами професійної діяльності, а характер завдань – формування стандартів професійної діяльності та

примус до їхнього виконання – зумовлює необхідність відмови від принципу конкуренції в сфері саморегулювання [11, с. 135].

Державне регулювання та саморегулювання дотримуються загальних цілей і принципів діяльності, що полягають у забезпеченні стабільності фінансового ринку, захисті інтересів усіх учасників фінансового ринку та зменшенні ризиків діяльності. Підвищення ефективності функціонування ринку цінних паперів в Україні у фінансовому секторі неможливе без чіткого визначення основних напрямів його подальшого розвитку. Такими напрямками щодо ринку цінних паперів мають бути: підвищення його прозорості, відкритості та ліквідності, інтегрування в міжнародні ринки цінних паперів. Для цього необхідно запровадити такі форми і методи його регулювання, які значно підвищили б рівень захисту прав та інтересів інвесторів, суспільства і держави. Подолання існуючих проблем ринку цінних паперів України пов'язане з необхідністю удосконалення законодавства, а також встановлення більш жорсткої відповідальності за порушення вимог цього законодавства [10, с. 78]. Отже, вітчизняний ринок цінних паперів вимагає здійснення заходів з удосконалення його інфраструктури та зміцнення правового і регуляторного середовища [12, с. 34; 10].

Система державного регулювання українського ринку цінних паперів має базуватися на трьох основних принципах: захисті інвесторів; забезпеченні функціонування справедливого, ефективного та прозорого ринку; зменшенні ризику.

Зокрема, удосконалення державного регулювання ринку цінних паперів має відбуватися через:

- удосконалення національного законодавства у контексті посилення ролі держави у процесі інституційного й інформаційного забезпечення;

- ефективного використання емісії цінних паперів як джерела виробничих інвестицій;
- розвитку первинного і вторинного ринків цінних паперів;
- використання корпоративних цінних паперів, які дають переваги та є ефективним інструментом розвитку довгострокового позикового фінансування, що забезпечує основу економічного розвитку і підсилює конкурентоспроможність економіки.

Для України при переході до мегарегулювання, перетворення можуть здійснюватися за допомогою двох підходів. Перший з них є більш традиційним і характеризується концентрацією функцій регулювання і нагляду в єдиному органі. Другий підхід – “Твін Пікс” – полягає в поділі повноважень між двома регуляторами за функціональним принципом.

Висновки. Таким чином, ринку цінних паперів України властиве саморегулювання, яке, як і державне регулювання, дотримується цілей і принципів діяльності, що полягають у забезпеченні стабільності фінансового ринку, захисті інтересів усіх учасників фінансового ринку та зменшенні ризиків діяльності.

Дослідивши основні підходи до регулювання ринків цінних паперів у різних країнах, вважаємо за доцільне впровадити в українську практику мегарегулятор, оскільки перехід до мегарегулювання є основною сучасною тенденцією реформування фінансового регулювання.

Список використаних джерел

1. Адаменко І. П., Селіверстова Л. С. *Особливості розвитку фінансового ринку України. Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 9. С. 13–17.
2. Стадницька О. М. *Наукове узагальнення державного регулювання ринку цінних паперів*

у зарубіжних країнах як досвід для України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 15. Ч. 3. 2015. С. 54–56.*

3. Селіверстова Л. С. Особливості функціонування фінансових систем в зарубіжних країнах. *Економіка і держава. 2018. № 3. С. 14–16.*

4. Мегарегулятор: взаимодействие с кредитными организациями и финансовым рынком / под ред. д-ра экон. наук, проф. Г. Н. Белоглазова, д-ра экон. наук, проф. Н. П. Радковской. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГЭУ, 2014. С. 9.

5. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” № 448/96-ВР від 20.08.2010 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>.

6. Буклемишев О. В., Данилов Ю. А., Кокорев Р. А. Мегарегулятор как результат эволюции финансового регулирования. *Вестник Московского университета. Серия : Экономика. 2015. № 4. С. 52–74.*

7. Лосева Н. А., Козлов А. Н. Мегарегулятор – мировая тенденция или национальный подход. *Аудитор. 2014. № 3 (229). С. 44.*

8. Офіційний сайт Євростат URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

9. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” №3480-15. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15&p=1283843305065143>.

10. Німкович А. І. Саморегулятивні організації, як елемент інфраструктури ринку цінних паперів України. *Економічний простір. 2018. № 137. С. 68–79.*

11. Біловус Т. В. Дослідження моделей регулювання ринків цінних паперів. *Економіка і організація управління. 2017. № 2 (26). С. 132–140*

12. Трансформація фінансового посередництва в сучасній економіці: монографія/кол. авт.; за заг. ред. д-ра экон. наук, проф. Н. В. Ткаченко. Київ : УБСНБУ, 2015. 667 с.

13. Ткаченко Н. В. Базові підходи до формування системи пруденційного регулювання

діяльності страхових компаній. *Світ фінансів. 2011. № 3. С. 86–94.*

Reference

1. Adamenko, I. P., Seliverstova, L. S. (2018). *Osoblyvosti rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Features of development of the financial market of Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience, 9, 13– 17 [in Ukrainian].*

2. Stadnytska, O. M. (2015). *Naukove uzahalnennia derzhavnogo rehuliuвання rynku tsinnykh paperiv u zarubizhnykh krainakh yak dosvid dlia Ukrainy [Scientific generalization of state regulation of the securities market in foreign countries as an experience for Ukraine]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences, 15, 54–56 [in Ukrainian].*

3. Seliverstova, L. S. (2018). *Osoblyvosti funktsionuvannia finansovykh system v zarubizhnykh krainakh [Features of the functioning of financial systems in foreign countries]. Ekonomika i derzhava – Economy and State, 3, 14– 16 [in Ukrainian].*

4. Belohlazov, H. N., Radkovskiy, N. P. (Ed.). (2014). *Megaregulyator: vzaimodeystvie s kreditnymi organizatsiyami i finansovym rynkom [Megaregulator: interaction with credit organizations and the financial market]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGEU [in Russian].*

5. *Pro derzhavne rehuliuвання rynku tsinnykh paperiv v Ukraini. Zakon Ukrainy №448/96-VR vid 20.08.2010 [On state regulation of the securities market in Ukraine. Law of Ukraine]. (2010, August, 20). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>.*

6. Buklemishev, O. V., Danilov, Yu. A., Kokorev, R. A. (2015). *Megaregulyator kak rezultat evolyutsii finansovogo regulirovaniya [Megaregulator as a result of the evolution of financial regulation]. Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya: Ekonomika – Bulletin of Moscow University. Series: Economics, 4, 52–74 [in Russian].*

7. Loseva, N. A., Kozlov, A. N. (2014). *Megaregulyator – mirovaya tendentsiya ili natsionalnyiy podhod* [Megaregulator – a global trend or national approach]. *Auditor – Auditor*, 3 (229), 44 [in Russian].

8. *Ofitsiyniy sait Yevrostat* [Official site Eurostat]. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

9. *Pro tsinni papery ta fondoviy rynek. Zakon Ukrainy № 3480-15 vid 27.07.2010* [On Securities and Stock Market. Law of Ukraine]. (2010, July, 7). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15&p=1283843305065143>

10. Nimkovych, A.I. (2018). *Samorehulivni orhanizatsii, yak element infrastruktury rynku tsinnykh paperiv Ukrainy* [Self-regulatory organizations as an element of the securities market infrastructure of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir – Economic Space*, 137, 68–79 [in Ukrainian].

11. Bilovus, T. V. (2017). *Doslidzhennia modeli rehuliuвання ryнкiv tsinnykh paperiv* [Investigation of models of regulation of securities markets]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and Organization of Management*, 2 (26), 132–140 [in Ukrainian].

12. Tkachenko, N. V. (Ed.). (2015). *Transformatsiia finansovoho poserednytstva v suchasni ekonomitsi* [Transformation of financial intermediation in today's economy]. Kyiv: UBSNBU [in Ukrainian].

13. Tkachenko, N. V. (2011). *Bazovi pidkhody do formuvannia systemy prudentsiinoho rehuliuвання diialnosti strakhovykh kompanii* [Basic approaches to the formation of a prudential regulation system for insurance companies]. *Svit finansiv – The World of Finance*, 3, 86–94 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4.09.2019.

**Аналітична записка за підсумками
III Міжнародної науково-практичної конференції
“СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ:
ЛОКАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР”**

10 вересня 2019 року факультет фінансів та обліку Тернопільського національного економічного університету провів III Міжнародну науково-практичну конференцію “Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір”. Співорганізаторами виступили Vysoka Skola ekonomie a manazmentu, Technical University of Kosice (Slovakia), Rezeknes Tehnologiju Akademija.

У роботі конференції взяли участь представники професорсько-викладацького складу, студенти факультету фінансів та обліку ТНЕУ, науковці інших закладів вищої освіти України (Університет ДФС України, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу), Словаччини, Німеччини, Польщі та підприємці великого і середнього бізнесу реального сектору економіки України.

В процесі підготовки аналітичної записки та рекомендацій використані висновки і пропозиції, які містились у наукових працях учасників, опубліковані у збірнику тез доповідей, а також результати безпосередніх дискусій, які велись на пленарних і секційних засіданнях конференції.

Виклики національній безпеці, спричинені зовнішніми загрозами і внутрішніми структурними трансформаціями, зумовлюють необхідність перегляду стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення сталого зростання держави, визначення на їх основі основних напрямів фіскальної політики та впровадження інноваційних технологій управління фінансовими ресурсами. Вирішення окреслених завдань значною мірою залежить від обґрунтованості й гармонізації обраних для реалізації фіскальної політики фінансових методів, інструментів і важелів як засобів безпосереднього впливу органів державної влади

та місцевого самоврядування на соціально-економічні процеси.

Водночас трансформаційні процеси у фіскальній сфері України значно ускладнюються завданнями належного концептуального та теоретико-методологічного аналізу й обґрунтування процесів, які відбуваються, а також існуванням низки системних, структурних передумов соціально-економічного та політичного характеру.

Метою Міжнародної науково-практичної конференції стало окреслення сучасних детермінант фіскальної політики в локальному, національному та міжнародному контексті, вироблення практичних рекомендацій у сфері фінансів, обліку й опо-

даткування, митної справи, страхування та банківського бізнесу з метою забезпечення сталого розвитку держави.

Основними дискусійними платформами стали такі: новелізаційні тенденції сучасної фіскальної політики; податкова система України в умовах геополітичних дисбалансів; фінансова політика забезпечення сталого розвитку; сучасні пріоритети розвитку фінансів домогосподарств; парадигма розвитку фінансового менеджменту під впливом глобальних змін і мегатрендів; актуальні проблеми й інноваційні підходи до розвитку страхування та підвищення конкурентоспроможності страхового ринку в сучасних умовах; глобальні тенденції сучасного банківського бізнесу; облік, аналіз, аудит та оподаткування: основні тренди розвитку.

За результатами обговорення **новелізаційних тенденцій сучасної фіскальної політики та податкової системи України** констатовано, що:

– інструменти фіскальної політики належать до найбільш дієвих заходів антициклічного регулювання економіки, спектр і конфігурація використання яких в розрізі боргової, податкової політики та політики видатків залежать від низки чинників, зокрема: рівня економічного розвитку країни, моделі державного управління, кліматичних особливостей, ресурсного, виробничого, промислового потенціалу тощо. При цьому в умовах економічного пожвавлення рекомендоване зменшення обсягу видатків бюджету соціального характеру, забезпечення поступового зменшення боргу країни, натомість в умовах економічного спаду уряду країни доцільно вдатися до підвищення соціальних видатків;

– аналіз хронології побудови українських фіскальних інституцій засвідчує здебільшого стратегічне прагнення їх прискореного розвитку з метою досягнення параметрів та ефектів функціонування ана-

логових структур економічно розвинутих країн авангарду. При цьому в розрізі етапів реформування інститутів фіску не в повному обсязі враховані компліментарність і багаторівневість, взаємозалежність та взаємовплив інституцій оподаткування й інші інститути та сфери функціонування держави. Однак вибір і побудова ефективних візрців фіскальних інституцій є важливим завданням державотворення, досягнення якого має ґрунтуватися на об'єктивній оцінці передумов їх функціонування відповідно до соціально-економічних, культурних особливостей країни, специфіки побудови її інституціональної структури, а також стратегічних і тактичних цілей розвитку держави;

– протидія деліктам у митній сфері є однією із найважливіших форм боротьби фіскальних органів із протиправними проявами, що спрямована на попередження митних злочинів, виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню митних правопорушень. До основних векторів підвищення ефективності протидії митним деліктам в Україні слід віднести: оновлення технічних засобів митного контролю; модернізацію інформаційного забезпечення митного контролю в Україні; мінімізацію забюрократизованості та вразливості для корупції процедур здійснення митного контролю, а також дозвільної системи, яка передбачає необхідність отримання великої кількості погоджень і дозволів; покращення процедури функціонування системи управління ризиками (СУР) під час проведення митного контролю; міжнародне співробітництво щодо протидії митним деліктам. Представлений комплекс заходів дасть змогу на практиці підвищити ефективність протидії митним деліктам в Україні та забезпечить ефективний митний захист держави;

– належне забезпечення митної безпеки на практиці можливе за умови всебічного його обґрунтування в теоретичній

царині, оскільки безпекова компонента функціонування економіки України нині є одним із найважливіших чинників її ефективного розвитку й обумовлена існуванням зовнішніх військових й економічних загроз, а також внутрішніми дисбалансами в економіці. В цьому контексті доцільним є виокремлення ще однієї ознаки класифікації митних ризиків, а саме – характер походження та класифікація за нею митних ризиків на ризики військового і невійськового походження. Віднесення конкретного ризику чи загрози до певної групи запропонованої класифікаційної ознаки дасть змогу оцінити вагомість тієї чи іншої загрози й ухвалювати вчасні й адекватні рішення й дії щодо мінімізації рівня її впливу;

– на різних горизонтах планування публічної політики доцільно застосовувати різні технології бюджетування й інструменти гармонізації бюджетної політики з урядовими планами. Дієвість і реалістичність планів уряду залежать від узгодженості системи планів із системою бюджетування. Узгодженість бюджетування зі стратегічним плануванням дає змогу досягати таких головних результатів: розширити виміри збалансованості бюджету, завдяки одержаній можливості збалансування завдань і цілей урядової політики з ресурсами бюджету, а також збалансування пріоритетів бюджетної політики у часі; підвищити ефективність використання бюджетних коштів через тісну узгодженість бюджетування зі стратегічним плануванням діяльності уряду; поліпшити прогнозованість і прагматичність фіскальної політики для суб'єктів реально-го та публічного секторів економіки і домогосподарств; підвищити відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за досягнення результатів, визначених у стратегічних планах.

Окреслюючи проблеми і перспективи **фінансової політики забезпечення**

сталого розвитку, резюмовано, що, зважаючи на низку проблем, пов'язаних зі сповільненням темпів економічного зростання, поширенням бідності серед населення, деструктивних демографічних і екологічних процесів, соціального відторгнення населення, гендерної нерівності у доступі до участі в економічному, соціальному та політичному житті країни, доцільним є розроблення і реалізація державою заходів, які базуються на концепції інклюзивного сталого зростання (inclusive sustainable growth). Базові положення цієї концепції передбачають побудову економіки максимальної зайнятості, створення рівних можливостей для реалізації людського потенціалу й акцентують увагу на унікальності і цінності кожного члена суспільства.

З огляду на те, що ключовою метою трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні, є забезпечення макроекономічної рівноваги, забезпечення сталого розвитку держави та її окремих територій передбачає узгодженість розроблених планів економічного, екологічного та соціального розвитку на державному і місцевому рівнях, які врівноважували б повноваження й обов'язки органів державної влади та місцевого самоврядування з метою сприяння ефективному використанню потенціалу адміністративних територій. Однак сучасні моделі фінансування не спроможні забезпечити сталий розвиток держави. Очікувані прибутки від інвестицій, пов'язаних зі сталим розвитком, часто бувають недостатньо привабливими (особливо в короткостроковій перспективі) для інвесторів, порівняно із альтернативними варіантами. Урядам також не вдається забезпечити належне державне фінансування інвестиційних проектів, не привабливих для інвесторів. Тому з метою вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем на всіх рівнях та досягнення сталого розвитку пріоритетним питанням

державної політики має бути узгодження приватних стимулів із державними цілями.

Вирішальну роль у забезпеченні інклюзивного зростання, забезпеченні соціальної рівності та справедливого розподілу ресурсів відіграють інструменти реалізації фіскальної політики.

В умовах сучасних трансформаційних процесів проблеми фінансового забезпечення сталого розвитку національної економіки пов'язані із нарощенням зовнішньоторгових зобов'язань, стагнаційними процесами в інвестиційній сфері та сфері банківського кредитування, зниженням основних фінансових результатів діяльності підприємств, падінням реальних доходів населення. Для їх вирішення доцільним є: підвищення фінансової самостійності підприємств на основі зниження податкового навантаження на суб'єктів господарювання, широкого запровадження прискореної амортизації основних фондів, реорганізації системи оплати праці; спрямування інвестицій на підтримку пріоритетних галузей, виробничу діяльність структуроутворюючих підприємств з метою нівелювання дії чинників, що спричиняють її дестабілізуючий стан; формування ефективної кредитної політики як одного із важелів реформування економіки шляхом збільшення обсягів кредитів та раціонального їх спрямування на забезпечення розвитку наукоємних галузей і підприємств; залучення нових зовнішніх запозичень із метою забезпечення сталого розвитку національної економіки в обсягах, що відповідатимуть реальним можливостям України з огляду на мінімізацію їх вартості й утримання обсягу боргу в економічно безпечних межах.

Першочерговими заходами, спрямованими на мінімізацію загроз бюджетній безпеці держави, визначено: зниження дефіциту бюджету та забезпечення збалансованості бюджетної системи; підвищення

ефективності податкових механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку; забезпечення прозорості формування бюджетних ресурсів і підвищення ефективності їх використання; запровадження середньострокового бюджетного планування і прогнозування.

Одним зі шляхів зниження нерівності у розподілі доходів населення є посилення прогресії в оподаткуванні особистих доходів, розширення бази оподаткування та ін. Водночас, висунуто гіпотезу, що використання прогресивного підходу в оподаткуванні особистих доходів без дієвої боротьби зі зниженням фонду оплати праці та використанням нелегальних трудових відносин не матиме належного ефекту, однак може зумовити додаткове зростання масштабів ухилення від сплати податку на доходи фізичних осіб. Зважаючи на наведені аргументи, повернення до прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб на сьогодні є передчасним. Однак, з точки зору забезпечення соціальної справедливості оподаткування та з огляду на зусилля, які має докласти платник для отримання пасивного доходу, рекомендовано оподатковувати пасивні доходи населення за ставками дещо вищими за базову ставку податку на доходи фізичних осіб – 18%.

Важливою компонентою фінансової системи держави та головним інструментом реалізації місцевої політики соціально-економічного розвитку громад є фінанси об'єднаних територіальних громад, які запропоновано трактувати із використанням: дескриптивного підходу як сукупність економічних відносин органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад з іншими суб'єктами з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, матеріалізованих у грошових потоках і відображених у доходах і видатках бюджетів об'єднаних тери-

торіальних громад з метою забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративної території та підвищення якості надання публічних послуг членам громади; конструктивного підходу – як системи, яка складається із взаємопов'язаних структурних елементів (доходів, видатків, бюджетів об'єднаних територіальних громад, місцевих позик, фінансів комунальних підприємств і фінансових установ), за умови злагодженої взаємодії яких забезпечується реалізації в повному обсязі функцій і завдань імперативного характеру на мезорівні в процесі досягнення самодостатності, фінансової спроможності й економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

В умовах розбудови демократичного суспільства в Україні важлива роль у забезпеченні населення доступними і якісними суспільними послугами відводиться місцевому самоврядуванню, передумовою належного надання яких визначено наявність у розпорядженні місцевої влади достатнього обсягу фінансових ресурсів. З метою покращення фінансового забезпечення власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування запропоновано реалізувати заходи: щодо детінізації доходів найманих працівників і розвитку підприємництва на території громади для збільшення надходжень до бюджету від сплати податку на доходи фізичних осіб; для вдосконалення системи адміністрування місцевих податків і зборів шляхом встановлення ставок і пільг щодо податку на нерухоме майно; у напрямку легалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизними товарами; щодо збільшення неподаткових доходів шляхом інвентаризації об'єктів комунальної власності з метою ефективного їх використання та розширення переліку надання адміністративних послуг на території громади.

Необхідність досягнення фінансової стабілізації в Україні ставить нові завдання й у сфері регулювання міжбюджетних відносин, оптимізація і впорядкування яких мають сприяти вирішенню багатьох проблем у державі. Подальше реформування міжбюджетних відносин має забезпечити їх збалансованість і прозорість, а також сформувати основу для здійснення державної регіональної політики та стимулювання органів місцевого самоврядування збільшувати надходження до місцевих бюджетів. У цьому контексті окреслено вектори оптимізації системи міжбюджетних трансфертів в умовах розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування.

Дослідження природи державного боргу у вітчизняній фінансовій науці здійснюється здебільшого з макроекономічних позицій, натомість у західній фінансовій науці значну увагу приділяють мікроекономічним основам державного боргу, розглядаючи його через призму інтересів окремого індивіда. Означене обґрунтовується тезою, що позикові фінанси, будучи суспільним феноменом, характеризуються особливостями: детермінанти формування позикових фінансів залежать від демократичного прийняття фінансових рішень завдяки парламентському представництву інтересів щодо визначення політики дефіцитного фінансування; викуп боргу здійснюється за участі широких шарів населення; частка внутрішнього боргу суттєво перевищує частку зовнішнього боргу, що свідчить про домінування національних інвесторів; борговий тягар несе усе суспільство шляхом фіскального навантаження, оскільки інші джерела здебільшого є не такими вагомими.

Нераціональний підхід до застосування боргових інструментів, виявами якого є незбалансована структура боргових виплат у часі, висока вартість залучення ресурсів і зорієнтованість на вирішення короткостро-

кових цілей бюджетної політики, призвів до посилення боргового навантаження на державні фінанси, критичного рівня загроз борговій безпеці України та є причиною зменшення потенційних темпів зростання національної економіки і збільшення її вразливості до зовнішніх шоків. Із метою мінімізації фіскальних ризиків обґрунтовано доцільність застосування заходів щодо вдосконалення використання боргових інструментів шляхом: дотримання визначеного Бюджетним кодексом України граничного обсягу дефіциту державного бюджету, державного і місцевого боргу, надання державних і місцевих гарантій; диверсифікації структури боргового портфеля запозичень з урахуванням при цьому валют, термінів погашення і відсоткових ставок; обмеження надання державних гарантій та здійснення державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання за рахунок державних запозичень в умовах перевищення питомої ваги державного боргу і гарантованого державою боргу у ВВП України граничного рівня 60%.

Спричинені перманентними порушеннями бюджетного законодавства учасниками бюджетного процесу втрати бюджетних ресурсів зумовлюють необхідність посилення дієвості і підвищення результативності бюджетного контролю на всіх стадіях бюджетного процесу. З огляду на це, запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення бюджетного контролю: впорядкування повноважень суб'єктів бюджетного контролю в законодавчих актах; створення на базі Рахункової палати України вищого органу контролю за державними фінансами, який координуватиме діяльність інших суб'єктів бюджетного контролю, та наділення її правом здійснення контролю за формуванням і використанням усіх ресурсів, зосереджених у місцевих бюджетах; визначення на законодавчому рівні заходів впли-

ву за неефективне використання бюджетних ресурсів і систематичне недотримання бюджетної дисципліни органами державної влади в процесі формування Бюджетної декларації, складання й затвердження проекту державного бюджету; запровадження в систему бюджетних структур новітньої бази даних Блокчейн (Blockchain), яка працює без централізованого керівництва; посилення заходів впливу на порушників бюджетного законодавства з метою мінімізації уникнення відповідальності за вчинені правопорушення.

Щодо окреслення **сучасних пріоритетів розвитку фінансів домогосподарств** констатовано, що їх роль у фінансовій системі посилюється. Аналіз поведінкових фінансових рішень домогосподарств в сфері інвестування показав, що українські домогосподарства інертні у прийнятті інвестиційних рішень. Поряд із низьким рівнем доходів фізичних осіб і недовірою до фінансових інституцій причиною цього є невисокий рівень їх фінансової обізнаності, невпевненість у власних силах і несприйняття витрат і ризику. З огляду на це, набуває актуальності розроблення і реалізація заходів, спрямованих на підвищення фінансової грамотності населення, як дієвого інструмента забезпечення фінансової безпеки країни, які сприятимуть формуванню необхідних знань і навичок раціональної і виваженої фінансової поведінки домогосподарств, дають змогу краще зрозуміти фінансові ризики, покращити управління особистими фінансами.

В сучасних умовах стрімкого розвитку національної економіки все більше урізноманітнюються та модифікуються прояви шахрайських дій, під ризик яких потрапляють і фінансові ресурси компаній та домогосподарств. Оскільки розрізненість переліків і класифікацій цього різновиду шахрайства не дає можливості проводи-

ти ефективні заходи щодо запобігання та протидії йому, виникає необхідність систематизації найбільш поширених видів, типів і схем такого шахрайства за ознаками: за сферою реалізації, способом вчинення, способом реалізації. З розвитком інформаційних технологій і запровадженням у практичну діяльність новітніх принципів бізнес-управління збільшується періодичність корпоративного фінансового шахрайства. Відтак одним із шляхів мінімізації ризиків визначено проведення комплаєнс-контролю, основними напрямками якого є: оцінка шахрайських ризиків і розробка заходів щодо їх мінімізації; моніторинг транзакцій компанії за зонами ризику; попереднє узгодження таких транзакцій; розгляд повідомлень про порушення та проведення розслідувань спільно зі службою безпеки; застосування/впровадження заходів щодо профілактики корпоративного шахрайства, зокрема вироблення корпоративних кодексів етики тощо.

На основі аналізу **інноваційних підходів до розвитку страхування і підвищення конкурентоспроможності страхового ринку** в сучасних умовах зроблено такі висновки:

– ефективно функціонуючий страховий ринок є одним із ключових інструментів забезпечення зростання фінансової системи та розвитку економіки країни, оскільки він дає змогу убезпечити суб'єктів господарювання та населення від перманентного впливу економічних викликів і загроз за рахунок функціонування розширеної інфраструктури та фінансово стабільних страхових компаній. Розвиток страхування у світовому масштабі є можливим за умови усвідомлення необхідності формування персонального страхового захисту та спрощення процедури реалізації страхових продуктів на основі використання сучасних технологій, платформ

і додатків. Трансформації страхування в якісно нову сферу бізнесу сприятиме впровадження компаніями у свою практичну діяльність: віртуального врегулювання вимог; платформ P2P-страхування; інноваційних систем управління та порівняння; використання ширшого переліку мобільних додатків; розробка дизайну продукту, орієнтованого саме на клієнта; системи моніторингу Smart Homes; біометричних датчиків у сфері медичного страхування; технологій телематики; застосування технології Drone;

– теоретико-методологічні та прикладні напрацювання у сфері соціальної відповідальності страхового бізнесу свідчать про зростання її ролі як інструмента підвищення конкурентоспроможності страхового ринку. З одного боку, вартим уваги є дослідження напрямів соціальної відповідальності страхового бізнесу, до яких віднесено: дотримання прав людини; дотримання вимог чинного законодавства; ділова та корпоративна етика; співпраця із зацікавленими сторонами; дотримання міжнародних норм поведінки; прозорість і підзвітність; захист навколишнього природного середовища. А з іншого боку, соціальну відповідальність страхового бізнесу доцільно розглядати з урахуванням двох аспектів: у внутрішньому аспекті – це виявляється в орієнтації соціальної відповідальності на працівників; у зовнішньому – в орієнтації на ділових партнерів, споживачів, суспільство;

– інститут податкового регулювання є одним із інститутів держави, що визначає взаємовідносини між суб'єктами страхового ринку (як платниками податків) та державою (яка встановлює, законодавчо регламентує, організовує справляння податкових платежів). Належне податкове регулювання страхового ринку на практиці неможливе без його всебічного обґрунтування у теоретичній площині.

За результатами обговорення **парадигми розвитку фінансового менеджменту під впливом глобальних змін і мегатрендів** констатовано:

– у сучасних економічних умовах розвиток фінансового менеджменту відбувається за напрямками управління прибутком підприємства та його фінансовими ризиками. Система фінансового менеджменту у межах підприємства має здатність постійно розвиватися і разом з нею змінюються пріоритети у діяльності суб'єкта господарювання, висуваються нові цілі та завдання, виконання яких забезпечує його розвиток у довгостроковій перспективі. Проте невірними залишаються такі проблеми як: короткострокова спрямованість функціонування системи фінансового менеджменту; нерівномірний розвиток системи фінансового менеджменту на підприємствах, які застосовують зарубіжний досвід у процесі управління фінансами, та підприємствах, що реалізують вітчизняну практику управління фінансами; відсутність чіткого розмежування підходів до управління фінансами на підприємствах, різних за видами діяльності та формами організації бізнесу;

– на фінансово-господарську діяльність підприємницьких структур в умовах економіки ринкового типу впливають несприятливі внутрішні та зовнішні чинники, які можуть зумовити настання фінансової кризи і навіть їх банкрутство. Виникає потреба в оволодінні мистецтвом антикризового фінансового управління, що передбачає вміле застосування специфічних методів і прийомів управління фінансами для нейтралізації кризових явищ на підприємствах. Антикризове фінансове управління підприємством рекомендовано розглядати у таких двох ракурсах: по-перше, як комплекс превентивних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи, який охоплює системний аналіз сильних

і слабких сторін діяльності фірми, оцінку вірогідності її банкрутства, управління ризиками, впровадження системи профілактичних заходів; по-друге, як спеціалізовану систему управління фінансами підприємства, орієнтовану на його виведення зі стану фінансової кризи, у тому числі за допомогою проведення фінансового оздоровлення або реструктуризації підприємства;

– соціальна відповідальність підприємств є важливою складовою їх ділової репутації, і залежить вона як від цілей власників компаній, так і від самих суб'єктів господарювання як організацій. Корпоративна соціальна відповідальність має відображатись у бізнес-стратегії підприємства, практиці ведення бізнесу та його внутрішніх оперативних процесах. Застосування концепції соціально відповідального бізнесу у практиці підприємств України сприяє забезпеченню низки конкурентних переваг для компаній, зокрема таких як: ширший доступ до капіталу та ринку; більші обсяги продажів та прибутків; покращення процесу прийняття рішень та управління ризиками; економія операційних витрат, зростання продуктивності та якості; ефективна база людських ресурсів; міцна репутація і лояльність покупців. Соціально відповідальний бізнес в Україні це також: створення нових ринків в Україні та за її межами; вирішення соціальних та екологічних проблем; покращення доступу підприємств з українським капіталом на міжнародні ринки, підвищення рівня їх капіталізації; сталий розвиток економіки країни у цілому;

– національні вимоги до організації ринку капіталу мають певні відмінності у різних країнах. В Україні, зокрема, не визначена концептуальна платформа розвитку національного ринку капіталу, хоча про необхідність його розвитку йдеться на усіх рівнях управління. До реформування ринку капіталу мають бути застосовані спеціаль-

ні підходи: частково аналогічні до підходів щодо забезпечення розвитку підприємств, які мають місце при формуванні та розвитку соціоекономічних середовищ. При цьому проблеми формування і розвитку ринку капіталу варто досліджувати в тісному зв'язку з проблемами корпоративного розвитку в реальному секторі економіки, як і проблеми формування і розвитку корпоративного сектору доцільно розглядати в тісному зв'язку з проблемами становлення ринку капіталу;

– значний рівень конкуренції на кредитному ринку України, розвиток дистанційних систем управління ресурсами вимагає застосування нових методів і форм управління капіталом, запровадження нових послуг, які здатні реалізувати економічний потенціал клієнта і забезпечити його додатковим джерелом доходу. У цьому контексті банкам рекомендовано: розвивати діючі системи ризик-менеджменту; підвищувати якість власних послуг на основі використання інформаційних технологій; впроваджувати нові банківські продукти; формувати нові інвестиційно-кредитні проекти; розвивати технологічну складову кредитних і фінансових операцій; спрямовувати зусилля на формування корпоративної репутації і на розвиток довіри людей до кредитної системи.

Окреслюючи **глобальні тенденції сучасного банківського бізнесу**, констатовано, що світове економічне співтовариство, яке складається із сукупності національних економік, під впливом глобалізації в сучасних умовах перетворилося на цілісну економічну систему, окремі елементи якої залежать від функціонування інших, а інколи навіть не можуть відособлено без них функціонувати.

В процесі модернізації та розвитку інфраструктури економіки необхідним є застосування складних схем фінансування проектів державно-приватного партнерства,

що є порівняно новою для України системою відносин між державою і бізнесом і поки не знайшло повної імплементації в економічні відносини. На відміну від багатьох прогресивних країн світу, де держава та приватний сектор використовують механізм державно-приватного партнерства як основу під час реалізації інфраструктурних соціальних проектів, в Україні такі відносини між владою та бізнесом перебувають тільки на початковій стадії.

Серед численних сфер, де можуть реалізовувати проекти державно-приватного партнерства, нині найбільшого поширення в Україні вони отримали лише в транспортній галузі, охороні здоров'я, енергетиці та телекомунікаціях. Основною причиною цього є те, що ці сфери є прибутковішими й найбільш запитуваними, отже, приватні партнери надають поки перевагу саме їм. З іншого боку, сфери, що потребують більшої участі приватних партнерів, залишаються поза їх увагою. Проекти державно-приватного партнерства потребують суттєвих зусиль для їх впровадження, тісної співпраці приватного та державного секторів, якісного законодавчого підґрунтя, стабільної економічної ситуації, високої кваліфікації публічної влади та повного розуміння процедури реалізації таких проектів усіма учасниками цього процесу. А для таких держав, як Україна, ще й дієвих механізмів державної підтримки.

Однією із форм прояву процесів глобалізації в Україні є присутність банків з іноземним капіталом на фінансовому ринку. Глобалізація сприяє переміщенню капіталу між банківськими системами окремих країн і розвитку міжнародного банківського бізнесу. Це посилює конкуренцію й обумовлює одночасну консолідацію банківського капіталу. Іноземні інвестори вкладають у національну економіку України не лише кошти, а й сприяють використанню зарубіжного

досвіду ведення банківського бізнесу, забезпеченню прозорості банківської діяльності, налагодженню відносин із зарубіжними державами, інтеграції національної банківської системи у світовий фінансовий простір.

Згідно із Глобальним рейтингом конкурентоспроможності, стабільність банківської системи України є однією з найгірших у світі. Так, за даними 2016–2017 рр. за критерієм стабільності банківської системи (Soundness of banks) українська банківська система посідала 130 місце. З огляду на цей невтішний факт, необхідно: створити сприятливі умови для іноземних інвесторів, задля того, щоб не допустити їх виходу з банківського сектору економіки України, тому що саме з їх допомогою вдається зберігати відповідну стабільність і протистояти фінансово-економічній кризі; посилити контроль Національного банку України за питомою вагою іноземного капіталу в статутному капіталі банківських установ; підвищити конкурентоспроможність державних банків і банків із приватним національним капіталом; посилити ефективність грошово-кредитної та регуляторної політики Національного банку України, що вимагає відновлення інституту довіри до банківської системи загалом та до діяльності Національного банку України зокрема. Без зростання довіри банківські установи ще доволі довго не матимуть можливості повноцінно виконувати свої функції. Напрямами підвищення довіри до банківської системи з боку громадян, а також покращення іміджу банків є, насамперед, забезпечення стабільності курсу гривні, реорганізація установ шляхом злиття та приєднання (поглинання), удосконалення механізму гарантування вкладів фізичних осіб та ін.

Сучасні процеси глобалізаційного впливу на організацію усіх економічних відносин, посилення конкуренції на світових фінансових ринках, а також поява й активний розвиток нових технологічних досягнень об'єктивно позначаються на функціонуванні банківського сектору та обумовлюють його вимушене залучення до реалізації політики нововведень, позаяк нині банківські інновації є ключовим фактором стабільності, конкурентоспроможності та сталого економічного зростання банків. Активізація інноваційного процесу може здійснюватися за наступними основними напрямками: по-перше, впровадження інноваційних банківських продуктів та новітніх послуг, здатних задовольнити максимально широке коло потреб споживачів на фінансовому ринку, а також модифікування уже існуючих видів банківських послуг із застосуванням технологічних інновацій; по-друге, зміна концепції просування банківських продуктів до кінцевого споживача, запровадження інноваційних методів їх продаж та новітніх маркетингових стратегій, що виводять комерційні банки далеко за межі посередницької діяльності у перерозподілі кредитних ресурсів і здійсненні розрахунків; по-третє, модернізація організаційних структур банку і його окремих структурних підрозділів, а також систем внутрішнього контролю у банках, що сприяють підвищенню ефективності функціонування банку, швидкості проходження управлінських рішень та формуванню ефективної системи банківського ризик-менеджменту.

Економічна цінність банківських нововведень за вказаними напрямками визначається зростанням прибутковості, розширенням масштабів бізнесу і можливостей для подальшого реінвестування капіталу. Це означає, що для того, щоб не втратити конкурентні переваги, комерційні банки змушені постійно удосконалювати свої операції і послуги, впроваджувати більш прогресивні структури управління, які дали б змогу гнучко реагувати на мінливі

зовнішні умови й одночасно забезпечували б якість своєї діяльності, контроль витрат і ефективності, тобто реалізовували б ефективну інноваційну стратегію свого розвитку.

Таким чином, процес глобалізації є об'єктивним, що має як позитивний, так негативний вплив на банківську систему країни. Національним банківським системам в умовах відкритості економік неможливо уникнути такого процесу. Для того, щоб адекватно реагувати на наслідки процесу глобалізації країнам, необхідно адаптуватися до нових умов функціонування міжнародної економіки, а також врахувати неоднозначність та різновекторність впливу цих процесів на економіку різних груп країн в умовах зростаючих темпів глобалізації.

У результаті узагальнення **основних трендів розвитку обліку, аналізу, аудиту та оподаткування** встановлено, що:

– аналіз сучасних тенденцій розвитку світової економіки дає змогу визначити основні виклики, які стоять перед бухгалтерською професією майбутнього, а саме: штучний інтелект, хмарні технології, цифровізація та роботизація бухгалтерських процесів; зміщення акцентів на інформацію для стратегічного управління діяльністю компанії; фаховий розвиток на основі м'яких навичок (soft skills); креативне мислення та професійна гнучкість в умовах гіг-економіки; виконання нетипових робіт і функцій, які пов'язані не лише з обробкою транзакцій та формуванням зовнішніх і внутрішніх звітів, а й із прогнозуванням, бюджетуванням, підтримкою менеджменту, управлінням зовнішніми та внутрішніми ризиками тощо. Наукові дослідження доводять наявність тісного зв'язку між якісною бухгалтерською професійною діяльністю, національним економічним зростанням та покращенням рівня життя, оскільки облік ві-

діграє дедалі важливішу як економічну, так і суспільну роль;

– в умовах функціонування економіки знань, інформаційні запити користувачів облікової інформації змінюються та можуть бути протилежними за змістом, рівнем складності й варіативністю, що формує проблему асиметрії інформації, вирішення якої можна окреслити у таких основних напрямках: розширення спектра інформації, яку створює облікова система (в такому разі доцільно розглядати як систему того самого рівня, що й система управління, враховуючи мотиви отримання інформації та наслідки її використання контрагентами); розширення інформаційного поля відображення діяльності підприємства через створення повноцінних корпоративних звітів, які повною мірою відображали б як позитивний, так і негативний вплив діяльності підприємства на зовнішнє і внутрішнє середовище; диверсифікація інформаційних потоків на основі інтегрованої звітності для досягнення сприятливого інвестиційного клімату;

– сучасна методика економічного аналізу ефективно адаптується до змін умов господарювання на локальному та глобальному рівнях, дає змогу знаходити раціональні рішення в умовах обмеженості ресурсів, капіталу, дефіциту джерел фінансування, періодичних фінансових криз, нових викликів та диспропорцій, характерних для розвитку економіки країни. Новітні теоретичні розробки та прикладний інструментарій економічного аналізу є беззаперечною складовою розробки стратегій, перспектив і напрямків розвитку суб'єктів господарювання, а застосування прийомів економічного аналізу сприяє своєчасному виявленню кризових явищ в економічній системі, які можуть спричинити незворотні процеси, втрату ресурсів, майна, фінансової безпеки. Сучасні методи економічного,

фінансового, стратегічного, перспективного аналізу є ефективною складовою управлінської діяльності підприємств, прийнятні для побудови системи запобігання ризиків, аналізу небезпек і критичних точок контролю та фінансового оздоровлення підприємств, установ та організацій;

– без інформації неможливо якісно управляти бізнесом, оскільки рівень невізначеності (ентропії) породжує хаос, що призводить до втрати контролю над ситуаціями, і дезорганізацію управлінського процесу. Саме інформація підсистеми управлінського обліку дає можливість менеджерам управляти структурними підрозділами компанії із найбільшим ступенем ефективності. Підсистему управлінського обліку на підприємстві більшість експертів розуміють як процеси моніторингу, оцінки, реєстрації, вимірювання, обробки, систематизації та передачі інформації про господарську діяльність для користувачів у загальній інтегрованій системі обліку. Організація управлінського обліку на сучасному підприємстві не передбачає постановку обліку “з нуля”, йдеться про реорганізацію “інвентаризованої” системи обліку з виокремленням цільової підсистеми та створенням організаційно-методологічної моделі управлінського обліку;

– становлення інформаційного суспільства, формування “нової економіки”, розвиток постіндустріальної, інформаційно-інтелектуальної економік зумовлюють появу нових об’єктів обліку, зокрема: бренд-капіталу та внутрішньогенерованого гудвілу як нематеріальних активів; ділової репутації та її складових; людського, інтелектуального, екологічного, соціального, комунікативного капіталу; інноваційної продукції як результату інноваційної діяльності; криптовалют та інших криптоактивів. Розширення складу об’єктів суттєво впливає на методологію обліку, методику фор-

мування фінансового результату, від якого, в свою чергу, залежить економічна стійкість підприємства. Інформація про такі об’єкти необхідна користувачам, проте отримати її з реєстрів традиційного фінансового чи управлінського обліку можна лише за допомогою трудомістких процедур вибірки. Разом з тим, комп’ютерно-комунікаційна форма обліку дає можливість формувати інформаційні звіти, реєстри та форми різного типу, а облікові фахівці контролюють коректність та ефективність системи автоматизованої обробки та передачі інформації й інтерпретують облікову інформацію для тактичних і стратегічних цілей підприємства;

– інтеграція України в європейську спільноту зумовила необхідність реформування національної системи бухгалтерського обліку для приведення її відповідно до вимог міжнародних стандартів обліку та звітності, формування інформації, зрозумілої та доступної міжнародним інвесторам, кредиторам чи іншим стейкхолдерам. Упровадження міжнародних стандартів фінансової звітності для українських підприємств та суб’єктів державного сектору має не лише економічне, а й суспільне значення, оскільки достовірна інформація дає змоги ухвалювати об’ґрунтовані рішення на рівні галузей і країни в цілому, забезпечує ефективне інвестування ресурсів для одержання кінцевих фінансових результатів. Володіння знаннями, які нагромаджені світовим суспільством, дасть можливість запровадити кращі практики ведення обліку і формування фінансової звітності, поліпшити професійні якості фахівців, сприяти подальшому розвитку національної системи обліку та звітності;

– якість професійної діяльності є пріоритетним завданням аудиторів та суб’єктів аудиторської діяльності, оскільки в умовах посилення конкуренції на ринку ауди-

ту переваги матимуть саме ті суб'єкти, які здатні надавати високоякісні послуги. Ключовими аспектами реформи є незалежне регулювання інституту аудиту через орган суспільного нагляду; удосконалення процедур допуску до аудиторської професії; визначення чітких критеріїв до аудиторів, що перевіряють підприємства, які становлять суспільний інтерес; посилення вимог до незалежності, відповідальності, прозорості, професійної етики, високої якості аудиторської діяльності (обов'язкова ротація аудиторів, професійне страхування перед третіми особами, щорічне звітування про прозорість, санкції за недотримання стан-

дартів аудиту тощо). Такі зміни є складовими належної якості та чесної конкуренції на ринку аудиту, покликані забезпечити ефективність обов'язкового, ініціативного аудиту та консалтингу і матимуть позитивний вплив на розвиток бізнесу, ринків капіталу, фінансової системи й національної економіки в цілому.

Аналітичну записку підготували:

*З. М. Лободіна, д. е. н., професор;
О. Ю. Сидорович, д. е. н., професор
А. Я. Кізима, к. е. н., доцент
Н. Г. Мельник, к. е. н., доцент
Н. І. Налукова, к. е. н., доцент
Т. Б. Стецишин, к. е. н., доцент*

Тематична спрямованість журналу

Тема статті повинна відповідати тематичній орієнтації журналу: актуальні питання теорії фінансів, грошей і кредиту; державні та місцеві фінанси; податкова та фіскальна політика; державне управління та фінансовий менеджмент; банківська та грошово-кредитна політика; ринок фінансових послуг та міжнародних фінансів.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ

Науковий журнал “Світ фінансів” виходить чотири рази на рік українською та/або англійською мовами. До друку приймають статті, які мають наукову і практичну цінність. Терміни подання матеріалів:

- у 1-й випуск журналу – до 25 грудня попереднього року,
- в 2-й випуск – до 25 березня поточного року,
- в 3-й випуск – до 25 травня,
- в 4-й випуск – до 25 вересня.

1. Стаття має **відповідати тематичному спрямуванню видання, бути актуальною і містити результати теоретичного або експериментального дослідження.**

2. До друку приймають лише ті наукові статті, які мають такі структурні елементи:

- постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; аналіз останніх досліджень і публікацій, які обговорюють досліджувану автором проблему, виявлення не досліджених аспектів проблеми, якій присвячена стаття;
- формулювання мети статті;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки на підставі цього дослідження з окресленням перспективи подальших розвідок у відповідному напрямку.

3. **Обсяг основного тексту статті** має становити **не більше 18 сторінок формату А4**, набраних у редакторі MS Word шрифтом “Times New Roman”, кеглем 14, через 1,5 інтервалу, усі поля – по 2 см.

4. Стаття обов'язково має містити **індекс УДК**, визначений за таблицями Універсальної десятикової класифікації (розміщується на початку статті), та **код JEL Classification**, визначений відповідно до системи класифікації, розробленої виданням Journal of Economic Literature (розміщується під ключовими словами англійською мовою).

5. Перед назвою статті необхідно навести **персональні дані автора(ів)** українською, англійською та російською мовами в такій послідовності:

- повні прізвище, ім'я, по батькові так, як вони зазначені в паспорті (англійською мовою так, як автор зареєстрований (цитований) у міжнародних наукометричних базах, або як вказано у закордонному паспорті);
- вчений ступінь, наукове звання та почесне звання;
- посада та офіційна назва установи (підприємства, організації) за основним місцем роботи;
- електронна адреса;
- код ID ORCID (за наявності);
- контактні телефони.

6. **Назва статті** (українською, англійською та російською мовами) має бути короткою, влучно відображати зміст статті, не містити аббревіатур.

7. **Анотація українською та російською мовами** (обсягом 220-250 слів) має відповідати стандарту ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 (ИСО 214-76); бути структурованою в такій послідовності: загальний опис проблеми, мета, методи дослідження, основні наукові результати, їх теоретичне та практичне значення, висновки.

8. **Анотація англійською мовою** має бути складена відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз, оригінальна (не копіювати україномовну анотацію), обсягом до 220 слів, містити стислий структурований виклад статті, загальний опис проблеми, що розглядається, мету, методи дослідження, основні наукові результати, їх теоретичне та практичне значення, висновки.

9. **Ключові слова** (від 5 до 8 слів та словосполучень) українською, англійською та російською мовами.

10. **Виклад статті** має бути чітким, структурованим, не переобтяженим графічним матеріалом, таблицями та формулами, не допускати повторів у тексті тієї інформації, яка міститься в таблицях чи ілюстраціях (водночас слід наводити аналітичний коментар до неї).

У тексті статті всі статистичні дані, таблиці, ілюстрації, цитати мають бути підкріплені наведеними у квадратних дужках посиланнями на номери джерел зі списку літератури із зазначенням сторінок, на які посилається автор (наприклад: [1, с. 25]; [2, с. 46–48]). Посилання на застарілі за змістом публікації, навчальну та науково-популярну літературу і власні публікації є небажаними (останнє допускається лише у разі необхідності). З метою підвищення наукового рівня статті варто посилатися на зарубіжні наукові джерела та періодичні видання, що належать до провідних міжнародних наукометричних баз даних (SCOPUS. WEB OF SCIENS та ін.)

11. **Список використаних джерел** має бути оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 “Національний стандарт України. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання”.

12. **References** – список використаних джерел, перекладених англійською мовою та оформлених згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010

(<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Після прізвища автора поставити кому, а далі після кожного ініціалу має бути крапка. Далі в круглих дужках рік видання, назва публікації транслітерацією і англійською мовою (в квадратних дужках); місто, видавництво, назва наукового видання (транслітерацією і англійською мовою); номер журналу, сторінка; available at: (вказати адресу електронного ресурсу).

Кількість джерел – **не менше 10 і не більше 20**.

13. **Усі таблиці й ілюстрації** повинні мати порядковий номер, стислу назву, що чітко відображає їхній зміст, умовні позначення та одиниці вимірювання всіх показників, а також посилання на джерело інформації, з якого вони запозичені чи на основі якого вони побудовані (або вказано, що вони самостійно складені автором).

14. **Графіки та діаграми** повинні бути побудовані в редакторі Microsoft Excel. При цьому слід мати на увазі, що журнал є чорно-білим, тому всі графічні матеріали мають бути якісно й чітко відображені в чорно-білому варіанті, а елементи, якими зображено різні показники, позначаються різними штриховками (а не фоновими плашками), що покращує сприйняття користувачем видання.

15. **Статті, оформлені не за викладеними вимогами, до реєстрації не приймають.**

16. Редакційна колегія залишає за собою право редагувати, скорочувати статті.

17. **Відповідальність за достовірність фактичної та цифрової інформації, власних імен, географічних назв, цитат та інших відомостей несуть автори публікацій.**

18. На останній сторінці статті мають бути засвідчені підписами авторів (дозволяється скан-копія) **підтвердження оригінальності дослідження, відсутності плагіату, наявності дозволів**, необхідних для використання у статті матеріалів, що охороняються авторським правом, а також того, що стаття підготовлена спеціально для цього видання, **не публікувалася раніше і не подана до інших видань.**

Сподіваємося на плідну співпрацю.

*Редколегія наукового журналу
“Світ фінансів”*

Thematic focus of the magazine

The topic of the article should correspond to the thematic orientation of the journal: current issues of the theory of finance, money and credit; state and local finance; taxation and fiscal policy; state administration and financial management; banking and monetary policy; the market of financial services and international finance.

REQUIREMENTS FOR ARTICLES

The scientific journal “World of Finance” is published four times a year in Ukrainian and / or English. The articles of a scientific and practical value are accepted. Deadlines for submission of materials:

- in the 1st issue of the journal – until December 25th of the previous year,
- in the 2nd edition – until March 25th of the current year,
- in the 3rd issue – until May 25th ,
- in the 4th edition – until September 25th .

1. The article **should meet the thematic areas of the journal, be relevant and contain theoretical or experimental research findings.**

2. **To be accepted for publication, scientific articles must have the following structural elements:**

- formulation of the problem in general and its relationship to important scientific and practical tasks;
- analysis of recent research and publications which discuss the problem under investigation by the author and on which the author relies, identification of the uninvestigated aspects of the problem to which the article is dedicated;
- formulation of the objectives of the article (statement of the task);
- presentation of the basic research material with full justification of the scientific results;
- conclusions from this study and the prospects for further research in the relevant field.

3. The length of the article (main text) shouldn't be more than 18 A4 pages, typed in the MS Word, font “Times New Roman”, size 14, line spacing – 1.5, all margins – 2 cm.

4. The article must contain **the UDC index** determined by the Universal Decimal Classification tables (placed at the beginning of the article) and the **JEL Classification code** determined in accordance with the classification system developed by the *Journal of Economic Literature* (placed under the keywords in English).

5. Before the title of the article, **personal data of the author(s)** are given in Ukrainian, English and Russian in the following order:

- full name as it appears in the passport (in English as the author is registered (cited) in international science-metric databases, or as indicated in the foreign passport)
- academic degree, academic title and honorary title;
- position and official name of the institution (company, organization) at the main place of work;
- e-mail;
- ORCID ID (in the presence);
- contact phone numbers.

6. **The title of the article** is given in Ukrainian, English and Russian, should be brief, accurately reflect the content of the article, not contain abbreviations

7. **An abstract in Ukrainian and Russian languages** between 220–250 words in content and presentation should comply with DSTU GOST 7.9: 2009 (ISO 214-76), be structured in such a sequence: a general description of the problem, the purpose, the research methods, the main scientific results, theoretical and practical significance, conclusions.

8. **An abstract in English** should be written in accordance with the requirements of international science-metric databases, original (does not copy the abridged Ukrainian-language abstract), between 200 words (actually a summary), contain a brief structured presentation of the article, a general description of the problem, the objective of the article, research methods, the main scientific findings and their theoretical and practical significance, and conclusions which could be accompanied by recommendations, assessments, proposals.

9. **Key words** (from 5 to 8 words and phrases) are given in Ukrainian, English and Russian.

10. **Presentation of the article** should be clear, structured, not overloaded with graphical material, tables and formulas, avoid repetition in the text of information included in the tables or illustrations (at the same time, an analytical commentary should be given to it).

In the text of the article, all statistics, tables, illustrations, quotations should be supported by references in the square brackets to the source numbers from the list of references, indicating the pages to which the author refers (for example: [1, p. 25], [2, pp. 46–48]). References to out-of-date publications, educational and popular scientific literature and one's own publications are undesirable (the latter are allowed only if necessary). To increase the level of the article, one should refer to foreign scientific sources and periodicals included in the leading international science-metric databases (SCOPUS, WEB OF SCIENCE, etc.).

11. **A list of references** given after the text of the article should be drawn up in accordance with the requirements of DSTU 8302: 2015 "National standard of Ukraine. Information and documentation. Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation".

12. **References** is a list of the used sources translated into English and executed in accordance to the international bibliographic standard APA-2010 (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

After the author's surname (last name) put a comma, and then after the first letters of the name and patronymic name should be a point. Next in the round brackets is the year of publication, then in square brackets is the title of work in transliteration and in English; a publisher city, a publisher, the name of the journal (in transliteration and in English); journal number, page; available at: (specify electronic resource address).

Author, A.A. (Year of Publication). Title of work. [transliteration and in English] Publisher City: Publisher. Journal [transliteration and in English], journal number, page; available at: <http://>.

The number of sources is not less than 10 and not more than 20.

13. **All tables and illustrations** should have a sequence number, a brief title, clearly reflect their contents, symbols and measurement units of all indicators, as well as references to the source of information which they are taken from or based on (or it should be indicated that they are independently made by the author).

14. **Graphs and diagrams** must be made in the Microsoft Excel, and the corresponding files are added to the main file of the article. It should be remembered that the publication is black-and-white, so all graphs must be accurately and clearly seen in the black-and-white version, and the elements that show different indicators are designated by different shades of grey (rather than by background plates), which improves the user's perception of the publication.

15. **Articles that do not meet the requirements listed above are not accepted for registration.**

16. The Editorial Board reserves the right to edit, cut articles, return them for revision and reject them in case of negative review.

17. **Authors of publications are fully responsible for the reliability of actual and digital information**, proper names, geographical names, citations and other information.

18. The last page of the article should contain verified with signatures of the authors (in the scanned format) **confirmation of the originality of the research, absence of plagiarism, the authorization** necessary for using copyrighted materials in the article, and that the article is prepared specially for the journal "World of Finance", **has not been published earlier and is not available in other publications.**

We hope for fruitful cooperation.